

T. C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HOLLANDA’DA SOSYOEKONOMİK AYRIMLAR IŞIĞINDA
TÜRK GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONU

Yüksek Lisans Tezi

BAHAR CEBE

HAZİRAN 2021

T. C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HOLLANDA’DA SOSYOEKONOMİK AYRIMLAR IŞIĞINDA
TÜRK GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONU

Yüksek Lisans Tezi

BAHAR CEBE

DANIŞMAN

DOÇ. DR. LÜTFİ SUNAR

HAZİRAN 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Bahar Cebe

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. Lütfi Sunar

İMZA SAYFASI

Bahar CEBE tarafından hazırlanan ‘Hollanda’da Sosyoekonomik Ayrımlar Işığında Türk Göçmenlerin Entegrasyonu’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Lütfi Sunar

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Helin Sarı Ertem

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Kadir Canatan

Kurumu: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 30/06/2021

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel motivasyonum ailemle birlikte Hollanda'daki Türk diasporasının bir parçası olmamızdır. Babamın Hollanda'ya göç etmesiyle başlayan göç serüvenimiz sekiz yıl sonunda annem, ben ve ortanca kardeşimin de Hollanda'ya göçüyle farklı bir aşamaya gelerek hala devam etmektedir. Diasporaya yönelik akademik ilgim ise hem yüksek lisans sürecinde hem de araştırmacı olarak bulunduğum Göç Araştırmaları Vakfı'nda oluştu. Alana dair literatürün çoğunlukla İngilizce ve Felemenkçe kaynaklardan oluşması nedeniyle Türkçe literatürün bu alandaki eksikliği, beni bu araştırmayı yapmaya teşvik eden diğer etkenlerdendir.

Bu çalışmanın sonuçlanmasında kıymetli öneri ve katkılarıyla benden akademik desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Lütfi Sunar'a teşekkür ederim. Türk diasporasının önemini anlamamda ve bu alana ilgimin oluşmasında bana rehberlik eden Göç Araştırmaları Vakfı'ndaki tüm hocalarıma ve çalışma ekibine teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Hollanda'daki Türkler hakkında yaptığı akademik çalışmalarla bana yol gösteren ve değerli katkılarını benden esirgemeyen Gizem Kolbaşı Muyan'a teşekkür ederim. Bu çalışma sürecince bana olan inançlarını hiç kaybetmeyen, maddi ve manevi anlamda bana destek olan aileme teşekkür ederim. Son olarak, beni her anlamda iyiye teşvik eden ve her zaman yanımda olduğunu hissettiğim hayattaki en büyük destekçim eşim Bilal'e teşekkür ederim.

ÖZET

HOLLANDA’DA SOSYOEKONOMİK AYRIMLAR IŞIĞINDA TÜRK GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONU

Cebe, Bahar

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Lütfi Sunar

Haziran 2020. 126 Sayfa.

Batı Avrupa ülkelerinin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik anlamda kalkınmasıyla işgücü açığı yaşanmış ve bu açığı doldurmak adına başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere işçi kabul edilmiştir. Türkiye’den göç resmi olarak; 1961 yılında Almanya, 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965 yılında Fransa, 1967 yılında İsveç’e yaşanmıştır. Günümüzde Batı Avrupa’da en çok Türk vatandaşının yaşadığı üçüncü ülke Hollanda’dır. Göçün ilk yıllarında misafir işçi, daha sonra dönemsel olarak göçmen/yabancı (*allochtoon*), Batılı olmayan göçmen (*niet-westerse achtergrond*) olarak adlandırılan ve Hollanda’da en büyük etnik azınlık grubu oluşturan Türklerin sayısı yaklaşık 500 bindir. Günümüze kadar misafirlikten vatandaşlığa uzanan bu süreçte Hollanda, göçmenlerin ülkeye uyumunu sağlayacak ve dönemsel olarak göçmenlerin lehine ve aleyhine değişiklik gösteren entegrasyon politikaları uygulamıştır. Hollanda’nın uyguladığı entegrasyon politikalarını dört döneme ayırmak mümkündür: Sütunlu Yapıyı İçeren 1945-1973 Arası Dönem, Göçmenlerin Kabul edildiği 1973-1985 Arası Dönem, Kontrollü Entegrasyon Politikaları: 1985-2000 Arası Dönem ve Kutsal Entegrasyon Dönemi: 2000 ve Sonrası Dönem.

Bu çalışmada, Hollanda’nın işgücü piyasasına katılım, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarında uyguladığı sosyoekonomik entegrasyon politikaları ve bu politikaların Türkleri ne yönde etkilediği ele alınmıştır. Ayrıca söz konusu alanlardaki entegrasyon politikalarının sonucu olarak, Hollanda’da Türklerin sosyoekonomik konumlarına yer verilmiştir.

Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak ikincil kaynaklardan yararlanılmış ve Hollanda devletinin konu ile ilgili çıkarmış olduğu yasalar ve çeşitli kurum ve kuruluşların yayınlamış olduğu rapor ve belgeler üzerinden entegrasyon politikaları değerlendirilerek politika analizi yapılmıştır. Çalışmanın araştırma problemini oluşturan “Hollanda’nın sosyoekonomik entegrasyon politikaları Türkleri etkiliyor mu?, Etkiliyorsa hangi yönde etkiliyor?, Mevcut sosyoekonomik entegrasyon politikalarının uygulanmasının bir sonucu olarak Hollanda’daki Türklerin sosyoekonomik konumları nedir?” sorularına yanıt olarak ortaya atılan hipotezler; Hollanda’nın sosyoekonomik entegrasyon politikalarının göçmenler ve Hollanda hükümetinin beklediği ideal durumu oluşturmadığı, mevcut politikaların Hollanda hükümetinin göçmenlerden beklediği sosyoekonomik entegrasyonun gerçekleşmesi için yetersiz olduğu, Hollanda devletinin sosyoekonomik politikalarını oluştururken entegrasyonun hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi çabasıyla göçmen değerlerini görmezden geldiği yönündedir. Çalışmada kullanılan politika analizi tekniği sonucunda tüm hipotezler doğrulanmış ve buna ek olarak Hollanda’da ayrımcılığın bu çalışmada incelenen işgücü piyasası, eğitim, mekânsal ayrışma alanlarında belirleyici bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Entegrasyon, Hollanda, Göçmen Politikası, Sosyoekonomik Statü

ABSTRACT

INTEGRATION OF TURKISH MIGRANTS IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DISCRIMINATION IN THE NETHERLANDS

Cebe, Bahar

Master's Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Doç Dr. Lütü Sunar

June 2020.126 Pages.

After the Second World War, Western European countries started to develop economically which leads to a labor deficit in these countries, and workers from various countries, especially Turkey, were welcomed to fill this deficit. The first official migration from Turkey to Germany took place in 1961; afterward, to Austria, Belgium, and the Netherlands in 1964; to France in 1965, and to Sweden in 1967. Nowadays, the Netherlands is the third country with the highest number of Turkish immigrants in Western Europe. The number of Turks, who are named guest workers in the early years of migration, then periodically as immigrants/foreigners (*allochtoon*), non-Western immigrants (*niet-westerse achtergrond*) are approximately 500 thousand and constitute the largest ethnic minority group in the Netherlands. Through this process, which extends from hospitality to citizenship, the Netherlands has implemented harmonization policies to ensure the adaptation of immigrants in the country and these policies have periodically changed either in favor of or against immigrants. These integration policies of the Netherlands can be divided into four periods: Pillarisation (1945 – 1973); Acceptance of Immigrants Period (1973-1985); Controlled Integration Policies Period (1985-2000); Sacred Integration Period: 2000 and then.

In this study, the socio-economic integration policies applied by the Netherlands in the fields of labor force participation, education, and spatial segregation, and how these policies affected the Turks, were discussed. Besides, as a result of integration policies in these areas, the socio-economic positions of Turks in the Netherlands are included.

In this study, secondary sources were used benefitting the document analysis method, and policy analysis was made by evaluating integration policies through the laws issued by the Dutch state on this issue and the reports and documents published by various institutions and organizations. The research problem of this work is driven by these questions: "Do the socio-economic integration policies of the Netherlands affect the Turks?", "If it affects them, in what direction does it affect them?", "What is the socio-economic position of the Turks in the Netherlands as a result of the implementation of current socio-economic integration policies?". The hypotheses put forward in response to the related questions are as follows: The socio-economic integration policies of the Netherlands do not constitute the ideal situation expected by the immigrants and the Dutch government, the current policies are insufficient for the realization of the socio-economic integration that the Dutch government expects from the immigrants, the Dutch government ignores the immigrant values by targeting integration while creating its socio-economic policies. As a result of the policy analysis technique used in the study, all hypotheses were confirmed to be true. Also, through this research process, discrimination was identified as a determining factor in the areas of the labor market, education, and spatial segregation areas in the Netherlands.

Keywords: Immigration, Immigrant, Integration, The Netherlands, Immigration Policy, Socio-economic Status

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	10
GÖÇ, GÖÇMEN ve ENTEGRASYON.....	10
1.1. Göç Olgusu.....	10
1.2. Göç Teorileri	12
1.3. Göçmen Kavramı ve Kuşak Tartışması.....	16
1.4. Entegrasyon Tartışmaları ve İlişkili Kavramlar	20
1.4.1. Entegrasyon (Uyum)	20
1.4.2. Çokkültürcülük	25
1.4.3. Asimilasyon	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	33
HOLLANDA GÖÇMEN POLİTİKALARI	33
2.1. Sütunlu Yapıyı İçeren 1945-1973 Arası Dönem	37
2.2. Göçmenlerin Kabullenildiği 1973-1985 Arası Dönem.....	41
2.3. Kontrollü Entegrasyon Politikaları: 1985-2000 Arası Dönem	45
2.4. Kutsal Entegrasyon Dönemi: 2000 ve Sonrası Dönem	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
HOLLANDA’DA SOSYOEKONOMİK AYRIMLARIN TÜRKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	63
3.1. Hollanda’nın Sosyoekonomik Entegrasyon Politikaları	64
3.1.1. İşgücü Piyasasına Katılım.....	64
3.1.2. Eğitim.....	78
3.1.3. Mekânsal Ayrışma	87
3.2. Hollanda’nın Sosyoekonomik Entegrasyon Politikalarının Türk Göçmenlerin Sosyoekonomik Konumuna Etkisi	100
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	111

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACOM	Azınlıklar Araştırması Üzerine Danışma Komitesi (<i>Advies-commissie Onderzoek Minderheden</i>)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
CBS	Hollanda İstatistik Kurumu (<i>Centraal Bureau voor de Statistiek</i>)
CD	Merkez Demokratlar
CDA	Hristiyan Demokratlar
CPB	Merkezi Plan Büro (<i>Centraal Planbureau</i>)
CRM	Sosyal Hizmet Bakanlığı (<i>Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk</i>)
CU	Hristiyan Birlik (<i>ChristenUnie</i>)
D66	Demokrat 66
DUO	Dienst Uitvoering Onderwijs
GSB	Büyük Şehir Politikası (<i>Grotestedenbeleid</i>)
HAVO	Genel Lise (<i>Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs</i>)
ICT	Bilişim ve İletişim Teknolojileri

ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (<i>International Labour Organization</i>)
IMISCOE	(<i>International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe</i>)
IND	Göçmen ve Vatandaşlık Dairesi (<i>Immigratie-en Naturalisatiedienst</i>)
LPF	List Pim Fortuyn (<i>Pim Fortuyn Listesi</i>)
MBO	Mesleki Ortaöğretim Eğitimi (<i>Middelbaar beroepsonderwijs</i>)
MIPEX	Migration Integration Policy Index
MOE Lander	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (<i>Midden- en Oost-Europa</i>)
MVV	Geçici Giriş İzni (<i>Machtiging tot Voorlopig Verblijf</i>)
OALT	Eğitimde Yaşayan Göçmen Dilleri Yasası (<i>Onderwijs in Allochtone Levende Talen</i>)
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
OETC	Kendi Dil ve Kültüründe Eğitim (<i>Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur</i>)
PISA	Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (<i>Programme for International Student Assessment</i>)
PvdA	Sosyal Demokratlar/İşçi Partisi
PVV	Özgürlük Partisi

RPB	Mekânsal Planlama Bürosu (<i>Ruimtelijk Planbureau</i>)
SCP	Sosyal ve Kültürel Plan Büro (<i>Sociaal en Cultureel Planbureau</i>)
UN DESA	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü
UU	Utrecht Üniversitesi
UWV	Hollanda İşçi Bulma Kurumu
VMBO	Mesleki Eğitim Lisesi (<i>Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs</i>)
VNG	Hollanda Belediyeler Birliği (<i>Vereniging Nederlandse Gemeenten</i>)
VVD	Özgürlük ve Demokrasi için Halkın Partisi/Liberal Parti (<i>Volkspartij voor Vrijheid en Democratie</i>)
VWO	Akademik Lise (<i>Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs</i>)
WIB	Yurt Dışı Entegrasyon Kanunu (<i>Wet inburgering in het buitenland</i>)
WIN	Yeni Gelenlerin Yurttaşlıkla İlgili Entegrasyon Yasası (<i>Wet Inburgering Nieuwkomers</i>)
WRR	Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi (<i>Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid</i>)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Net İstihdam Oranı (15-75 Yaş Arası Nüfus Yüzdesi)	69
Tablo 2. İşsizlik Oranları (%).....	70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Hollanda'nın Etnik Köken ve Kuşak Tanımı.....	19
Şekil 2. Yıllara Göre Göç Dengesi	35
Şekil 3. Türk ve Hollandalılarda Gelir Kaynağı Dağılımı-2018 (%).....	68
Şekil 4. 15-75 Yaş Arası Etnik Kökene Göre İstihdam Edilen Meslek Alanları (2019, %) %)	72
Şekil 5. Etnik Kökene Göre Ayrımcılık Deneyiminin Nüfus Yüzdesi (15 yaş ve üstü)	75
Şekil 6. Alana Göre Ayrımcılık Deneyiminin Nüfus Yüzdesi (15 yaş ve üstü)	76
Şekil 7. Etnik Kökene Göre Ortaöğretimin 3. Yılında HAVO / VWO'ya Giden Öğrencilerinin Payı	83
Şekil 8. Etnik Kökene Göre 8. Sınıfta HAVO/VWO'ya Gitmek için Tavsiye Alanların Payı.....	85
Şekil 9. Hollanda'da Batılı Olmayan Göçmenlerin Yoğunlukta Yaşadığı Şehirler ve Oranları-2020	92
Şekil 10. 20-65 Yaş Arası Hollanda'daki Erkeklerin Sosyoekonomik Konumları..	102
Şekil 11. 20-65 Yaş Arası Hollanda'daki Kadınların Sosyoekonomik Konumları..	102

GİRİŞ

Hollanda, 16. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyıla kadar süren sömürge geçmişinin bir sonucu olarak Hollanda Doğu Hint Adaları (Endonezya), Surinam ve Antiller'den göç alan bir ülke konumundaydı.¹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ekonomisindeki büyüme diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Hollanda'da da işgücü açığını beraberinde getirdi. Bunun sonucunda 1960'lardan itibaren Doğu Avrupa, Türkiye ve Fas'tan ülkeye işgücü göçü yaşanmıştır. Ülkedeki göç yapısı 1980'lerden sonra değişerek Eski Yugoslavya Cumhuriyeti ve Afrika'dan gelen mülteci ve sığınmacıları da kapsadı.² Yaşanan göçlerle birlikte etnik yapısı zamanla değişen Hollanda gündeminde entegrasyon politikaları daha fazla yer tutmaya başlamıştır.³

Günümüzde Türkiye dışında 6,5 milyonu aşan Türk vatandaşı bulunmakla birlikte bunun yaklaşık 5,5 milyonunu Batı Avrupa genelinde⁴, yaklaşık 500 bini ise Hollanda'da yaşamaktadır.⁵ Hollanda'nın, Batı Avrupa'da Türklerin en kalabalık olduğu üçüncü ülke konumunda olması hasebiyle bu ülkede yaşayan Türklerin konumları ve ülkenin uyguladığı göçmen politikalarını yakından takip etmek önem arz etmektedir.

Hollanda'da Soğuk Savaşın bitiminden itibaren göçmenlere yönelik farklılaşan ideolojik yapı göçmen politikalarının zamanla değişmesine ve buna bağlı olarak Hollanda'da yaşayan Türklerin bu politikalardan etkilenmesine neden olmuştur. 1980'lerdeki etnik azınlık politikası ile etnik grupların kültür ve değerlerini korumayı ön planda tutan uygulamalar Soğuk Savaş sonrasında problematik bir hale

¹ Gert Oostindie, *"Postcolonial Netherlands: Sixty-Five Years of Forgetting, Commemorating, Silencing"*, (Amsterdam University Press, 2011), s.44.

² Ellie Vasta, *"From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands"* 30, sy 5 (Eylül 2007), s.715.

³ Gert Oostindie, *"Postcolonial Netherlands: Sixty-Five Years of Forgetting, Commemorating, Silencing"*, (Amsterdam University Press, 2011), <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/34617>, s.39.

⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *"Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları"*, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa [Erişim 01 Mayıs 2021].

⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, *"Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?"*, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-> [Erişim 15 Eylül 2020].

getirilmiştir. Entegrasyon politikaları adı altında yürütülen bu politikalar günümüze yaklaştıkça ülkedeki etnik grupların asimilasyonunu talep eden bir hal almaya başlamıştır. Hollanda’da uygulanan entegrasyon politikaları ve sonuçlarından yola çıkılarak bu çalışmanın ana hipotezleri şu şekildedir: Hollanda’nın sosyoekonomik entegrasyon politikaları göçmenler ve Hollanda hükümetinin beklediği ideal durumu oluşturmamıştır, mevcut politikalar Hollanda hükümetinin göçmenlerden beklediği sosyoekonomik entegrasyonun gerçekleşmesi için yetersizdir, Hollanda devleti sosyoekonomik politikalarını oluştururken entegrasyonun hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi çabasıyla göçmen değerlerini görmezden gelmektedir.

Bu çalışmada entegrasyon kavramının tercih edilmesinin temel sebebi, Hollanda devletinin 1980’lerden itibaren göçmenler için uygulamaya çalıştığı politikayı entegrasyon politikası olarak adlandırmasıdır. Hollanda’da dönemsel olarak farklı kavramlara yer verilse de entegrasyon kavramı merkezi bir kavram olarak kalmıştır. Ayrıca çalışmada entegrasyon kavramının tartışıldığı bölümdeki uygulamalardan yola çıkılarak Hollanda’nın günümüzde uyguladığı politikaları entegrasyon politikaları olarak adlandırırken söz konusu politikaların aslında entegrasyon politikaları olmadığını ortaya koymak açısından da entegrasyon kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Entzinger (1984), etnik azınlıklara yönelik uygulanan politikaları asimilasyon (benzeşme), çokkültürcülük (çoğulculuk, plüralist) ve entegrasyon (bütünleşme) olarak üç gruba ayırmıştır.⁶ 1980’lerde Hollanda kendini çokkültürlü toplum olarak tanımlarken⁷ 1990’lı ve 2000’li yıllarda çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi kültürel entegrasyon fikri ortaya atılmıştır.⁸ Çokkültürcülük politikasından vazgeçilerek etnik grupların kültürel normları devlet tarafından korunmak yerine bireylerin kendi sorumluluğuna verilmiştir. Öne çıkarılan entegrasyon politikaları ile etnik grupların

⁶ (H. B. Entzinger, "Het Minderhedenbeleid: Dilemma's voor de Overheid in Nederland en Zes Andere Immigratielanden in Europa", (Meppel: Boom, 1984), s.35-41) Aktaran: Kadir Canatan, "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu 'İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri'", Turkish Studies, 2007, s. 160.

⁷ Kadir Canatan, "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu 'İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri'", Turkish Studies, 2007, s.160.

⁸ Blanca Garcés-Mascareñas ve Rinus Penninx, "Integration Processes and Policies in Europe", (IMISCOE Research Series, 2016), s.98.

sosyoekonomik eşitsizliğine vurgu yapan yurttaşlıkla ilgili entegrasyon programları uygulanmaya başlanmıştır.⁹

Ülkelere gelen göçle birlikte göçün düzenlenmesi ihtiyacı beraberinde entegrasyon tartışmalarını getirmiş ve entegrasyon politikaları devletlerin tarihsel ve yapısal geçmişlerine göre değişiklik göstermiştir. Göç eden toplumun ev sahibi topluma uyumunu belirleyen mutlak kriterlerin olmaması entegrasyon kavramını tartışmalı bir hale getirmiştir. Kavramın tartışmalı durumu ortak bir tanıma varılmasında engel teşkil etmektedir. Bu çalışmada dikkate alınan entegrasyon tanımlarından biri Castles vd.'nin yapmış olduğu entegrasyon tanımıdır. Castles vd.'ye göre, başarılı bir entegrasyon ev sahibi toplumun sosyal etkileşim içinde göçmen toplumu kabul ederek göçmen topluma sunduğu iş ve hizmet olanakları ile mümkündür.¹⁰

Bu çalışmada sırası ile "Hollanda'nın işgücü piyasasına katılım, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarını içeren sosyoekonomik entegrasyon politikaları nedir?, Hollanda'nın sosyoekonomik entegrasyon politikaları Türkleri etkiliyor mu?, Etkiliyorsa hangi yönde etkiliyor?, Mevcut sosyoekonomik entegrasyon politikalarının uygulanmasının bir sonucu olarak Hollanda'daki Türklerin sosyoekonomik konumları nedir?" sorularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, Hollanda'nın işgücü piyasasına katılım, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarındaki sosyoekonomik politikalarının Türkler üzerindeki etkilerini ortaya koyarak bunun bir sonucu olarak Türklerin sosyoekonomik entegrasyonlarını incelemektir. Göçmen entegrasyonu mefhumunun Hollanda gündeminde daimî bir yer işgal etmesi nedeniyle Türkler özelinde ortaya atılan iddiaların doğruluğu ancak hükümetin bu konuda ürettiği politikalar incelenerek tespit edilebilecektir. Bu bakımdan Hollanda hükümetinin işgücü piyasası, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarında oluşturduğu sosyoekonomik politikalarının Türklere etkisini tespit etmek hükümetin entegrasyon politikalarının değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. Bu çalışmanın diğer bir hedefi, çalışmada yer verilen Hollanda'daki Türkler ve diğer etnik

⁹ Peter Scholten, "*Framing Immigrant Integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comparative Perspective*", (Amsterdam University Press, 2011), s.139.

¹⁰ Stephen Castles ve Mark J. Miller, "*The Age of Migration*", (London: Macmillan Education UK, 1998).

azınlıklar hakkında yazılan raporların Türkçe'ye kazandırılmasıdır. Bu bakımdan literatüre sağlanacak katkı bu alanı çalışan akademisyen ve siyasa yapıcılara yol göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

“Hollanda” anahtar kelimesi ile YÖK Tez sistemi tarandığında 143 tezin sadece altısının Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında yazıldığı görülmektedir. YÖK Tez sistemi üzerinden yazılan tez konularına bakıldığında Hollanda’da yaşayan Türkler hakkında Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinde siyasal katılım, vatandaşlık, popülist sağ söylemlerin Hollanda’da yaşayan etnik azınlıklara etkisi, yerli halkla olan sosyokültürel aktarım, tersine göç, Avrupa kamuoyunda Türk algısı, kimlik sorunu, Hollanda’daki sivil örgütlenme konularında çalışma yapılırken Hollanda’nın işgücü piyasasına katılım, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarındaki göçmen politikalarının Türkler üzerindeki yansımaları ele alan bir çalışma mevcut değildir. Hollanda’da yaşayan Türklerin Hollanda nüfusu içindeki oranı (%2,4) ve Hollanda’nın Batı Avrupa’da en çok Türk’ün yerleştiği üçüncü ülke olması dikkate alındığında Hollanda ve Hollanda’da yaşayan Türkler hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Ayrıca bir dönem Hollanda’nın çokkültürcülük, ana dili eğitimi gibi bazı göçmen politikalarında öncü ülke olması ve zamanla bu politikalarında dönüşümün yaşanması Hollanda’yı, dünyadaki genel eğilimi anlamada önemli bir yere oturtmaktadır. Buna ek olarak bu alanda yapılan çalışmaların artırılması ile, Hollanda’da yükselen popülist söylemlerin hükümetin göçmen politikalarına etkisi tespit edilebilecek böylece Türkler üzerinden yürütülen entegrasyon tartışmalarına karşı daha sağlam argümanlar oluşturulacaktır.

Bu çalışmanın sınırlılıklarından biri, sosyoekonomik bağlamda yer verilebilecek vatandaşlık, dil bilgisi gibi diğer konuların dahil edilmeyerek çerçevenin işgücü piyasasına katılım, eğitim ve mekânsal ayrışma ile sınırlı tutulmasıdır. Bu üç alana öncelik verilmesindeki sebepler; üç alanın birbiri ile bağlantılı olması, sosyoekonomik entegrasyon politikaların yoğun olarak bu alanları kapsamaları ve Hollanda’da göçmenlerle ilgili sosyoekonomik konularda söz konusu üç alana ağırlık verilmesidir. Diğer bir sınırlılık ise Hollanda’daki Türklerin sosyokültürel değil sosyoekonomik bağlamda incelenmesi olmuştur. Sosyokültürel entegrasyon, ülkede yaşayan etnik azınlıkların yerli halk ile kültürel ve günlük ilişkisini ele alır ve göçmen grubun kültürü ile ev sahibi toplumun kültürünü karşılaştırmayı gerektirir. Bu anlamda

sosyokültürel entegrasyon göçmen grupların ev sahibi toplumun kültür, yaşam biçimi ve tutumlarını edinme süreciyken sosyoekonomik entegrasyon bu sürecin ekonomiyile bağlantılı unsurları ile ilgilenmektedir.¹¹ Dolayısıyla sosyokültürel entegrasyon farklı bir bahistir ve bu çalışmanın alanına girmemektedir. Son sınırlılık ise Türkçe literatürde Hollanda'daki Türkler hakkındaki kaynak yetersizliğidir. Bu nedenle çalışmada daha çok İngilizce ve Felemenkçe kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümde; göç olgusu, göç teorileri, göçmen kavramı ve kuşak tartışmasına yer verilmiştir. Hollanda'nın kendi göçmen ve kuşak tanımlarına özel olarak yer verilerek kavramlar üzerinden göçmenlere yönelik yaklaşım ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1960'lı yıllardan günümüze Hollanda'ya yaşanan göçle birlikte ülkenin değişen göçmen politikalarının daha iyi anlaşılması adına entegrasyon, çokkültürcülük ve asimilasyon kavramları tartışılmıştır.

Hollanda göçmen politikalarının tarihsel arka planı ve günümüzdeki uygulamalarının incelendiği ikinci bölümde göçmen politikaları dört döneme ayrılmıştır: Sütunlu Yapıyı İçeren 1945-1973 Arası Dönem, Göçmenlerin Kabul edildiği 1973-1985 Arası Dönem, Kontrollü Entegrasyon Politikaları: 1985-2000 Arası Dönem ve Kutsal Entegrasyon Dönemi: 2000 ve Sonrası Dönem. 1945-1973 arasındaki dönemde Hollanda'nın sömürge ülkeleri bağımsızlaşmış ve talep edilen misafir işçiler Hollanda'ya göç etmiştir. Hollanda, savaş sonrası tahrip olmuş ekonomisi nedeniyle dışa göçü teşvik ederken ekonomisinin hızlıca toparlanmasıyla düşük nitelikteki iş gücüne ihtiyaç duymuştur. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile yeni bir döneme girilmiş ve işçi alımları dondurulmuştur. Bu durum Hollanda'ya yaşanan yasa dışı göçün artmasına neden olmuş ve yeni dönemde "geçici" olarak tanımlanan Türk ve Faslı göçmenler dikkat çekmeye başlamıştır. Ayrıca Hollanda'nın da dahil olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkeleri veya Avrupa Konseyi ortaklarından birinde yasal olarak yerleşmiş olan herkese aile birleşimi hakkı tanınması aile birleşimi üzerinden göçün

¹¹ Louk Hagendoorn, Justus Veenman ve Wilma Vollebergh, "Introduction Cultural Orientation and Socio-Economic Integration of Immigrants in the Netherlands", içinde "Integrating Immigrants in the Netherlands: Cultural Versus Socio-Economic Integration", ed. Louk Hagendoorn ve Justus Veenman, 1st edition (Routledge, 2017), s.3.

devamını sağlamıştır. Uluslararası yükümlülüklerini kısıtlı şekilde uygulayan Hollanda; Hollanda vatandaşı, Avrupa Birliği vatandaşı ve Avrupa Birliği vatandaşı olmayanlar için farklı düzenlemeler getirmiştir. 1993 yılında ise Avrupa Birliği vatandaşı olmayanlara aile birleşimi için en az üç yıl yasal bir şekilde Hollanda’da ikamet etme şartı gibi sıkı şartlar uygulamıştır. Yeterli gelir, konut ve yasal oturum iznine sahip olmayan göçmenlerin aile birleşimi talepleri olumsuz sonuçlanmıştır. Söz konusu dönemde (1973-1985), başta Surinam olmak üzere Hollanda sömürgelerinden de düşük nitelikli işgücü göçü yaşanmaya devam etmiştir. Hükümetin kısıtlayıcı göçmen politikasının değişmemesine rağmen 1985’ten itibaren yeni bir döneme girilmesinin sebebi; sığınmacıların sayısının bu dönemde artış göstermesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde serbest dolaşımın artması ve AET’nin göç meselelerinde artan rolüdür.¹² Hollanda’nın göçmen politikası bakımından incelenen diğer bir dönemi 2000 sonrasıdır. Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla aşırı sağ partilerin nispeten daha az olduğu Hollanda’da¹³, 2000 ve sonrası dönemde uluslararası gelişmeler nedeniyle aşırı sağ partiler yerli halkı etkileyerek yükselmeye başlamış ve göçmen politikalarında yeni bir döneme girilmiştir.

Bu çalışmanın son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde Hollanda’nın işgücü piyasasına katılım, eğitim, mekânsal ayrışma alanlarındaki entegrasyon politikalarına yer verilmiş ve bu politikaların Hollanda’da yaşayan Türkler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda işgücü piyasasına katılım, eğitim, mekânsal ayrışma konularında yerli halk ve etnik azınlık gruplar arasında yaşanan ayrımın sonuçlarından ve söz konusu sonuçların etnik azınlık gruplara etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Hollanda’da yaşayan Türklerin söz konusu alanlarda sosyoekonomik konumları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Hollanda’nın göçmen politikaları değerlendirilerek çalışma öncesinde ortaya atılan hipotezler doğrulanmıştır. Çalışmanın sonucu olarak Hollanda devleti, ülkesine yaşanan göçlere yönelik çeşitli entegrasyon politikaları uygulamış ve son on yıllarda entegrasyonu, göçmenlerin tüm değer ve özel durumlarından bağımsız

¹² Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringbeleid, “*Nederland als Immigratiesamleving*”, Rapporten aan de Regering (Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001), s.56.

¹³ Evelyn Ersanilli, “*Country Profile: Netherlands*” (Focus Migration, Kasım 2007), s.6.

olarak hızlı şekilde hayata geçirmesi gerektiği bir hedef haline getirmiştir. Hollanda'nın entegrasyon politikalarında hükümet yeterince sorumluluk almamakta ve farklılıkları gözetmeden tüm bireyler için aynı entegrasyon çıktılarını beklemektedir. Günümüzde üçüncü, dördüncü nesle ulaşan Türklere yönelik uygulanan sosyoekonomik politikaların sonuçlarına bakıldığında, Türklerin halâ işgücü piyasası, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarında Hollanda toplumunun asli unsuru sayılmadığı yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuştur. Bu, Hollanda devleti ve göçmenlerin beklediği ideal durumun oluşmasında en büyük engeldir ve mevcut politikalar, Hollanda hükümetinin göçmenlerden beklediği sosyoekonomik entegrasyonun gerçekleşmesi için yetersizdir.

Bu çalışmada politika değişikliklerinin tespiti ve bu çalışmanın hipotezlerinin sorgulanması için doküman analizi yöntemi kullanılarak ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Basılı veya elektronik belgelerin analizi olan doküman analizi yöntemi kullanılırken işgücü piyasasına katılım, eğitim, mekânsal ayrışma konularında Hollanda'nın çeşitli kurum ve kuruluşları tarafından yayınlanan resmi dokümanlar incelenmiştir. Dokümanların analizi yapılırken politika analizi tekniği kullanılmış, Hollanda'nın göçmen politikalarında kabul edilip uygulanan politikaları ve etkileri, çözülmesi gereken sorunlar ve bu sorunların çözülmesi için gerekli alternatif politikalar değerlendirilmiştir. Bu bakımdan Hollanda'nın göçmen politikası soyut ve normatif özellikler taşıırken politika analizi sayesinde göçmen politikalarının göçmenler üzerindeki etki ve sonuçlarını değerlendirmek mümkün hale gelmiştir.

Doküman analizi yapılırken Hollanda İstatistik Kurumu (CBS), Sosyal ve Kültürel Plan Büro (SCP), Merkezi Plan Büro (CPB), Mekânsal Planlama Büro, Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi (WRR) ve İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) raporları kullanılmıştır. Bu raporların tercih edilmesinde Hollanda'da yaşayan göçmenler hakkında hükümet ve şirketler için en çok araştırma yapan kurumlar olması etkili olmuştur. Hollanda'da Yıllık Entegrasyon Raporları CBS tarafından yayınlanmakta ve istatistiksel verilere dayanmaktadır. İki yıl aralıklarla yayınlanan entegrasyon raporları göçmenler hakkında gelişmeleri düzenli bir şekilde okuyucuya sunmaktadır. Bunun yanı sıra CBS, göçmenler hakkında diğer bilgileri internet sayfası üzerinden düzenli aralıklarla paylaşmaktadır. CBS'nin Mekânsal Planlama Büro ile hazırladığı 2005-2025 tarihleri arasında belediyelerin nüfus

bileşimindeki değişiklik tahminlerini ortaya koyan *Bölgesel Nüfus ve Göçmen Tahmini 2005-2025 (Regionale Bevolkingsen Alloctonenprognose 2005-2025)* raporu, mekânsal ayrışma konusunda göçmenlerin yoğunlaştığı bölgeler hakkında bilgi vererek geleceğe yönelik tahminlerde bulunmuştur. CBS'ye ait diğer bir rapor üç yılda bir yayınlanan *Hollanda'da Refah 2019 (Welvaart in Nederland 2019)*, Hollanda'daki hane halklarının geliri, yoksulluk riski, gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ve vergi yükü konularındaki verileri sunmaktadır.

Bu çalışmada ayrıca SCP'nin Hollanda'da işgücü piyasasında kırılğan göçmen gruplar ve ayrımcılık deneyimi hakkında yayınlanan raporlarından yararlanılmıştır. *İşgücü Piyasasındaki Kırılğan Gruplar (Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt)* başlıklı raporda işgücü piyasasında göç geçmişi, eğitim seviyesi, çalışma kısıtlamaları, yaş, cinsiyet ve ikamet edilen bölge gibi sebeplerden etkilenen gruplara yer verilerek pandemi döneminde kırılğanlığın artışı tespit edilmeye çalışılmıştır. *İşgücü Piyasasında Gelecek Vaat Eden Entegrasyon Politikası (Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt)* raporunda ise göç geçmişi olan ve olmayan bireylerin işgücü piyasasına katılımındaki farklılıklarına, pandeminin farklılıklara etkisine ve bu farklılığın giderilmesi için hükümete yönelik politika tavsiyelerine yer verilmiştir. Pandeminin etkisini ortaya koyan başka bir çalışma CPB ve SCP ortak çalışması olan *Korona Krizinin Eşitsiz Etkileri ve Politika Önerileri (De Ongelijke Effecten van de Coronacrisis –en Opties voor Beleid)* raporunda; işsizlik konusunda gençlerin, göçmen kökenli ve düşük eğitim seviyesine sahip olanların pandemi şartlarından daha fazla etkilendiği savunulmaktadır. SCP'nin yararlanılan diğer bir raporu ayrımcılık deneyimi hakkındaki rapordur. Bu raporda yerel halk ve göçmen gruplar arasında hangi alanlarda ayrımcılık yaşandığı ve bu alanlarda yaşanan ayrımcılığın en çok hangi grupları etkilediği ele alınmıştır.

Bu çalışmada yararlanılan kurum raporlarından diğeri CBP'nin çocukların eğitimdeki eşitsizlikleri hakkında yazmış olduğu *Küçük Çocukların Eşitsizliği (Ongelijkheid van het jonge kind)* raporudur. Raporda, işgücü piyasasına katılmadan önce eğitim hayatındaki becerilerin, cinsiyet ve göçmenlik geçmişine bağlı olarak değişkenlik gösterdiği savunulmaktadır. Çalışmada raporlarından faydalanan diğer devlet dairesi Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi'dir. Göçmen politikalarını; 1979 yılında etnik gurupların hakları, 1989 yılında göçmen sorumlulukları ve 2001'de

Hollanda hukukunun üstünlüğü bağlamında göçmen entegrasyonu şeklinde ele alan WRR raporları Hollanda'nın dönüşen göçmen politikaları hakkında bilgi sunması açısından önemlidir. Bunun dışında 2018'de yayınlanan *Yeni Çeşitlilik (De nieuwe verscheidenheid)* raporu, Hollanda'da artan etnik çeşitliliğin sosyal uyumu olumsuz etkilediği sonucuna vararak Hollanda'nın mekânsal ayrışmaya zemin hazırladığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada doküman analizi yapılırken yararlanılan diğer kaynaklar yasa, makale, kitap ve internet siteleridir. Hollanda'da konu bağlamında yürürlüğe girmiş ve girmesi planlanan yasalara devletin resmî gazete sitesi üzerinden ulaşılmıştır. İnternet sitelerinden yararlanılırken Hollanda kurumlarına bağlı resmi siteler olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca Türkçe kaynaklar arasında bu alana ilişkin sınırlı çalışmaların olması nedeniyle daha çok İngilizce ve Felemenkçe kaynaklardan faydalanılmıştır. Temennimiz, bu çalışmanın Hollanda'da yaşayan Türk kökenli göçmenlerin sorunlarına dair farkındalığı arttırması; çözüm yolları geliştirilmesine katkı sağlaması ve söz konusu alanda daha fazla akademik çalışmanın yapılmasına kaynaklık etmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ, GÖÇMEN ve ENTEGRASYON

Bu bölümde göç, göçmen, birinci ve ikinci kuşak gibi çalışmanın geri kalanında kullanılacak kavramların tanımları mevcut akademik yazın çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayrıca göç teorileri ve entegrasyon kavramları da tartışmalara temel oluşturması için tez konusu çerçevesinde yansıtılmaktadır. Hem göç ve göçmen politikalarının içeriği ve oluşumu hem de politikalara dayanak teşkil eden kavramların kullanımı ülkelerin ulus oluşum süreçleri ve toplumsal yapıları ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle kavramlara ilişkin bilgi, bu bölümde Hollanda bağlamında da sunulmaktadır.

1.1. Göç Olgusu

19. yy'den itibaren bilimsel araştırmalara konu olan göç kavramı, günümüzde insan hareketliliğinin en temel nedenini oluşturmaktadır.¹⁴ Göç ve etnik aidiyet arasındaki ilişki disiplinler arası bir özelliğe sahip olup sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, ekonomi, coğrafya, nüfus bilimi ve psikoloji disiplinleri tarafından araştırma konusu olarak ele alınmaktadır.¹⁵

Göç kelimesinin karşılığı olarak İngilizce 'de üç farklı kelime kullanılmakta ve göç hareketinin yönü tek kelime ile anlatılmaktadır. Bu çerçevede tercih edilen kelime aynı zamanda konunun hangi ülke (göç veren ya da göç alan) çerçevesinde ele alındığını ifade etmektedir. "Migration", "immigration" ve "emigration" gibi kavramların İngilizce literatürde farklı anlamlara sahipken Türkçe 'de en genel anlamıyla göç olarak tanımlanmaktadır. "Immigration" varılan ülke açısından bakıldığında mensubu olduğu ülkeden hedef ülkeye en az bir yıl süreyle yerleşmek için göç etmesi anlamına gelir ve hedef ülkeye göre "gelen göç" olarak

¹⁴ Nermin Abadan-Unat, "*Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Bitmeyen Yurttaşlığa*", 3. Baskı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017). s.52.

¹⁵ Stephen Castles ve Mark J. Miller, "*The Age of Migration*" (London: Macmillan Education UK, 1998), s.20.

tanımlanabilmektedir.¹⁶ Türkçe 'de göç tanımına karşılık gelen diğer bir kelime "migration", ülke sınırları içinde bir bölgeden bir bölgeye veya uluslararası sınırlar arasında bir ülkeden başka bir ülkeye geçici veya kalıcı göçü tanımlamaktadır. Göç (*migration*) olgusu farklı bir ülkeye çalışmak için giden işçi göçünü, eğitim amacıyla giden öğrenci göçünü, düzenli-düzensiz göç gibi farklı amaçlarla göç edenleri kapsamaktadır.¹⁷ Göç tanımına karşılık gelen üçüncü bir kelime "emigration"dır. Emigration, köken ülke/göç veren ülke açısından bakıldığında kişinin ikamet ettiği ve kişinin vatandaşı olduğu ülkeden hedef ülkeye ikamet etmek için göç etmesini açıklamak için kullanılmaktadır.¹⁸

Ülkeler arasında ekonomik ve demografik farkların olması geliştirmekte olan ülkelere doğru İkinci Dünya Savaşı sonrası kitlesel göçün yaşanmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ekonomisi Marshall Planı ile toparlanma sürecine girmiştir. Toparlanma sürecine giren ekonomi ile ortaya çıkan işçi ihtiyacı öncelikle Avrupa ülkelerinden daha sonra Avrupa dışından işçi göçü ile karşılanmıştır. Avrupa dışından göç dalgasında Türkiye önemli bir kaynak ülke olmuştur. Bu durum Avrupa'nın işgücü ihtiyacının yanı sıra Türkiye'deki siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar ile de ilişkilendirilmektedir.¹⁹ 1960 askeri müdahalesi ile Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasi sıkıntılar ve Türk vatandaşlarının anayasal bir hak olarak seyahat özgürlüğü elde etmesi Türkiye'den Avrupa ülkelerine yoğun göç dalgasının yaşanmasına neden olmuştur.²⁰

Türkiye'den resmi olarak ilk göç, Almanya ile yapılan Ekim 1961'deki İşgücü Anlaşması sonrası yaşanmıştır. 1964'de göçmen sayısı 66 bin iken bu sayı 1973 yılında en yüksek rakamlara ulaşarak 136 bin olmuştur.²¹ 1950 ve 1973 yılları arasında

¹⁶ International Organization for Migration, (2015, 14 Ocak), "Key Migration Terms", <https://www.iom.int/key-migration-terms>.

¹⁷ David Bartram, Maritsa V. Poros, ve Pierre Monforte, "Göç Meselesinde Temel Kavramlar", çev. İtir Ağabeyoğlu Tuncay, 2. bs (Ankara: Hece Yayınları, 2019), s.13.

¹⁸ IOM UN Migration, "Key Migration Terms".

¹⁹ Peter Stalker, "The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration" (Geneva: International Labour Office, 1994), s.17.

²⁰ Nermin Abadan Unat, "Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Bitmeyen Yurttaşlığa", 3. Baskı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), s.84.

²¹ Philip L. Martin, "Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe", with Special Reference to the Federal Republic of Germany. (ILO, 1990), s.3-21.

farklı ülkelerden 10 milyon kişi Batı Avrupa'ya göç ederken bu göçün yaklaşık 1 milyonluk kısmını 1961-1975 yılları arasında Batı Avrupa'ya göç eden Türk vatandaşları oluşturmaktadır.²² Türkiye'den Avrupa'ya göç, İkinci Dünya Savaşı öncesi bireysel olarak başlamış, savaş sonrası dönemde ekonomik etkenler nedeniyle kitlesel göçe evrilmiştir.²³ Çalışmaya konu olan 1960'lardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa'ya yaşanan işgücü göçü, "immigration" tanımının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu dönemde yaşanan ekonomik temelli göç, her ne kadar geçici göç olarak algılansa da yaşanan gelişmeler göçü kalıcı hale getirmiştir.

1.2. Göç Teorileri

Ekonomik, dini, siyasi, kültürel ve sosyal vb. sebepler nedeniyle insanlar yaşadıkları yerlerden başka bölgelere geçici veya kalıcı olarak göç etmek zorunda kalmıştır. Birçok sebepten dolayı meydana gelen göçün nedensellik temeline oturtulması amacıyla zaman içerisinde göçe dair farklı kuramlar öne sürülmüştür. Kuramların çıkış noktaları göç olsa da birbirlerinden ayrışmalarını sağlayan önemli referans noktaları bulunmaktadır. Kuramlar üzerinden göçün nedenleri detaylandırılmaya çalışılmıştır. Göç ile ilgili ilk sistematik çalışma 1885'te yayımlanan Ernest Georg Ravenstein'in *Göç Kanunları (The Laws of Migration)* olarak kabul edilmektedir.²⁴ Ravenstein'in varsayımına göre, göçlerin büyük bir kısmı kısa mesafeliyken uzak mesafelere göçler ticaret ve sanayinin yoğunlaştığı bölgelere yapılmaktadır. İnsanların göç etmesini tetikleyen en önemli etken ise ekonomik sebeplerdir.²⁵ Göç olgusu nüfus bağlamında ilk defa T. Malthus tarafından *An Essay on the Principle of Population* makalesinde ele alınmıştır.²⁶ Malthus, gıda tedarikini nüfus düzeyi ile dengelemek için göçe dikkat çekmiştir.²⁷

²² Peter Stalker, "The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration (Geneva: International Labour Office", 1994), s.17.

²³ Gülay Toksöz, "Uluslararası Emek Göçü", s.26.

²⁴ Yusuf Adıgüzel, "Göç Sosyolojisi", 3. bs (Nobel, 2019). Sf 25.

²⁵ "Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Bitmeyen Yurttaşlığa", s. 20.

²⁶ Emel Coşkun, "Uluslararası Göç Teorilerinde Kadınlar, Batı Avrupa Ülkelerine Göç, Göçmen Politikaları ve Kadın Göçmenlerin Ekonomiye Katkısı" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2005).

²⁷ T. R. Malthus, "An Essay on the Principle of Population", J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard, 1798.

Farklı disiplinlerin göçü tanımlamasının bir sonucu olarak göç üç temel yaklaşım üzerinden tartışılmaktadır: neo-klasik ekonomik denge teorisi, tarihsel-yapısalcı yaklaşım ve göç sistemleri teorisi. Ravenstein'in temsilcisi olduğu, göç hakkındaki en eski teorileri ortaya koyan neo-klasik ekonomik denge göç teorisidir. Teori, göçün yoğun nüfuslu bölgelerden seyrek nüfuslu bölgelere, düşük gelirli ülkelerden zengin ülkelere yaşandığını belirtir ve göç etme sebebinde bireyin rasyonel kararını vurgulamaktadır. Tarihsel-yapısalcı yaklaşım 1970'lerden itibaren göçü açıklayan alternatif bir yaklaşım sunmuştur. Yaklaşım, Marksist teorinin öngördüğü sermaye ve politik gücün dünya üzerindeki eşitsiz dağılımına vurgu yapmaktadır. Bu açıdan göç ucuz iş gücü ve sermayenin dolaşımı olarak görülmektedir. Fakat her iki yaklaşım da günümüzdeki göçleri yeterince açıklayamadıkları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Neo-klasik yaklaşım devletin rolünü küçümseyip tarihsel nedenleri ihmal ederken tarihsel-yapısalcı yaklaşım, sermayenin çıkarlarını her şeyin belirleyicisi olarak görmüş, birey ve grupların göç motivasyonlarına yeterli ilgiyi göstermemiştir. Son yaklaşım olan göç sistemleri teorisi, uluslararası ilişkiler, politik ekonomi, toplumsal eylemler ve kurumsal etkilere vurgu yapmıştır. Göç sistemleri teorisine göre göç hareketliliğinin kaynağını, gönderen ve kabul eden ülke arasında geçmişe dayanan sömürge ilişkileri, ticaret ve kültürel bağlar oluşturmaktadır.²⁸

Günümüze kadar ortaya atılan uluslararası göç teorilerini göçün farklı evrelerine göre şu şekilde ayırmak mümkündür: uluslararası göç teorileri tarihi, uluslararası göçün başlamasını açıklayan teoriler, uluslararası göç hareketlerinin devamlılığını açıklayan teoriler. Uluslararası göç kuramları tarihi evresinde Ravenstein Göç Kanunları ve Everett Lee'nin İtme Çekme Kuramı yer almaktadır.²⁹ Lee, 1966 yılında yayımlanan *Bir Göç Teorisi (A Theory of Migration)* adlı makalesinde hem yaşanan hem de göç edilecek yerde itici ve çekici faktörlerin varlığından bahsetmiştir. Göç etmek için olumlu, olumsuz ve nötr faktörler bulunmaktadır. Lee'nin kuramına göre nötr faktörler herkes için aynı anlam ifade eden ve etkisi olmayan faktörler için kullanılır. Olumlu faktörler çekmeyi, olumsuz

²⁸ Castles ve Miller, "The Age of Migration", s.20-24.

²⁹ Kadir Canatan, "Toplumsal Değişim Perspektifinden Göç Sosyolojisi" (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2020).

faktörler itmeyi temsil etmektedir. Lee, göç sürecini başlatan itme çekme faktörlerinin temel bileşenlerini yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi planlanan yerle ilgili faktörler, süreçte meydana gelen engeller ve bireysel faktörler olarak dörde ayırmıştır.³⁰

Göçün diğer evresini oluşturan uluslararası göçün başlamasını açıklayan kuramlar arasında neo-klasik ekonominin makro ve mikro kuramı, “yeni ekonomi” göç kuramları, ikiye bölünmüş işgücü piyasası kuramı ve dünya sistemleri kuramı yer almaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin devamlılığını açıklayan kuramlar ise göçmen ilişkiler ağı kuramı, kurumsal kuram, kümülatif nedensellik kuramı, göç sistemleri kuramıdır.³¹

Uluslararası göçün başlamasını açıklayan kuramlar göç kavramını ekonomik gelişmeler ışığında açıklamaya çalışmıştır. Neoklasik ekonominin makro kuramına göre uluslararası göç ve iç göçün tetikleyici sebebi, coğrafi olarak emek ve sermayenin eşitsiz dağılımıdır.³² Neoklasik ekonominin mikro kuramına göre ise rasyonel bireyler göç etmeden önce göçün maliyet-kâr hesabını yaparak göç etme kararı almaktadır.³³ Benzer şekilde ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, göçün nedenini modern sanayi toplumlarının kronik iş gücü açığına bağlamaktadır.³⁴ Wallerstein’in geliştirmiş olduğu dünya sistemleri kuramı da kapitalist ekonomiye dayanarak kapitalist ilişkilerin çevrede yayılması sonucunda kapitalist olmayan çevreden merkeze göçün yaşandığını savunmaktadır.³⁵

Uluslararası göçün devamlılığını sağlayan kuramlar ise diğer göç evresinin aksine göçün nedenini açıklarken tarihsel, sosyal, kültürel ilişkileri ve göçmen bağlarını öne çıkarmaktadır. Göçmen ilişkiler ağı kuramına göre, göçmen ilişkileri

³⁰ Savaş Çağlayan, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, sy 17 (01 Aralık 2006): 25, s.72-73.

³¹ Douglas S. Massey vd., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, Population and Development Review, sy 19 (Eylül 1993): No:3.

³² Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*, 1. bs (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), s.16.

³³ Douglas S. Massey vd., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, Population and Development Review, sy 19 (Eylül 1993): No:3, s.434.

³⁴ a.g.e., s.440.

³⁵ Nermin Abadan-Unat, “Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Bitmeyen Yurttaşlığa”, 3. Baskı (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), s.61.

göçün başlangıcını ve nereye doğru yapılacağını etkileyerek kimin göç edeceğini, göçün hızını ve büyüklüğünü etkilemektedir. Kuramsal kuram ise uluslararası göç hareketini destekleyen ve devam etmesini sağlayan kuruluşların artışının göçmen akışını kurumsallaştırdığını böylece göçe neden olan asıl etkenlerden bağımsız bir şekilde göç akışının devam ettiğini savunmaktadır.³⁶ Kendinden önceki diğer kuramlara benzer şekilde kümülatif nedensellik kuramı, göçmen ilişkilerinin bir yansıması olarak göç motivasyonunda biriken sosyal sermayenin etkisinin altını çizmektedir.³⁷ Son olarak göç sistemleri kuramına göre, göç hareketlerini anlamak mikro ve makro ilişkilere birlikte bakmaktan geçmektedir. Mikro yapıları aile, arkadaş ve cemaat gibi kişisel bağları oluştururken makro yapılar, devletler arasındaki ilişkiler ve göç veren/alan ülkenin göçmen politikalarından oluşan kurumsal yapılardır.³⁸ Göçün evrelerine bakıldığında ekonominin göçün her evresinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Fakat dönemsel olarak ekonomik sebepler öne çıkarılmış veya geri plana itilmiştir. Buna bağlı olarak son göç evresinde meydana gelen göçler, ekonomik sebepler saklı tutularak göçmenler arasında oluşan sosyal sermayenin bir sonucu olarak meydana gelmektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan Avrupa'ya yaşanan emek göçünü, uluslararası göçün başlamasını sağlayan ekonomik temellere dayanan neoklasik ekonominin makro kuramı ve göçün devamlılığını açıklayan teorilerden biri olan göçmen ilişkiler ağı ile açıklamak mümkündür. Göçü tetikleyen ekonomik saikler sonrası kitlesel göç, hükümetler arasında imzalanan anlaşmalar ile başlasa da göçmenler, göçmen olmayanlar veya eski göçmenler arasında kurulan akrabalık, arkadaşlık, soydaşlık bağı ile devam ettirilmiştir. İnsanlar arasında kurulan ilişkiler sayesinde göçün zincirleme şekilde devam etmesi mümkün olmuştur. Öncü göçmenler, göçmen ağı sayesinde zincirleme göç ile gelenlerin girebileceği maliyetleri azaltmaktadır. Ayrıca onların öncü göçmen tecrübelerinden yararlanmasına da imkân sağlamaktadır. Göç hareketinin özendirilmesiyle zincirleme göç hareketi artmakta ve her yeni göç,

³⁶ Douglas S. Massey vd., “*Theories of International Migration: A Review and Appraisal*”, s.450-451.

³⁷ Elizabeth Fussell ve Douglas S. Massey, “*The Limits to Cumulative Causation: International Migration from Mexican Urban Areas*”, *Demography* 41, sy 1 (01 Şubat 2004): 151-71, s.152.

³⁸ Fuat Güllüoğlu, “*Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme*”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 4 (Nisan 2012), s.79.

göçmenler arasındaki ağı genişleterek göç bölgesinde sosyal ve ekonomik altyapıyı oluşturmaktadır. Söz konusu altyapı ile oluşan göçmen ağlarının yapısı, ev sahibi toplumla ilişkilere bağlı olarak göçmenin o topluma uyumunu etkilemektedir.³⁹

1.3. Göçmen Kavramı ve Kuşak Tartışması

Birçok ülkenin temel aldığı Birleşmiş Milletler (BM) göçmen tanımı göçmeni, kendi ülkesi dışında en az bir yıl ve daha fazla yaşamış kişi olarak tanımlanmıştır. Göçmenliğin farklı amaçlarla ve yollarla farklı ülkelere giden insanları kapsamaması, başlaması ve bitmesi, gittikleri ülkede kalma süreleri, ikamet edilen ülke vatandaşlığının alınmasıyla göçmenliğin devam edip etmediği gibi konular göz önünde bulundurulduğunda göçmenlik tanımı karmaşık bir hal almaktadır.⁴⁰

İngilizce’de “migrant” ve “immigrant” kavramlarının Türkçe ‘ye göçmen olarak çevrilmesi “migration” ve “immigration”da olduğu gibi kavram karmaşasına sebep olan diğer bir etkidir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü’nün (UN DESA) yaptığı uzun süreli göç eden göçmen (*long-term migrant*)⁴¹ tanımından hareketle, “immigrant” yeni bir ülkeye en az bir yıl için yerleşen veya yerleşmeye meyilli olan kişi olarak tanımlanmıştır. “Migrant” kelimesi evrensel bir tanım olmamakla birlikte daha kapsayıcı bir terimdir. Terim, ülke sınırları içinde veya dışında, geçici veya kalıcı göçü tanımlamak için kullanılmaktadır.⁴²

1960’larda Türkiye’den Avrupa’ya yoğun bir göçün başlamasıyla birlikte göç edenler “misafir işçi” olarak adlandırılmış, göçmenlerin rotasyon usulü geldikleri ve kalıcı olmadıkları düşünüldüğü için onlara yönelik herhangi bir politika üretilmemiştir. Zaman içerisinde kalıcılıkları anlaşılmış ve göçmen olarak kabul

³⁹ Fuat Güllüpinar, “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”. s.74.

⁴⁰ Khalid Koser, "International Migration: A Very Short Introduction", Second Edition, Very Short Introductions (Oxford, New York: Oxford University Press, 2016), s.16.

⁴¹ United Nations Economic and Social Affairs, “Recommendations on Statistics of International Migration Revision”, 1998, s.10.

⁴² IOM UN Migration, “Key Migration Terms”.

edilmeye başlanmışlardır. Günümüzde hala göçmen tanımını tartışmalı hale getiren, göç deneyimine sahip bir bireyin hangi şartlarda göçmen olarak tanımlanacağıdır.⁴³

Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi göçmenlerin kalıcı olduğunun Hollanda’da da anlaşılması ile demografik yapının çeşitlenmesi göçmenlerin tanımlaması ihtiyacını doğurmuştur. Bu çerçevede Hollanda’da iki kültürün uyumsuzluğuna vurgu yapan “allochtonen” ve “autochtonen” kavramları ortaya atılmıştır. Allochtonen yabancı anlamına gelmekte ve göçmenler için kullanılmaktadır. Autochtoon kavramının anlamı ise yerlidir ve etnik Hollandalılar için kullanılmaktadır. Allochtonen kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında Yunanca allos (*diğer*) ve chtoon (*kara, toprak*) kelimelerinden oluşmaktadır. Köken itibari ile kelime başka ülkeden olanlara karşılık gelmektedir. Ebeveynlerinin her ikisi Hollanda’da doğanlar autochtoon olarak tanımlanırken, ebeveynlerinden en az biri Hollanda dışında doğan kişi allochtonen olarak tanımlanmıştır. Esas itibariyle kelime uzun bir dönem, ebeveyni Batılı olmayanlar için kullanılmıştır.⁴⁴

Hollanda’da uzun yıllar göçmenleri tanımlamak için kullanılan “allochtonen” kelimesi ilk olarak 1961 yılında Van Dale tarafından jeoloji biliminde ortaya atılmıştır. 1971 yılında kelime, Hilde Verwey-Jonker tarafından Hollanda Kültür, Rekreasyon ve Sosyal Hizmet Bakanlığı’nın (*Nederlandse Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk*) raporunda; misafir işçi (*gastarbeider*), yabancı (*buitenlander*) ve göçmenleri (*immigranten*) tanımlamak için kullanılmıştır. 1990’lara gelindiğinde ise bu kullanım yaygınlaşmış aynı zamanda tanımın, kökeni vurgulaması nedeniyle tartışmalar başlamıştır. 1989’da Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi (*Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid-WRR*) “Allochtonenbeleid” başlıklı bir bildiri yayımlayarak üçüncü nesle kadar bu tanıma kullanmayı önermiştir. Hollanda İstatistik Kurumu (*Centraal Bureau voor de Statistiek-CBS*) tanıma benimseyerek bunu ikinci nesle kadar uygulamış, böylece terimin kullanım alanı

⁴³ Gizem Kolbaşı Muyan, “Hollanda Göçmen Entegrasyonu Politikaları: Liberalizmden Neoliberalizme”, SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi 9, sy 1 (28 Haziran 2019): 177-92, s. 17.

⁴⁴ Onze Taal, “Allochtoon (herkomst, betekenis, gebruik) | Genootschap Onze Taal”, <https://onzetaal.nl/taaladvies/allochtonen> [Erişim 09 Ekim 2020].

kesinleştirilmiştir.⁴⁵ Amsterdam ve Lahey (Den Haag) belediye meclislerinde allochtoon kelimesine etnik azınlık (*etnische minderheid*), Hageaars (*Laheyli*) gibi alternatif tanımlamalara gidilmeye çalışılmıştır. 2009 yılında PvdA parti üyesi bakan Minister Van der Laan, “allochtoon” yerine “nieuwe Nederlander” (*yeni Hollandalılar*) kullanılmasını önermişse de 2012 yılında aşırı sağ parti PVV, allochtoon kelimesinin anlamının genişletilerek üçüncü nesli de kapsamasını talep etmiştir. Fakat tanımın damgalayıcı, dışlayıcı yönünü kabul eden Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi (WRR) ve Hollanda İstatistik Kurumu (CBS) 2016 yılı itibariyle allochtoon ve autochtoon kullanımından vazgeçmiştir.⁴⁶

"Allochtoon" terimi, 2016 sonunda "göçmen geçmişi olan kişi" (*persoon met migratieachtergrond*) ile değiştirilmiş fakat tanımın içeriği aynı kalmıştır. “Migratieachtergrond”, ebeveynlerinden en az biri Hollanda dışında doğmuş kişi anlamına gelmektedir. Bu şekilde Hollanda’da doğmayan (birinci nesil) ve Hollanda’da doğan (ikinci nesil) ayrımı yapılmıştır. Ayrıca “westerse migratieachtergrond” (*Batılı kökenli göçmen*), “niet-westerse migratieachtergrond”⁴⁷ (*Batılı olmayan göçmen*) ve Hollanda kökenliler (*inwoners met een Nederlandse achtergrond*)⁴⁸ şeklinde de bir ayrıma gidilmiştir.⁴⁹ Bu durum, ülkede allochtoon ve autochtoon kavramlarından vazgeçilse dahi etnik ve kültürel kökene dayalı politika oluşturma geleneğinden vazgeçilmediğinin kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

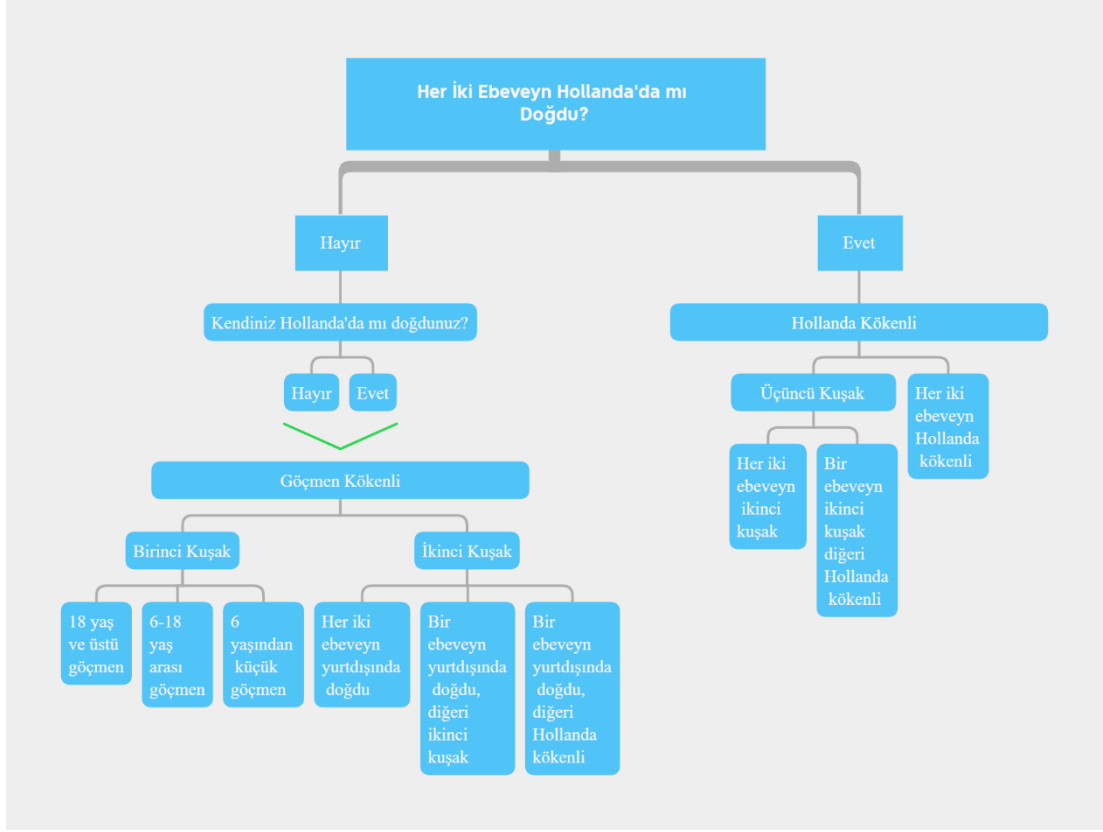
⁴⁵ Genootschap Onze Taal, “Het Woord Allochtoon’: Geschiedenis en Discussie”, <https://onzetaal.nl/nieuws-en-dossiers/dossiers/het-woord-allochtoon> [Erişim 09 Ekim 2020].

⁴⁶ Genootschap Onze Taal.

⁴⁷ Batı tanımına girmeyen kıtalar; Afrika, Latin Amerika, Asya’dır (Türkiye dahil). Batı tanımına girmeyen ülkeler; Aruba, Hollanda Antilleri ve Surinam’dır. Bu ülkeler eski Hollanda sömürge ülkelerinden oluşmaktadır. Batı’yı oluşturan ülkeler ise Avrupa (Türkiye dahil değil), Kuzey Amerika, Okyanusya, Japonya ve Endonezya’dır. “Het Verschil Tussen een Autochtoon en een Allochtoon”, InfoNu, <https://mens-en-samenleving.info.nl/sociaal-cultureel/79462-het-verschil-tussen-een-autochtoon-en-een-allochtoon.html> [Erişim 10 Ocak 2020].

⁴⁸ “Het Verschil Tussen een Autochtoon en een Allochtoon”.

⁴⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Wat verstaat het CBS onder een allochtoon?”, <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/specifiek/wat-verstaat-het-cbs-onder-een-allochtoon-> [Erişim 09 Ekim 2020].

Şekil 1. Hollanda'nın Etnik Köken ve Kuşak Tanımı⁵⁰

Hollanda İstatistik Kurumu, coğrafi kökenin sosyoekonomik gelişmelerde büyük öneme sahip olduğunu savunmakta ve entegrasyon tartışmalarında coğrafi kökene önem vermektedir. CBS'ye göre (Şekil 1), birinci kuşak olarak tanımlananlar Hollanda dışında doğmuş olanlar⁵¹, ikinci kuşak olarak tanımlananlar ise ebeveynlerinden en az biri Hollanda dışında kendisi Hollanda'da doğmuş olan

⁵⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Wie zijn de derde generatie?", <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/47/wie-zijn-de-derde-generatie-> [Erişim 09 Ocak 2020].

⁵¹ Hollanda İstatistik Kurumu, ailesi ile birlikte göç etmiş çocukları da birinci kuşak olarak adlandırmaktadır. Fakat bu tanımlama bazı yönleriyle eksik kalmıştır. Bu çocuklar büyüme çağında neredeyse eşit oranda her iki kültür içinde yetişmektedir ve ebeveynlerinden çok daha farklı şartlarda yetişme imkanına sahiptir. Dolayısıyla 10 yaş altı çocukların, ebeveynleri ev sahibi ülke dışında doğmuş olsa da birinci kuşak olarak adlandırılması doğru değildir. Bu çocuklar, yaşları itibarıyla eğitim, istihdam hayatında yeterli düzeyde ev sahibi kültürü tanıma imkanına sahiptir. Buna bağlı olarak kuşak tablosunda ikinci kuşak altında değerlendirilmeli veya ailesi ile birlikte göç etmiş 10 yaş (bazı durumlarda arttırılabilir) altı çocuklar için farklı bir tanımlama kullanılarak "geçiş kuşağı" olarak tanımlanmalıdır.

göçmenlerdir.⁵² Ebeveynleri Hollanda'da doğmuş, ancak büyük anne ve/veya büyük babalarından en az biri Hollanda dışında doğan kişiler üçüncü kuşak olarak tanımlanmaktadır. Bu kuşaktakiler, tanım gereği Hollanda kökenli bir geçmişe sahiptir.⁵³ 50 yaş ve üzerindeki kişilerin doğum yeri bilgisinin net olmaması nedeniyle üçüncü kuşak rakamları 50 yaş altındakilerle sınırlandırılmıştır. CBS'nin 1 Ocak 2020 verilerine göre, Hollanda'da yaşayan 50 yaş altı 29 bin 928 üçüncü kuşak Türk vatandaşı ikamet etmektedir.⁵⁴

1.4. Entegrasyon Tartışmaları ve İlişkili Kavramlar

1.4.1. Entegrasyon (Uyum)

Göç ve göçmenlerin ev sahibi topluma yerleşme sürecine ilişkin bilimsel çalışmalar 20. yüzyılın başlarından itibaren Chicago Şehir Sosyolojisi Okulu tarafından farklı perspektiflerden ele alınmıştır. İlk olarak yeni gelenlerin davranış ve değişimleri veya alıcı toplumun yeni gelenlere tepkileri araştırılmıştır. İkinci olarak yerleşim sürecinin ev sahibi toplumun yasal ve politik (vatandaşlık, ikamet, oy hakkı), sosyoekonomik (sağlık, eğitim, işgücü, konut piyasasına erişim), kültürel, dini yönden parçası olma boyutları üzerinde durulmuştur. Son olarak yeni gelen grupların geldikleri toplumda kurumsallaşması ve bu kurumsallaşmaya ev sahibi toplumun tepkisi analiz edilmiştir.⁵⁵

Hannibal Gerald Duncan'a göre, göçmenlerin, ev sahibi topluma dahil olması üç kuşak sonrasında mümkün görülürken Robert Park'a göre, göçmenler ve yerli halk arasındaki ilişkinin gelişmesi karşılıklı temas, rekabet, barınma ve asimilasyonla mümkündür. Wolfgang Bosswick ve Friedrich Heckmann'a göre ise bahsedilen

⁵² Centraal Bureau voor de Statistiek, "Wat is het verschil tussen de eerste en tweede generatie?", <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/specifiek/wat-is-het-verschil-tussen-de-eerste-en-tweede-generatie> [2 Ocak 2021].

⁵³ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Wie zijn de derde generatie?", <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/47/wie-zijn-de-derde-generatie> [Erişim 9 Ekim 2020].

⁵⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Personen met ouders van tweede generatie, 1 januari 2020", <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/46/personen-met-ouders-van-tweede-generatie-1-januari-2020> [Erişim 2 Ocak 2021].

⁵⁵ Blanca Garcés-Masareñas ve Rinus Penninx, "Integration Processes and Policies in Europe", (IMISCOE Research Series, 2016), s.12.

modellerin sonucu en nihayetinde asimilasyondur.⁵⁶ Hedef ülkeye yönelen göçle birlikte göç alan ülke ve toplumun yapısı değişmekte ve göçmenler ev sahibi topluma ya farklılıklarını koruyarak entegre olmakta ya da kendi etnik ve kültürel değerlerinden vazgeçip asimile olmaktadır. Bosswick ve Heckmann, gruplar arasında sosyal farklılığı azalttığı savunulan asimilasyon yerine yerel halk ve göçmenler arasındaki ilişkilerde işlevsel olan entegrasyon modelini savunmaktadır. Sosyolojik anlamda entegrasyon, sosyal sistem içerisinde yeni grup ve aktörlerin sisteme istikrarlı iş birliği içinde dahil olma sürecidir.⁵⁷ Sosyal bilimlerde benzer süreçlere ve politikalara atıfta bulunan özümseme (absorption), uyum (adaptation), asimilasyon, kültürleşme (acculturation), dahil etme (inclusion), birleştirme (incorporation) ve entegrasyon gibi pek çok kavram bulunmaktadır. Bunlar, çoğu zaman entegrasyon kavramının altında ifade edilmektedir.

Entegrasyon kavramının evrensel kabul görerek şemsiye kavram olmasında sosyolojik ve siyasal nedenler yer almaktadır. Siyasa yapıcılara göre, kavramın anlam bakımından değişen, esnek bir kullanımının olması kavramın kullanım hakimiyetini genişletmiştir. Bunun yanında daha önce uygulanmış olan çokkültürcülük politikasının başarısızlığı ve asimilasyon politikasına yönelik özellikle Avrupa kıtasında İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşananların yol açtığı olumsuz algı nedeniyle doğru bir politika olarak görülmemesi, entegrasyon kavramının kullanımını yaygınlaştırmıştır. Bu bakımdan entegrasyon her iki politika ve tanımın ortasında, ev sahibi topluma katılımı birlikte kendi değerlerini korumayı tanımlayan pozitif bir kavramdır.⁵⁸

Sömürge sonrası dönemde Avrupa'ya göçün kısa sürmesinin nedeni, kısıtlayıcı göç politikalarının uygulamaya koyulması olmuştur.⁵⁹ Ekonomik büyüme ile birlikte 1960'larda başlayan işgücü göçünün Avrupa'da geçici olarak görülmesi nedeniyle

⁵⁶ Wolfgang Bosswick ve Friedrich Heckmann, “*Integration of Migrants: Contribution of Local and Regional Authorities*” (Eurofound, 29 Ocak 2007), s.4.

⁵⁷ a.g.e., s.2-6.

⁵⁸ K. Onur Unutulmaz, “*Gündemdeki Kavram: ‘Göçmen Entegrasyonu’- Avrupa’daki Gelişimi ve Britanya Örneği*”, içinde *Küreselleşme Çağında Göç Kavramları, Tartışmalar*, ed. Suna Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 1. bs (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012), s.140.

⁵⁹ Dienke Hondius, “*Access to the Netherlands of Enslaved and Free Black Africans: Exploring Legal and Social Historical Practices in the Sixteenth–Nineteenth Centuries*”, *Slavery & Abolition* 32, sy 3 (01 Eylül 2011): 377-95.

entegrasyon politikası ülkelerin gündeminde değildi. Fakat Avrupa’da Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte ideolojik değişim yaşanmış ve entegrasyon birincil hedef haline getirilmiştir. Entegrasyon söylemleri ile uygulanmaya başlanan politika zamanla devlet korumasından kişi sorumluluğuna bırakılmıştır.⁶⁰

Göçün sınırlandırılmak istenmesi ve göçmenlerden duyulan rahatsızlık her ülkenin tarihsel ve yapısal geçmişine bağlı olarak şekillenen ev sahibi topluma entegre olma söylemini pekiştirmiştir.⁶¹ Bu bağlamda entegrasyon ve entegrasyon politikalarının anlamı ve içeriği döneme ve dönemsel ihtiyaçlara göre değişiklik göstermektedir. Yeni gelenlerin ev sahibi topluma uyumu toplumun ekonomi, hukuk, sosyal, kültürel, politik gibi her alanında gerçekleşmektedir. Göç eden toplumun ev sahibi topluma uyumunun bakış açısına göre değişiklik göstermesi görüş birliğine varılmış başarılı uyum tanımının yapılmasının önünde süregelen bir engel olmuştur.⁶²

Entegrasyon, bir bütün halinde hareket etme yeteneğine sahip birimlerin karşılıklı ve birlikte geliştirdikleri dayanışma sürecidir.⁶³ Kadir Canatan’a göre entegrasyon, etnik grupların ortak değerler sistemi altında birleşerek farklılıkları asgari düzeye indirerek bunu yaparken etnik azınlıkların kendi kültür ve değerlerini yaşamasını sorun olarak görmemektedir.⁶⁴ Homojen bir toplum oluşturma düşüncesinin aksine dinamik şekilde toplumdaki grupların dengeli iletişimi entegrasyon kavramını ifade etmektedir. Stephen Castles vd.’ye göre, başarılı bir entegrasyon, ev sahibi toplumun sosyal etkileşim içinde göçmen toplumu kabul ederek göçmen topluma sunduğu iş ve hizmet olanakları ile mümkündür.⁶⁵ Azınlık grupları, kültürel ve sosyal kimliklerini, entegrasyon süreci çerçevesinde sağlanan medeni,

⁶⁰ Ellie Vasta, “From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands” 30, sy 5 (Eylül 2007), s.724-725.

⁶¹ K. Onur Unutulmaz, “Gündemdeki Kavram: ‘Göçmen Entegrasyonu’- Avrupa’daki Gelişimi ve Britanya Örneği”, içinde *Küreselleşme Çağında Göç Kavramları, Tartışmalar*, ed. Suna Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 1. bs (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012), s.138.

⁶² Şuayıp Turhan, “Avusturya’da Yaşayan Türklerin Avusturya Eğitim-Öğretim Sistemindeki Yeri” (Ankara, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012), s.14.

⁶³ Erkan Perşembe, “Almanya’da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon”, 1. bs (Araştırma Yayınları, 2005), s.46.

⁶⁴ Kadir Canatan, “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu ‘İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri’”, *Turkish Studies*, 2007, s.161.

⁶⁵ S. Vertovec vd., “Integration: Mapping the Field”, 2003, s.113.

sosyal, siyasi, insani ve kültürel haklar ile korumuştur. Kısacası başlangıçta entegrasyon, İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemi gittikçe artan liberal değerler ve haklar bütünü çerçevesinde ele alınmıştır. Kavramın dinamik yapısı, içinde bulunulan zamanın toplumsal ve siyasal şartlarına göre siyasetçilerin kavramı olumlu bir anlamdan olumsuz bir anlama dönüştürmesine imkân sağlamaktadır. Bazı araştırmacılar kavramın tepeden inme “moda bir sözcük” olduğunu iddia etmektedir. Bunun arkasında yatan neden ise yeni gelenlerin değer ve davranışlarını hangi topluma ve neye göre entegre etmesi gerektiği sorunsalıdır. Bu durum, tek yönlü bir şekilde baskın kültüre uyum sürecidir. Ayrıca entegrasyon süreçleri ve sonuçları, etnik grubun demografik yapısı, yasal ve sosyal statü, işgücü piyasası ve anavatandan getirilen kültürel ve dini unsurlara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.⁶⁶

Bazı ülke politikalarında entegrasyon bireyin sorumluluğuna verildiğinde istenen entegrasyonu sağlayamamış bireylerin sorumluluğu, bağlı bulunduğu etnik gruba genişletilmektedir. Ev sahibi toplum problemsiz ve saf olarak tahayyül edilir. Topluma aidiyet duygusu ölçülmesi gerekenler, göçmenler ve çocuklarıdır.⁶⁷ Willem Schinkel, *Imagined Societies* kitabından Hollanda’da WRR’nin kullandığı azınlık, allochtoon gibi kavramların Hollanda’nın göç söylemlerinde kullandığı entegrasyona zarar verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca WRR’nin farklılıkları yönetmede batılı ve batılı-olmayan ayrımı yaparak göçmen kökenli olarak etiketlemesini postkolonyal bakışı açısından bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Batılı olmayan ayrımı, bu grupların suç rakamlarında aşırı temsil edilmesine ve bu gruplara yönelik özel politikaların başlatılmasına neden olmaktadır.⁶⁸ IMISCOE (*International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe*)’nin hazırladığı politika raporunda, politikanın karmaşık yapısı nedeniyle sosyal araştırma ve politika arasındaki yapıcı işbirliğinin giderek azaldığı belirtilmiştir. Entegrasyon, göç gibi konularda araştırma bulguları politik tartışmalara kurban edilmekte ve giderek olguların gerçekte ne

⁶⁶ S. Vertovec vd., "Integration: Mapping the Field", 2003, s.113-126.

⁶⁷ Willem Schinkel, "Imagined Societies A Critique of ImmigrantIntegrationin Western Europe", (Cambridge University Press, 2017), s.3.

⁶⁸ a.g.e., s149.

oldukları tartışmalı hale getirilmektedir.⁶⁹ Böylece kavramlara odaklanarak derinlemesine çözümler bulmak yerine bu konularda üstü kapalı ve taraflı bilgilendirme yapılmakta ve kavramın içi boşaltılmaya çalışılmaktadır.

Göçmen grupların kendi kültürlerini devam ettirmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri sosyal bağlardır. Ailenin, kendi etnik grubuyla iletişim halinde olması ve çocukların da bu iletişim çemberi içinde yer alması, sosyal ilişkilerin dayanışma ve sosyal kontrol bağlamında devamını sağlamaktadır. Bu sayede kültürel değerler korunarak devamlılık sağlanmaktadır. Bağların sağlamlığı, söz konusu göçmen grubun yaşadığı toplumda sosyoekonomik alanda yukarı doğru hareketliliğine imkân vermektedir. Bu durum sosyoekonomik entegrasyonu da beraberinde getirmektedir. Émile Durkheim'a göre, bireyin sosyal gruba entegrasyonu arttıkça grubun birey üzerindeki kontrolü de artmaktadır. Bu durumda göçmenlerin yasaklanan davranışlardan kaçınma ve beklenen davranışları gösterme olasılığının artacağı düşünülmektedir.⁷⁰

Başarılı bir entegrasyona kimin karar verdiği tartışmasına benzer bir şekilde entegrasyonun belirleyicilerinin tespiti de tartışmalı bir konudur. Entegrasyon göstergeleri entegrasyon tanımı ile ilintili bir şekildedir ve entegrasyon tanımı, göstergelerin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Göstergeler birbirleri ile içe içe geçmiştir. Örneğin ayrımcılığın; göçmenlerin sosyoekonomik alanda işsizlik, düşük gelir, vasıfsız iş gücüne dahil olma, yüksek eğitilmiş göçmenlerin daha düşük profilli işlerde çalışmaya zorlanması gibi entegrasyon göstergesine doğrudan olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bunun yanında entegrasyon göstergelerini çoğunluk nüfusa uygulamak sağlıklı bir sonuç elde edilmesine neden olmaktadır. Fakat bu göstergeleri devletin sunduğu imkanlarla birleştirip entegrasyonu iki taraflı bir süreç olarak aldığımızda ve çeşitli göstergeler bir arada kullanıldığında gerçeğe yakın sonuçlar elde edilecektir.⁷¹

⁶⁹ R. Penninx ve Peter Scholten, "Research-policy dialogues on migration and integration in Europe", Climatic Change, 2009, s.4.

⁷⁰ Min Zhou, "Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation", The International Migration Review 31, sy 4 (1997): 975-1008, s.996.

⁷¹ S. Vertovec vd., "Integration: Mapping the Field", 2003, s.129-130.

David Lockwood, entegrasyonu sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon olmak üzere iki boyutuyla ele almış ve bu iki farklı bakış açısını sosyal düzen ve düzensizliği anlamak için mekanizma olarak görmüştür. Sistem entegrasyonu devlet, hukuk sistemi, piyasa, kurumsal aktörler gibi sosyal sistemin parçaları arasındaki uyum veya uyumsuzlukla ilgilenmektedir. Sosyal entegrasyon ise bireylerin sisteme dahil edilme sürecinde aktörler arasındaki ilişkiye bakmaktadır. Sosyal düzen/düzensizlik sorunu da kurumsallaşmış değerlerin birbiri ile uyumu veya uyumsuzluğu ile alakalıdır.⁷²

Gusta G. Wachter ve Fenella Fleischmann entegrasyonun üç farklı boyutuna yer vermiştir: yapısal, sosyal ve kültürel.⁷³ Heckmann, *From Ethnic Nation to Universalistic Immigrant Integration: Germany* makalesinde entegrasyon boyutları için yapısal, kültürel, sosyal ve kimliksel/özdeşleşme entegrasyon (*identificational integration*) ayrımı yapmıştır.⁷⁴ Heckmann'a göre; yapısal entegrasyon göçmenlerin ev sahibi toplumda sosyoekonomik konumu belirleyen çekirdek kurumlarında [eğitim (*okul, mesleki ve profesyonel eğitim*), ekonomi (*işgücü piyasası, etnik girişimcilik*), konut sistemi, vatandaşlık, sağlık] statü kazanma sürecidir. Kültürel entegrasyon göçmenlerin bazı hak ve pozisyonlar elde etmesi için bilişsel, kültürel, davranışsal olarak değişim sürecini ifade etmektedir. Sosyal entegrasyon ise bireylerin yeni topluma üyelik sürecinde arkadaşlık, evlilik, dernek gibi daha öznel ve sosyal ilişkilerinde yaşanan entegrasyon biçimidir. Son olarak kimlik entegrasyonu yeni toplumla göçmenlerin aynılaşma sürecidir.⁷⁵

1.4.2. Çokkültürcülük

Modern toplumlarda etnik grup kimliklerinin tanınma ve kültürel farklılıkların korunması talebi giderek artmıştır. Will Kymlicka (1995), *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* kitabında iki temel kültürel farklılıktan

⁷² Nicos Mouzelis, "Social and System Integration: Lockwood, Habermas, Giddens", *Sociology* 31, sy 1 (01 Şubat 1997): 111-19, s.111-114.

⁷³ Gusta G. Wachter ve Fenella Fleischmann, "Settlement Intentions and Immigrant Integration: The Case of Recently Arrived EU-Immigrants in the Netherlands", *International Migration* 56, sy 4 (Ağustos 2018): 154-71, s.156.

⁷⁴ Friedrich Heckmann, "From Ethnic Nation to Universalistic Immigrant Integration: Germany", *The Integration of Immigrants in European Societies* (De Gruyter Oldenbourg, 2016), s.45-46.

⁷⁵ a.g.e., s.47

bahsetmektedir. İlk tür, daha öncesinde kendi kendini yöneten kültürlerin daha sonra büyük yönetimlere dahil edilmesiyle oluşan kültürel çeşitliliktir. Ulusal azınlıklar olarak adlandırılan bu grup ana akım kültürün yanında ayrı ve farklı bir toplum olarak kalmak için çeşitli özerklik yönetimleri talep ederler. Kanada’da İngiliz, Fransız ve Aborjin’lerin ulusal gruplar olarak ayrımı söz konusudur ve ilk türe örnek verilebilir. İkinci tür, birey veya aile göçleri ile oluşan gevşek şekilde birleşen etnik gruplardır. Etnik gruplar ana akım topluma entegre olmayı ve toplumun asli üyesi olmayı isterler.⁷⁶ Bu çalışmada çokkültürcülük politikaları ikinci grup olan göçmenler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Temelinde tanınma talebinin bulunduğu çokkültürcülük, grupların yaşamlarını hegemonik koşulların taleplerine göre biçimlendirmesi yerine makul sınırlar içinde kendi farklılıkları ile devam etmeleridir. Charles Taylor’a göre kültürlerin tanınması, bireylerin kendi kimliklerini geliştirmelerine eşit imkanlar sunacaktır. Ayrıca toplulukçu görüşe sahip olması dolayısıyla insanların bazı haklarının kaynağı toplumsaldır. Taylor, tanınma ile kimlik arasındaki ilişkiye vurgu yaparak tanınma olgusunun demokratik toplumlara özgü bir eylem olduğuna inanmaktadır. Bu çerçevede 18. yy. öncesine bakıldığında insanlar arasındaki farklılıklar önem taşımıyordu. Bireysel kimliklerin yeni bir şekilde anlaşılmaya başlaması ile 18. yy. ’da tanınma dönüşüme uğramış ve önem kazanmıştır.⁷⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında diktatör yönetimlerin “üstün insan ve kültür” tanımı yaparak başka gruplar üzerinde hakimiyet kurma çabaları, savaş sonrasında insan eşitliğinin temel alındığı politik hareketlerin yolunu açmıştır. 1948-65 arası dekolonizasyon dönemi, 1955-65 arasında ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla Amerikalı Afrikalıların hareketlerinin yaşandığı dönem, 1960 sonrası çokkültürcülük ve azınlık haklarını savunan hareketlerin temelinde yatan ırkların eşitliği kaygısının olduğu bir dönem yaşanmıştır. 1960 öncesinde tüm bireyler tek bir yurttaşlık modelinde eritmeye çalışılmışken çokkültürcülük hareketleri ile birlikte farklılıklar

⁷⁶ Will Kymlicka, "Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights, *Multicultural Citizenship*", (Oxford University Press), s.10.

⁷⁷ Charles Taylor vd., "Çokkültürcülük Tanınma Politikası", 5. bs (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 49-51.

bastırılmak yerine insan hakları, sivil özgürlük, demokratik hesap verilebilirlik çerçevesi içinde filtreleme yoluna gidilmiştir.⁷⁸

1960'lı yıllarda tek bir insan ırkının var olduğu fikrinden uzaklaşmış her türlü ayrımcılığa karşı seslerin yükseldiği, eskiden miras kalan her değer korunmaya çalışıldığı yeni bir döneme girilmiştir. Her türlü farklılığın kamu nezdinde tanınması Amerika'da çokkültürcülük siyasetini başlatmıştır. ABD'de nüfus kompozisyonunun çeşitliliği farklı kültürlerin bir arada yaşamalarını sağlayacak ilk bilimsel çalışmaların ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. 1960'lı yıllara kadar ülkede yabancı olarak adlandırılanlara yönelik İngilizliliğe uygunluk (*Anglo-conformity*) ve Erime Potası (*Melting Pot*) gibi asimilasyonist politikalar iflas etmiş ve çokkültürcülük 1960'lı yıllarda Amerika'da yükselen insan hakları hareketleriyle ilişkilendirilmiştir. Etnik grupların kültürlerini korumaya yönelik politikalar Batı Avrupa ülkelerinin göçmen politikalarından çokkültürcü politikalara geçişinde hızlandırıcı etkiye sahip olmuştur.⁷⁹ Çokkültürcü politika izleyen ilk ülkeler, tarihsel göç deneyimine sahip olan ve içinde çeşitli etnik azınlıkları barındıran Kanada ve Avustralya olmuştur.⁸⁰ 1970-1990 aralığında Batı demokrasilerinde çokkültürcü politikalar ışığında çeşitliliklerin tanınması eğilimi yaşanmıştır. Britanya, Hollanda, İsveç de aynı politikayı ülkelere gelen işçi göçü üzerinden uygulamaya başlamıştır.⁸¹ Çokkültürcülük, devletler tarafından iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi kültürlerin devamlılığı devlete ait bir görev olarak görülmezken Kanada'da kültürel farklılıkların korunması ve göçmenlere sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel anlamda eşit hakların sağlanması devletin görevi sayılmıştır.⁸²

Çokkültürcü politikalar, göçmenlere, etnik azınlıklara eşit haklar ve fırsatlar sunmayı amaçlamaktadır. Çokkültürcülük, farklı sosyal yapıları zenginlik olarak

⁷⁸ Will Kymlicka, "Multiculturalism: Success, Failure, and the Future", 01 Şubat 2012, s.4-6.

⁷⁹ Cemal Yalçın, "Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye'de Batı Avrupa Ülkelerine Göç", Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 26, sy 1 (2002), s.46.

⁸⁰ Tariq Modood, "Çokkültürcülük Bir Yurttaşlık Tasarımı", çev. İsmail Yılmaz (Phoenix Yayınevi, 2014), s.13-16.

⁸¹ Will Kymlicka, "Multiculturalism: Success, Failure, and the Future", Migrationpolicy.Org, 01 Şubat 2012, s.5.

⁸² a.g.e., s.39.

görmektedir.⁸³ Ulus-devlet için vazgeçilmez olan homojenlik ve tek kültürlülük, çokkültürlülük ile aşınmaya başlamaktadır. Farklı dil, din, etnik köken, tarih iklimine hoşgörü ile yaklaşması çokkültürcülüğe ulus-üstü bir nitelik kazandırmaktadır. Fakat farklı kültürlerin denetimi hala ulus-devletin kontrolü altındadır.⁸⁴ Dünya genelinde bu politik anlayış beraberinde milliyetçi grupların ve ırkçı partilerin popülist söylemlerinde kimlik siyasetini doğurmuştur.

Göçmen karşıtı tutumlar, göçmenlerin ekonomik ve kültürel tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁵ 1990'ların ortasından itibaren çeşitliliğin tanınmasında çok ileri gidildiği fikri toplumsal olarak Avrupa ülkelerinde artmıştır. Bu durum toplumların çokkültürcü politikaları sorgulamasına ve popülist sağ partilerin destek kazanmasına neden olmuştur. Çokkültürcülük politikası uygulayan Liberal Batı ülkelerini hedef alan suçlamalar, devletlerin sömürgeci geçmişe sahip olmasına ve farklı kültürden olanları marjinalleştirdiği düşüncesine dayanmaktadır.⁸⁶

Oluşan rahatsızlığı gidermek adına çokkültürcülüğten vazgeçilerek yurttaş entegrasyonu (*civic integration*) söylemlerine geçilmiştir. Yurttaş entegrasyonu söylemi, çokkültürcülük politikasından ve radikal sağ söylemlerden ayrılmaktadır. Söylemde kapsayıcı ulusal kimlik geliştirme, ırkçılık ve ayrımcılığa karşı mücadele yer almaktadır.⁸⁷

1.4.3. Asimilasyon

Amerika'da Chicago Okulu üyelerinden Robert Park'un çalışmalarında asimilasyon kavramı, iki farklı kavram olan "benzer hale getirmek" (*to make like*) ve "bünyesine katmak, dahil etmek" (*to take up and incorporate*) anlamlarını içinde barındırıyordu ve her ikisi de sosyal bir süreci temsil ediyordu. İlk süreç (benzer hale gelmek), kişinin diğerlerinin dil, davranış ve tutumlarını kendiliğinden edinmesi anlamına gelirken diğer süreç (bünyesine katmak, dahil olmak) birey veya etnik

⁸³ Mazhar Bağlı ve Ertan Özensel, "*Çokkültürlü Vatandaşlık*", 2. bs (Çizgi Kitabevi, 2013).s.46.

⁸⁴ Toksöz, "*Uluslararası Emek Göçü*", s. 39.

⁸⁵ Will Kymlicka, "*Solidarity in Diverse Societies: Beyond Neoliberal Multiculturalism and Welfare Chauvinism*", *Comparative Migration Studies* 3, sy 1 (17 Aralık 2015): 17, s. 10.

⁸⁶ Taylor vd., "*Çokkültürcülük Tanınma Politikası*", s.83.

⁸⁷ Kymlicka, "*Multiculturalism*", s.4.

grubun istemli bir şekilde baskın gruba dahil olmasını ifade etmektedir. Amerika'nın göç ülkesi olmasından kaynaklı her iki sürecin birleşimi birleştirici ulusal kimlik inşası anlamında kullanılmıştır. Kelime, bireylerin kendi etnik ve kültürel kimliklerini kaybetmeden baskın kültür, dil ve değerlerini benimsemesi karşılığında kullanılmıştır.⁸⁸ Benzer şekilde Park'ın selefi olan Sarah Simons (1901), asimilasyonu eritme potasının aksine iki farklı ırk arasında temasın uzun sürmesi ve gerekli koşulların oluşması halinde karşılıklı bir süreç olarak değerlendirmiştir.⁸⁹ Kavrama eleştiri getiren yine Chicago Okulu'ndan Lloyd Warner ve Leo Sroles (1945) olmuş ve hem metodolojik hem de teorik açıdan 1960'lara kadar devam eden asimilasyon tanımının anlam değişikliğinin öncülüğünü yapmışlardır.⁹⁰

Klasik asimilasyon tanımlarında çeşitli etnik grupların doğal bir akış içinde ortak bir kültürü paylaşması, zamanla eski kültür ve davranış kalıplarından vazgeçmesi ve kaçınılmaz olarak asimilasyonla sonuçlanması söz konusudur.⁹¹ Geçmişinde temel sosyal haklardan yoksun göçmen grupların sonraki nesillerinde kazandıkları statü eski yaşam biçimlerini zamanla terk etmelerine ve ana akım kültür içinde erimelerine yol açmaktadır. Klasik asimilasyonizm savunucularına göre, belirli bir sürenin geçmesi, etnik gruplar arasında evlenme, mesleki hareketlilik ile her göçmen ve çocuklarının ulusal köken, sosyoekonomik geçmişe bakılmaksızın asimilasyona uğraması kaçınılmazdır.⁹² Bu durum bazı zamanlarda tek kuşakla sınırlı kalmayarak diğer kuşaklara da aktarılmaktadır. 1960'lı yıllara kadar asimilasyon politikaları Birleşik Krallık, Amerika, Avustralya, Kanada gibi ülkelerde hakim olmuş, son on yıllarda Avrupa'da özellikle Fransa'da hala uygulanan bir politikadır.⁹³

⁸⁸ Peter Kivisto, *"Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age"*, (Routledge, 2015), s.7.

⁸⁹ Peter Kivisto ve Thomas Faist, *"Assimilation: Historical Perspective and Contemporary Reframing"*, içinde *"Beyond a Border: The Causes and Consequences of Contemporary Immigration"* (Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2010), 87-126, s.96.

⁹⁰ Peter Kivisto, *"Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age"*, (Routledge, 2015), s.7-12.

⁹¹ Robert E. Park, *"Human Migration and the Marginal Man"*, *American Journal of Sociology* 33, sy 6 (1928): 881-93.

⁹² Min Zhou, *"Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation"*, *The International Migration Review* 31, sy 4 (1997): 975-1008, s.976.

⁹³ S. Vertovec vd., *"Integration: Mapping the Field"*, 2003, s.116.

Milton Gordon’a göre göçmenler mesken ülkelerinde adaptasyona kültürel asimilasyon veya kültürleşme ile başlamaktadır. Mekânsal ayrışma ve yetersiz iletişim sebebiyle etnik grupların birbirinden ayrılması söz konusuysa grupların asimilasyonu ev sahibi toplum tarafından kabul edilme derecelerine bağlıdır.⁹⁴ Gordon, çoğunluk grup kurumlarına dahil olma ve gruplar arası evlilik sonucunda asimilasyonun aşamalarından geçerken çoğu etnik grubun en nihayetinde ayırt edici özelliklerini kaybedeceğini ve etnik grup olmaktan çıkacağını ön görmüştür. Klasik asimilasyonist bakış açısı, belirgin etnik özellikler olan kültür, dil ve etnik yerleşimlerin birer dezavantaj olduğunu savunmaktadır.⁹⁵

Kişinin yaşadığı farklı kültüre sahip toplumda kendi kültürel kimliğini ifade edebilecek birikim ve kabiliyete sahip olmaması halinde edilgen bir yapının sonucu olarak asimilasyona uğraması yüksek bir ihtimaldir. Kültürlerin karşılaştıkları alanlarda kültürel etkileşim yetersizliği, karşılıklı kültürleri tanıma isteğinin olmayışı kültürel entegrasyonun gerçekleşmesinde engel olarak görülmektedir.⁹⁶

1985 yılından itibaren asimilasyonla ilgili yeni bilimsel çalışmalar yapılmış 1965 öncesi eski yaklaşımların aksine “Anglo-conformist”⁹⁷ (*İngilizliliğe uyan*) olmayan yeni asimilasyon yaklaşımları ortaya koyulmuştur. Asimilasyon tanımı Anglo Sakson kibirliliği olarak görülmüş, “merkez kültür”ün (*core-culture*) akla yatkınlığı sorgulanmış ve bölünmüş asimilasyon (*Segmented assimilation*) ile göçmenlerin tek bir “erime potası” yerine farklı kültürlere asimile oldukları ifade edilmiştir.⁹⁸ “Segmented assimilation” terimi ilk olarak ABD’li sosyologlar Alejandro Portes ve Min Zhou (1993) tarafından kullanılan ve göçmenlerin bazen toplumun aktif üyeleri olmadan toplumun etnisite ve sınıf temelinde tanımlanan belirli tabakalarına

⁹⁴ Dean J. Champion ve Milton M. Gordon, “Review of Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins”, *The Sociological Quarterly* 6, sy 3 (1965): 308-10.

⁹⁵ Zhou, “Segmented Assimilation”, s.977.

⁹⁶ Erkan Perşembe, “Almanya’da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon”, 1. bs (Araştırma Yayınları, 2005), s.96-101.

⁹⁷ Anglo-conformist kavramı göçmenlerin yerel kültür miraslarının çoğunu kaybederek Amerika Birleşik Devletleri’nin temel Anglo-Protestan kültürüne büyük ölçüde uyma eğilimini ifade etmektedir.

⁹⁸ Rogers Brubaker, “The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States”, içinde *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 39-58, s.49.

asimile olduklarını belirten bir terimdir. Yaptıkları araştırmada bazı göçmen gruplarda neyin aşağı doğru hareketliliğe sebep olduğu ve bu yola girmelerine neyin engel olduğu sorularından yola çıkarak farklı adaptasyon modelleri geliştirmiştir⁹⁹ ve durumu karşılayan “segmented assimilation” kavramını kullanmışlardır. Segmented assimilation, endüstri sonrası dönemde karmaşılaşan modern göç toplumunun (özellikle ikinci kuşak göçmenler) uyumunu detaylı bir şekilde ele almış ve göçmenlerin ev sahibi topluma ne şekilde asimile edileceğinin belirleyicilerini açıklamıştır.¹⁰⁰ Buna göre asimilasyon tecrübelerini etkileyen grup dışındaki belirleyiciler ırksal tabakalaşma, ekonomik fırsatlar ve mekânsal ayrışmayken grup içindeki belirleyiciler ülkeye varıştaki finansal ve beşeri sermaye, aile ve topluluk yapısı, sosyal ilişkilerdeki kültürel kalıplardır.¹⁰¹ Amerika’ya göç edenler için Amerikalı olma sürecinde adaptasyon biçimini üç modelde incelemektedir: Gelenekselleşmiş Yukarı Hareketlilik (*Time-honored Upward Mobility*) modeli olan ilk model göçmen gruptan bazılarının beyaz¹⁰² orta sınıfa kültürleşme ve ekonomik entegrasyon bakımından paralel olarak entegre olmasıdır. Aşağı Doğru Hareketlilik (*The Downward-mobility*) modelinde kalıcı yoksulluk ve alt sınıfa doğru asimilasyon meydana gelmektedir. Son model olan Orta Sınıf Ekonomik Entegrasyon modelinde hızlı ekonomik gelişme, göçmen topluluğunun değerlerinin kasıtlı korunması ve sıkı dayanışma ile ilişkilendirilmektedir.¹⁰³

Birinci ve ikinci nesil göçmenler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Birçok araştırmaya göre ilk nesil göçmen grubu tereddütsüz bir şekilde her türlü işi kabul ederken göç edilen ülkede büyüyen göçmenler aynı motivasyona sahip değildir. Zamanla gelişen ülke ekonomilerinin, göçmenlerin doldurduğu vasıfsız iş gücüne

⁹⁹ Alejandro Portes ve Min Zhou, “*The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants*”, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 530, sy 1 (01 Kasım 1993): 74-96, s.82.

¹⁰⁰ a.y.

¹⁰¹ Min Zhou, “*Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation*”, The International Migration Review 31, sy 4 (1997): 975-1008, s.999.

¹⁰² Çalışmanın ABD’ye göç özelinde ele alınması araştırmacıları beyaz ve beyaz olmayan ayrımı yapmaya itmiştir. Bu ayrımında beyazlar Avrupalılar, beyaz olmayanlar ise Hispanik, Asya ve Afrika’dan gelenler olarak tanımlanmıştır.

¹⁰³ Min Zhou, “*Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation*”, The International Migration Review 31, sy 4 (1997): 975-1008, s.984.

ihtiyacı azalmış ve yüksek teknoloji alanında iş gücü piyasası daha çok eğitimli yerel halk tarafından doldurulmuştur. Ayrıca Amerika'daki ikinci kuşak göçmenler hakkında yapılan araştırmaya göre, kültürel asimilasyona en fazla ikinci nesil genç göçmenlerin maruz kaldığı sonucuna varılmıştır. Asimilasyona karşı kendi kültürlerini, arkadaşlarını ağırlıklı olarak kendi etnik kökeninden seçerek korumaya çalışan göçmen grupların asimilasyona uğrayıp uğramaması daha çok etnik grubun açığına bağlı olarak değişmektedir.¹⁰⁴

Nancy Landale ve R. S. Oropesa (1995), uzun süre ABD'de yaşayan sosyoekonomik olarak daha alt seviyedeki göçmen ailelere yönelik dezavantajların azalmak yerine çeşitlenerek arttığı sonucuna varmıştır. Göçmen ebeveynler, yüksek mevki ve gelir için çalışsalar da çocukları kültürleşme engeli ile karşılaşacaktır. Başka bir çalışmada aile geçmişi benzer tutulsa dahi okullaşma ve ekonomik kazanım düzeyinde etnik farklılıkların ikinci ve sonraki nesillerde de görüldüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca göçmenlerin zengin orta sınıf ve yoksul mekanlardaki ikametlerine ve sosyoekonomik konumlarına bağlı olarak dezavantajları ve yaşadıkları ülkeye uyumları farklılaşmaktadır.¹⁰⁵

Asimilasyon politikalarında temel problemleri şu şekilde sıralamak mümkündür: politikada, azınlık grupların etnik ve kültürel kimlikleri değersizleştirilir dolayısıyla çeşitlilik ve özgürlüğün kısıtlanması söz konusudur. Sosyal hayatta aile ve toplumu ikincil plana koyarken bireyi öne çıkarır. Etnik azınlığın hedefe ulaşmak için izlediği yönetime ilgisi düşüktür. Ayrıca bazı durumlarda mesken toplumun asimilasyon sonrasında göçmen gruplara eşit fırsatlar sunma vaadi, azınlık gruplara karşı uygulanan ayrımcı tutum ile başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir.¹⁰⁶ Entegrasyonun aksine süreç odaklı değil, sonuç odaklı olan asimilasyon politikası göçmene, devlet ve bireyi birbirine bağlayan vatandaşlık hakkını başarılı bir entegrasyon sonucu kazanılmış ödül olarak vermektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Portes ve Zhou, s.76-80-96.

¹⁰⁵ Zhou, "Segmented Assimilation", s. 978-981.

¹⁰⁶ S. Vertovec vd., "Integration: Mapping the Field", 2003, s.116.

¹⁰⁷ Gülay Toksöz, "Uluslararası Emek Göçü", 1. bs (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), s.42.

İKİNCİ BÖLÜM

HOLLANDA GÖÇMEN POLİTİKALARI

Hollanda İstatistik Kurumu (CBS- *Centraal Bureau voor de Statistiek*) 28 Mayıs 2021 verilerine göre, Hollanda'nın nüfusu 17 milyon 494 bin 411'dir.¹⁰⁸ 1 Mayıs 2021'de Hollanda nüfusunun %24,8'i göçmen kökenliken bunların %14,1'ini Batılı olmayan göçmenler oluşturmaktaydı.¹⁰⁹ 2060 nüfus tahminlerine göre; göçmen kökenli grubun %39'a yükselmesi, Hollanda kökenlilerin 13 milyon 200'den 11 milyon 900'e düşmesi öngörülmektedir.¹¹⁰ Batılı olmayan en büyük dört grup; Türkler (%2,4), Faslılar (%2,3), Surinamlar (%2) ve Antiller'den (%0,9) oluşmaktadır.¹¹¹ 1 Mayıs 2021 Hollanda İstatistik Kurumu (CBS) verileri, göçmen nüfus içinde en kalabalık etnik kökeni oluşturan Türk nüfusunun 424 bin 34 olduğunu ve bunların %52,7'sinin Hollanda'da doğduğunu (ikinci kuşak) göstermektedir.¹¹²

İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar Hollanda, nüfus ve işsizlik oranlarının artışı nedeniyle göç veren ülke konumundaydı. Ülkeden göç ilk olarak 1820 ve 1920 yılları arasında gerçekleşmiş, ikinci göç dalgası ise İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanmıştır.¹¹³ 1948 yılında zirveye ulaşan göç dalgası sonucu Hollanda nüfusunun

¹⁰⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Population Counter*”, <https://www.cbs.nl/en-gb/visualisations/dashboard-population/population-counter> [Erişim 28 Mayıs 2021].

¹⁰⁹Yurtdışında doğan (birinci kuşak) ve Hollanda'da doğup ebeveynlerinde en az biri göçmen kökenli olanlar (ikinci kuşak) göçmen olarak tanımlanmıştır. Göçmen kökenlilerin %46,2'si Hollanda'da doğmuş ikinci nesildir. Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-> [15 Eylül 2021].

¹¹⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Prognose Bevolking naar Migratieachtergrond (2019-2060)*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2019/51/prognose-bevolking-naar-migratieachtergrond--2019-2060--> [Erişim 10 Eylül 2020].

¹¹¹ Ewoud Butter, “*De 25 Grootste Groepen Nederlanders met en Zonder Migratieachtergrond*”, Republiek Allochtonie, <http://www.republiekallochtonie.nl/blog/achtergronden/de-25-grootste-groepen-nederlanders-met-en-zonder-migratieachtergrond> [Erişim 22 Haziran 2020].

¹¹² Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-> [15 Eylül 2021].

¹¹³ Hendrik P. Van Dalen ve Kène Henkens, “*Longing for the Good Life: Understanding Emigration from a High-Income Country*”, 07 Mart 2007, s.44.

%30'u göç etmiştir.¹¹⁴ Hollanda ülkesi içindeki problemlere endüstriyelleşme, deniz doldurma ve dışa göç ile çözüm bulmuştur.¹¹⁵ 1960'lı yılların başında hızla büyüyen ekonomisi sayesinde işsizlik ve nüfus artışı kaygısından kurtulup göç veren ülke olmaktan çıkarak göç alan ülke haline gelmiştir.¹¹⁶

Hollanda'ya göçü 1945'li yıllardan itibaren başlatmak mümkündür. 1945-1960 yılları arasında Hollanda'ya ağırlıklı olarak göç Hollanda'nın eski kolonisi ve şu anki Endonezya olan Hollanda Doğu Hint Adaları'ndan (*Nederlands-Indië*) gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan Endonezya'dan gelenler Hollanda vatandaşlığına sahip olarak Hollanda'ya gelme hakkı elde etmiştir. 1952 yılında Endonezya'daki politik gelişmeler sonrasında ikinci bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu göç dalgasında eski koloni askerleri olan Molukkanlar¹¹⁷ ve onların aileleri gelmiştir. 1950'lerin ortalarından itibaren savaş yıkımlarının zamanla onarılması ve ekonominin güçlenmesi ile birlikte İtalya, İspanya ve Yugoslavya'dan, 1960 sonrası misafir işçi tanımı altında Türkiye, Fas, Surinam, Antiller'den işçi göçü yaşanmıştır. 1973 Petrol krizi sonrasında işçi talebinde düşüş yaşanmış İspanya, İtalya, Yunanistan'dan gelen göçmenler, 1970'lerde yüksek oranda geri dönmüştür. Rotasyon anlayışı, Türkler ve Faslılar için geçerli olmamıştır. Her iki ülkeden göçler aile birleşimi üzerinden artarak devamlılık göstermiştir.¹¹⁸

1975 yılına gelindiğinde Hollanda'nın deniz aşırı parçasından biri olan Surinam'ın bağımsızlık kazanmasıyla Hollanda vatandaşı olan Surinamların Hollanda'ya göçü yaşanmıştır. Bunun dışında Hollanda Antilleri ve Aruba'dan da

¹¹⁴ Jan-Willem Elferink ve Mari Smits, "Post-War Migration from the Netherlands" in: J. Klatter-Folmer, Dutch Overseas.", Tilburg: Tilburg University Press, 199, s.25.

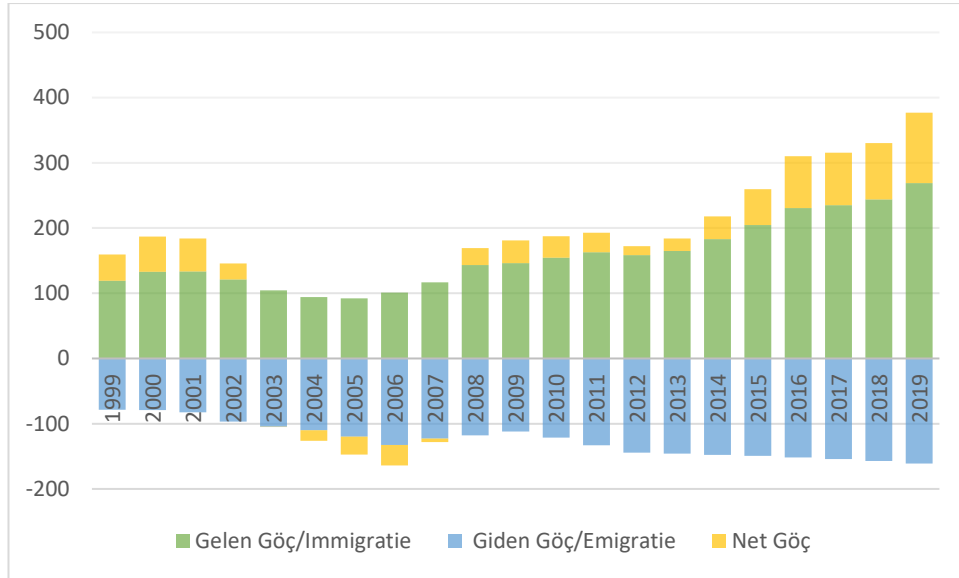
¹¹⁵ Hendrik P. Van Dalen ve Kène Henkens, "Longing for the Good Life: Understanding Emigration from a High-Income Country". S.44.

¹¹⁶ NetherlanNZ Foundation, "Home Abroad - A Profile of the Dutch Diaspora in New Zealand" (Embassy of the Kingdom of the Netherlands Wellington, 2014), s.42.

¹¹⁷ Eski Doğu Hint Adaları'nın bir parçası olan Molukkanlar, Hollanda kolonyal ordusunda görev yapmış ve 1951 yılından beri Hollanda'da "geçici" statüsündeki göçmenlerdir.

¹¹⁸ María Bruquetas Callejo vd., "Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands", Nations and Nationalism- NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.130.

Hollanda'ya göç edilmiştir.¹¹⁹ Türkiye'den Hollanda'ya yaşanan işçi göçü 1964 yılında iki ülke arasında imzalanan işçi anlaşması ile resmi olarak başlamıştır. 1973 yılında yaşanan Petrol krizi sonrası yabancı işçi alımı durdurulmuş ve işçi göçü sınırlandırılmıştır. Hollanda'ya göç bu tarihlerden itibaren aile birleşimi üzerinden gerçekleşmiştir. 1970 öncesinde göçmenler Hollanda'da çok kolay iş bulabilirken bu tarihten itibaren göçmen işsizlik oranı yerli halka kıyasla çok daha yüksek seyretmiştir.¹²⁰ 1980 sonrasında ise göçün karakteri değişiklik göstermiş Hollanda, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti ve Afrika'dan gelen sığınmacı ve mültecilere ev sahipliği yapmıştır.¹²¹

Şekil 2. Yıllara Göre Göç Dengesi¹²²

¹¹⁹ Han Entzinger, "The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands", içinde "Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States", ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 59-86, s.60.

¹²⁰ M. Robert de Vries ve Maarten H. J. Wolbers, "Ethnic Variation in Labour Market Outcomes among School-leavers in the Netherlands: The Role of Educational Qualifications and Social Background", Vol. 7, No. 1 (Mart 2004), s.4.

¹²¹ Ellie Vasta, "From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands" 30, sy 5 (Eylül 2007), s.715.

¹²² Centraal Bureau voor de Statistiek, "Hoeveel Immigranten Komen naar Nederland?", <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-immigranten-komen-naar-nederland-> [Erişim 25 Eylül 2020].

Şekil 2’de görüldüğü üzere 2019 yılında 269 bin 64 kişi Hollanda’ya göç etmiş ve bu sayı bir önceki yıla göre 25 bin 327 kişi artmıştır. Hollanda’nın net göç oranı pozitif olup Hollanda’dan göç eden kişi sayısı ise 161 bin 29 kişidir. Ülkenin göç dengesi hükümet tarafından 2000’li yıllarda oluşturulan entegrasyon politikalarının etkisiyle 2003-2007 yılları arasında negatif seyrederken 2007 sonrasında günümüze Hollanda’ya göçün tekrar artışta olduğunu söylemek mümkündür.

2019 yılı içerisinde Hollanda’ya göç edenlerin etnik dağılımına bakıldığında 269 bin 64 kişinin %9,5’i Hollanda etnik kökenlidir ve Hollanda’ya göçün yarısından fazlası Avrupa ülkelerinden yaşanmıştır. Göçmen kökenlilerin göçteki payları %19,4 olarak belirlenmiştir. 2019 yılında, göçmen kökenliler arasında en fazla göç Polonya’dan yaşanmıştır. Net göç oranına göre, göçmenler ağırlıklı olarak sırası ile Hindistan, (eski) Sovyet Birliği, Romanya, Türkiye ve Almanya’dan gelmiştir. Yeni döneme ait göçün nedenleri 1960’lı yıllardan çok farklı değildi. Çalışmak ve aile birleşimi için gelenler çoğunluğu oluşturmaktadır. 2016 yılında göç edenlerin 60 bin 25’i aile birleşimi ile 33 bin 920’si çalışma amacıyla Hollanda’ya gelmiştir. Diğer göç edenlerin 33 bin 835’i iltica, 21 bin 720’si eğitim amacıyla göç etmiştir.¹²³

Hollanda’nın son zamanlarda gelen göçmenlerden beklentileri ve bu konuda hükümetin sunduğu destek Hollanda’nın son zamanlarda entegrasyon politikasının “policy of no policy” (politikasız politika) olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Politikalarındaki değişiklik göçmenlerin iş gücü piyasası, eğitim, siyasal katılım alanlarında olumsuz etkilenmesiyle sonuçlanmıştır.¹²⁴ *Migration Integration Policy Index* (MIPEX) tarafından 2019’da yapılan puanlamaya göre, Hollanda’nın entegrasyon konusunda elde ettiği skor 100 üzerinden 57’dir ve Hollanda’nın entegrasyon politikaları “geçici entegrasyon politikaları” olarak sınıflandırılmıştır. Bu politikalarla halk ve ülkeye gelen göçmenlerin eşit oldukları izlenimi verilse de elde

¹²³ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Hoeveel Immigranten Komen naar Nederland?”, erişim 25 Eylül 2020, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-immigranten-komen-naar-nederland-> [Erişim 25 Eylül 2020].

¹²⁴ Thomas Huddleston vd., “*Migrant Integration Policy Index 2015*”, Haziran 2015, http://www.cidob.org/en/publications/publication_series/monographs/monographs/migrant_integration_policy_index_2015, s.162.

edilen skor yerli halkın, göçmenleri hala yabancı olarak gördüğü anlamına gelmektedir.¹²⁵

Hollanda'ya yaşanan göçün devamlılık arz etmesi ve buna bağlı olarak dönemsel göç politikalarını açıklamak amacıyla WRR, 2001'de *Göçmen Toplumu Olarak Hollanda (Nederland als Immigratiesamenleving)* raporunu hazırlamıştır. Bu raporda İkinci Dünya Savaşı sonrası Hollanda hükümetinin göçmen politikası üç gruba ayrılmıştır: 1945-1973 arası dönem, 1973-1985 arası dönem ve 1985 ve sonrası dönem.¹²⁶ Hollanda göçmen politikası bakımından raporda yer verilen sınıflandırmaya eklenebilecek diğer bir dönem 2000 sonrasıdır. Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla aşırı sağ partilerin nispeten daha az olduğu Hollanda'da,¹²⁷ 2000 ve sonrası dönemde uluslararası gelişmeler aşırı sağ partilerin yerli halkı etkileyerek yükselmesine neden olmuş ve göçmen politikalarında yeni bir döneme girilmiştir.

Bu bölümde Hollanda'ya gelen göçün yapısı, yoğunluğu ve uluslararası konjonktürle birlikte zamanla dönüşen Hollanda göçmen politikaları dört başlık altında incelenmiştir: Sütunlu Yapıyı İçeren 1945-1973 Arası Dönem, Göçmenlerin Kabullenildiği 1973-1985 Arası Dönem, Kontrollü Entegrasyon Politikaları: 1985-2000 Arası Dönem, Kutsal Entegrasyon Dönemi: 2000 ve Sonrası Dönem. Dönemlerin zaman aralığının belirlenmesinde Hollanda göçmen politikalarında yaşanan dönüm noktaları dikkate alınmıştır.

2.1. Sütunlu Yapıyı İçeren 1945-1973 Arası Dönem

Hollanda ulus-inşası sürecinden itibaren 16. yüzyılda İspanyol Kralı II. Philip'in işgaliyle şekillenen azınlıkların farklılıklarına müdahale etmeyerek bir strateji belirlemiştir. Sonraki yüzyıllarda dini azınlıklar marjinalleşmeden kendi içinde

¹²⁵ Migrant Integration Policy Index 2020, "Netherlands | MIPEX 2020", 2019, <https://www.mipex.eu/netherlands>.

¹²⁶ Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringbeleid, "*Nederland als Immigratiesamenleving*", Rapporten aan de Regering (Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001), s.56.

¹²⁷ Evelyn Ersanilli, "*Country Profile: Netherlands*" (Focus Migration, Kasım 2007), s.6.

kurumsallaşmış ve sütunlu yapıyı oluşturmuştur.¹²⁸ Hollanda, 16-20. yüzyıl sömürge döneminde denizaşırı topraklarında yaşayanları “öteki” olarak adlandırırken topraklarındaki farklılıklara hoşgörü, eşitlik, bir arada yaşam söylemleri ile yaklaşmış ve bu şekilde ulus inşa sürecini gerçekleştirmiştir. Ülke içindeki farklılıklara yönelik hoşgörü söylemi 17. ve 18. yüzyıllarda gelişmeye başlamış, 20. yüzyılda dinsel azınlıkların tanınması ile oluşturulan sütunlu yapı ile pekiştirilmiştir.¹²⁹

Hollanda’nın mirası olan sütunlu yapı (*verzuiling*), 19. yüzyılda farklı dini gruplara kendi özerk kuruluşlarını oluşturma imkânı tanıyan toleransın sonucunda oluşmuştur. Eğitim, sağlık, sosyal yaşam gibi alanlarda farklı alt gruplar kendi yaşam alanlarının dışına çıkmamaya dikkat etmiş ve sütunlar arasındaki sınıfsal tabakalaşma bariz şekilde yaşanmamıştır. İlerleyen on yıllarda işçi göçü ile gelen etnik azınlıkların kendi dil, din ve kültürlerini muhafaza etmeleri adına oluşturulan politikalar sütunlu yapıdaki tolerans gözetilerek inşa edilmiştir.¹³⁰ Üçüncü ülkelerden gelen göçle birlikte sütunlu yapının devamı olarak görülen çokkültürlü yapıda ise Hollanda’da yaşayan yeni etnik azınlık grupları arasında görülen eğitim, gelir seviyesi gibi yapısal farklılıklar oluşmuştur. Bunun yanında resmi istatistik ve belgelerde, günlük dilde ayrımı belirginleştiren Hollanda doğumlular (*autochtonen*) ve Hollanda doğumlu olmayanlar/göçmen (*allochtonen*) tanımlamasına yer verilmiştir.¹³¹ Söz konusu terimler topluluk yerine bireyleri ön plana çıkaran bir tanımın önünü açmıştır.¹³²

Sütunlarda, ideolojik ve dini anlamda katı bir ayırım gözetilmiş ve Protestan, Katolik, Sosyal Demokratlar (sanayi işçileri ve Yahudiler) ve Liberaller olacak şekilde

¹²⁸ Isabel Hoving, “Circumventing Openness: Creating New Senses of Dutchness”, *Transit* 1, sy 1 (16 Eylül 2004).

¹²⁹ Ece Öztan, “Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: ‘Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya’-Hollanda ve Göçmenleri”, içinde *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, ed. Suna Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 1. bs (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012), s.164.

¹³⁰ Ellie Vasta, “From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands”, s.716.

¹³¹ Ece Öztan, “Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: ‘Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya’-Hollanda ve Göçmenleri”, içinde *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*, ed. Suna Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 1. bs (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012), s.167.

¹³² Han Entzinger, “The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands”, içinde *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, *Migration, Minorities and Citizenship* (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 59-86, s.73.

dört sütuna ayrılmıştır. Sütunlar arasında katı bir ayrıma gidilmesindeki neden, farklı düşüncedeki insanların birbiriyle karşılaşmasını engellemek ve olabilecek çatışmasının önüne geçmektir.¹³³ Katoliklerin çoğunluğu oluşturduğu sütunlu yapıda, her alt grubun kendilerine ait hastane, günlük ve haftalık gazete, yayın sistemi, üniversite, ticari birlik ve siyasal partileri bulunmaktaydı. Daha çok elitlerin birbiri ile istişare ettiği, sütunlar arası evliliğin dahi yasak olduğu bölünmüş bir yapı oluşturulmuştur. Bu şekilde Hollanda siyasi sisteminin istikrarı korunmaya çalışılmıştır. Sütunların oluşturduğu örgütler, hükümet politikasının oluşturulması ve uygulanmasında etkin bir rol oynamıştır.¹³⁴ Bölünmüşlük içinde Hollanda siyasi istikrarının korunabilmesinin altında yatan neden ise sütun elitlerinin düzen ve iş birliği için geliştirdiği politikalar ve vatandaşların, seçkinlerin otoritesini kabul ederek siyasi alanı seçkinlere bırakması olmuştur.¹³⁵

1950’lerde Hollanda toplumu, etnik köken ve dini kimlik bakımından sayıca daha çok olan Protestan, Katolik ve herhangi bir dini kimliği benimsemeyen ateistlerden oluşmaktaydı. Kolonilerin bağımsızlığını elde etmesi ve ülkeye yaşanan işçi göçü sonrasında 1960’larda Hollanda toplumunun etnik ve dini kompozisyonu değişikliğe uğramıştır. Hollanda etnik kökenin siyasi anlamda tanımlanması sorunu ortaya çıkmış ve 1990’lardan itibaren allochtoon (*göçmen*) ve autochtoon (*yerli halk*) ayrımı yapılmıştır. Ebeveynlerinden en az biri Hollanda dışında doğan kişi, Hollanda literatüründe göçmen yani allochtoon olarak tanımlanmıştır. Büyük tartışmalara sebep olan bu ayrım 2016 Entegrasyon Raporu (*Jaarrapport Integratie*)’na kadar devam etmiş ve 2016 raporu ile kullanımdan kaldırılmıştır. Söz konusu terimler, Hollandalı (*Nederlandse*) ve göçmen kökenli (*migratieachtergrond*) terimleri ile ikame edilmiştir.¹³⁶

¹³³ Gizem Kolbaşı Muyan, “Interactions Between Family Reunification and Integration: Marriages of Second Generation Turkish Dutch From Turkey” (ODTÜ, 2017), s.146.

¹³⁴ Jan Rath, Thijs Sunier ve Astrid Meyer, “Islam in the Netherlands. The establishment of Islamic institutions in a depillarizing society”, *Journal of Economic and Social Geography*, 88 (4), sy pp. 389-395 (1997).

¹³⁵ Ayhan Kaya, “İslam, Göç ve Entegrasyon”, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016). S. 136.

¹³⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Termen Allochtoon en Autochtoon Herzien”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2016/43/termen-allochtoon-en-autochtoon-herzien> [Erişim 25 Eylül 2020].

Hollanda, 1946 ve 1972 yılları arasında ekonomik saiklerle yarım milyondan fazla vatandaşını Avustralya, Yeni Zelanda, Amerika ve Kanada'ya göçe teşvik etmiştir. Fakat 1960'lardan 2004'e kadar 1967 yılı dışında ülkenin net göç istatistiği pozitif olarak kalmış farklı zamanlarda farklı nedenlerle Hollanda'ya göç devamlılığını korumuştur. Hollanda'ya bağlı sömürge ülkelerinin bağımsızlaşması ve iyileşen ülke ekonomisi ülkenin yoğun olarak göç almasına neden olmuştur. Yaşanan göç sonrasında Hollanda, gelen göçmenleri geçici olarak tanımlamış ve geçmişte uyguladığı sütunlu modelinden hareketle dini ve siyasi gruplara yönelik çokkültürcü bir politika izlemeyi tercih etmiştir.¹³⁷

1960'larda başta İspanya, İtalya, Portekiz, Yugoslavya olmak üzere Türkiye ve Fas'tan Hollanda'ya çalışmak için gelen göçmenler misafir işçi (*gastarbeiders*) olarak tanımlanmış ve göçmenlere yönelik çokkültürcü bir politika izlenmiştir. Böylece göçmenlerin kendi dil, din ve kültürlerini korumalarına olanak sağlanmıştır. Hollanda'ya göçün ilk yıllarında hükümet, kişilere her türlü bakımı sunmaya kendini sorumlu hissetmiş, birçok refah devletinde olduğu gibi göçmenlere sosyal yardım, işsizlik ve sağlık yardımı sağlamıştır. Kültürel devamlılığa vurgu yapılarak göçmen çocukların ilk okulda ana dili eğitimi almaları sağlanmıştır.¹³⁸ Fakat göçmenlerin Hollanda toplumuna uyumuna dair göçü düzenleyen esaslı politikaların üretilmemiş olması ülkede büyük bir politika açığına yol açmış, bu durum Hollanda hükümetini ilk entegrasyon politikalarını belirlemeye ve uygulamaya yönlendirmiştir.¹³⁹ 1970'lerden itibaren Hollanda'nın göçmenlerin kalıcı olduğuna ikna olmasıyla Türk, Faslı, Güney Avrupalı, Molukkan, Surinam ve Antillere yönelik etnik azınlık politikaları üretilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁷ María Bruquetas Callejo vd., “*Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands*”, Nations and Nationalism - NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.129-130.

¹³⁸ Entzinger, “*The Rise and Fall of Multiculturalism*”, s.61.

¹³⁹ María Bruquetas Callejo vd., “*Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands*”, Nations and Nationalism- NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.130.

¹⁴⁰ Ellie Vasta, “*From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands*”, s.716.

Hollanda, 1962’de aile birleşimi için çocuğu olmayan ve iş teklifi almış eşleri kabul ederken 1963 yılında bazı şartların yerine getirilmesi koşulu ile eş ve çocukların dahil olduğu aile birleşimine olanak sağlamıştır. 1960’lı-70’li yıllarda konut sıkıntısının olması nedeniyle aile birleşimi için aranan şartlardan biri ailelerin kalacakları uygun bir eve sahip olmalarıdır. Diğer şartlar ise bir yıllık iş sözleşmesine sahip olmak ve Hollanda’da en az iki yıl çalışmış ve ikamet ediyor olmak olarak belirlenmiştir.¹⁴¹

1965 ve 1985 arasını kapsayan dönemde sütunlu yapı dağılmaya başlamış ve elitler arasında yürütülen grup odaklı sütun yapısı yerini birey sorumluluğunun ön plana çıktığı bir yapıya bırakmıştır. Hollanda’ya özgü sütunlu yapının zamanla çözülmesinde ülkenin toplum yapısında meydana gelen sekülerleşme, bireyselleşme, demokratikleşme, refah ve eğitim seviyesindeki artış etkili olmuştur.¹⁴² Sütunlu yapının çözülmesindeki diğer önemli nokta 1983 Anayasası’nda yapılan revizyondur. Anayasa’da birçok konuda revizyona gidilmesiyle hükümet dini gruplara yaptığı yardımın büyük bir kısmını azaltmış ve kilise ile devletin ayrıldığı yeni bir sürece girilmiştir. Böylelikle bireyler siyasal seçkinlerin egemenliğinden kurtularak devlet temelinde merkezi konuma oturmuşlardır.¹⁴³

2.2. Göçmenlerin Kabullenildiği 1973-1985 Arası Dönem

1973 yılında yaşanan ekonomik bunalım nedeniyle Hollanda, Ağustos 1974’te yabancı işçi alımını durdurma kararı almasına rağmen göç aile birleşimi üzerinden devam etmiştir. Bu dönemde işçi göçü ile gelen ilk kuşak göçmenlerin izole hayatları, aile birleşimi ile Hollanda toplumuna dahil olma yönünde değişirken bir yandan hükümet, göçü kısıtlayıcı tedbirler almaya başlamıştır. 1980’lerde sanayide sağlanan gelişme vasıfsız işçiye olan ihtiyacı azaltmış ve göçmenlerin işsizlik oranını arttırmıştır. İşsizlik oranların artması yerli toplumun göçmenlere karşı tutum

¹⁴¹ Gizem Kolbaşı Muyan, “*Interactions Between Family Reunification and Integration: Marriages of Second Generation Turkish Dutch From Turkey*” (ODTÜ, 2017), s.202.

¹⁴² Sezen Ceceli Köse, “*Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda’daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme*” (Hacettepe Üniversitesi, 2012), s.43.

¹⁴³ Jan Rath, Thijl Sunier, ve Astrid Meyer, “*Islam in the Netherlands. The establishment of Islamic institutions in a depillarizing society*”, s.389.

sergilemelerine yol açmıştır. 1993 yılında ise belediye nüfus kayıtlarında aile birleşimi için gerekli gelir ve konut gibi geçim kaynağı kuralları daha katı hale getirilmiştir.¹⁴⁴

1978 yılında hükümete etnik ve kültürel azınlıklar konusunda tavsiyelerde bulunması ve Hollanda toplumundaki azınlıkların konumları hakkında düzenli araştırmalar yapması için Azınlıklar Araştırması Üzerine Danışma Komitesi (*Advies-commissie Onderzoek Minderheden-ACOM*) kurulmuştur. ACOM araştırmasına dayanan ve Hollanda hükümetine göçmenler hakkında tavsiyelerde bulunmakla yükümlü “Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi” (*Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid-WRR*), 1979 yılında bilimsel içerikli *Etnik Azınlıklar Raporu*’nu hazırlamıştır. Konsey raporu ile göçmenlerin etnik kökenlerine önem verilmiş ve etnik azınlık (*etnische minderheden*) tanımı yapılmıştır.¹⁴⁵ Etnik azınlıkların toplum içindeki dezavantajlı konumlarına ve kültürel dışlanmalarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca raporda, işçilerin kalıcı olduğu belirtilmiş ve işçilere yönelik uyum politikaları geliştirilerek göçmenlerin topluma eşit katılımının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴⁶ Hükümet, yerli halk ve göçmenler arasındaki hukuki durum arasındaki farkı en aza indirmek için öncelikle vatandaşlık vermeyi¹⁴⁷ tercih etmiştir. Sonrasında Hollandalı ve göçmenlere uygulanan yasa ve politikalarda fark azaltılarak göçmenlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel seviyelerinin artırılması amaçlanmıştır.¹⁴⁸

Hollanda’da etnik azınlık araştırmaları 1970’lerde başlatılarak araştırmaların 1983 yılında kurumsallaşması sağlanmıştır. Hollanda azınlık ve göç ile ilgili alanlarda

¹⁴⁴ P.T.M. Tesser, J.G.F. Merens, ve C.S. van Praag, “*Rapportage Minderheden 1999 Positie in het Onderwijs en op de Arbeidsmarkt*” (Sociaal en Cultureel Planbureau, 1999), s.49.

¹⁴⁵ Peter Scholten ve Ronald Holzacker, “*Bonding, Bridging and Ethnic Minorities in the Netherlands: Changing Discourses in a Changing Nation*”, Nations and Nationalism 15, sy 1 (Ocak 2009), s. 89.

¹⁴⁶ Kadir Canatan, “*Avrupa’da Ulusal Azınlıklar: Hollanda Friesland Örneği*”, 2013.

¹⁴⁷ Hristiyan Demokrat ve Muhafazakâr Liberal parlamenterler 1985 Vatandaşlık Yasasına entegrasyon koşullarını dahil etmeyi önermiş ve bu öneri kabul edilmiştir. Kabul edilen öneride 1977 uygulamaları sistemleştirilerek 1985 Yasası, Hollanda toplumuna entegrasyon için makul seviyede Hollandaca bilmeyi ve Hollanda toplumunda kabul görmeyi içermiştir. 1985’ten sonra, bir başvuru sahibinin uyum şartını yerine getirip getirmediğini değerlendirmek için sadece dil testi kullanılmıştır. Dil şartı yerine getirilmişse, başvuranın Hollanda vatandaşlarıyla temasta bulunduğu varsayılmıştır. Kişi, Hollanda vatandaşlığına kendi başvurabiliyorsa ve günlük hayatta yaptıkları hakkında konuşabiliyorsa, dil şartının yerine getirildiği kabul edilmiştir. Ricky Van Oers, Betty De Hart, ve Kees Groenendijk, “*Country Report: The Netherlands*”, 2013, s.24.

¹⁴⁸ Ricky Van Oers, Betty De Hart, ve Kees Groenendijk, “*Country Report: The Netherlands*”, 2013, s.12.

yapılan araştırmalara devlet fonlarından ciddi miktarlar ayırmıştır. WRR'nin 1979'da hazırladığı ilk raporunun ana hatları kabul edilmiş, sivil toplum örgütlerinden Azınlık Yasası Taslağı hakkında görüş istenerek¹⁴⁹ 1983 yılında parlamento tarafından 1983 Azınlıklar Notası (*Minderhedenbeleid-Minderheidennota*) kabul edilmiştir. Kapsamlı bir politika olan 1983 Azınlıklar Notası, devlet destekli özel okullar, televizyon-radyo yayıncılığı, işgücü piyasasında olumlu ayrımcılık, göçmenlerin eğitime dahil edilmesi gibi kültürel özgürleşmeyi içeren pek çok çokkültürcü politikaları barındırmaktaydı.¹⁵⁰ Yeni azınlık politikası, göçmenlerin kendi kimliklerini muhafaza etmesi temelinde oluşturulmuştur. Ayrıca aile birleşiminin önündeki engeller kaldırılmış,¹⁵¹ göçün etkisiyle Hollanda'nın çok etnikli bir toplum olduğu belirtilmiş ve bundan kaynaklı olarak karşılıklı saygı içinde bir yaşam hedeflenmiştir. Birey ve toplulukların sosyal ve ekonomik hayatlarında eşit hak ve özgürlüklere erişmesi, kültürel kimliklerinin korunması resmi makamların sorumluluğuna bırakılmıştır. Akademik kaynaklarda bu ve benzeri politikalar çokkültürcü politikalar olarak tanımlanırken Hollanda hükümeti söz konusu tanımlamayı kendisi için hiç yapmamıştır. Bunun yerine göçmen gruplar için etnik azınlık tanımı tercih edilmiş ve azınlık grupların ülke kaynaklarından eşit şekilde yararlanmasına olanak sağlanmıştır.¹⁵² Fakat Hollanda tarafından göç, tarihi ve sınırlandırılması gereken bir olay olarak görülmeye devam etmiştir.¹⁵³

1980'lerin politikaları; "kontrollü entegrasyon" çerçevesinde hukuk-siyaset, sosyoekonomik ve kültürel alanlarda sürdürülmüştür.¹⁵⁴ Bu dönem aralığında etnik azınlıkların sosyokültürel ve sosyoekonomik taleplerini sağlamaya yönelik uygulamalar devam ettirilmiştir. Sosyokültürel anlamda öncelikle farklı etnik, dini ve

¹⁴⁹ Ayhan Kaya, "İslam, Göç ve Entegrasyon", s.158.

¹⁵⁰ Tariq Modood, "Çokkültürcülük Bir Yurttaşlık Tasarımı", çev. İsmail Yılmaz (Phoenix Yayınevi, 2014), s.28.

¹⁵¹ Gizem Kolbaşı-Muyan, "Avrupa'da Göçmen Politikaları Almanya, Hollanda, Fransa Özelinde Göçmen Politikalarının Karşılaştırılması", (Detay Yayıncılık, 2018), s.53.

¹⁵² Han Entzinger, "The Growing Gap Between Facts and Discourse on Immigrant Integration in the Netherlands", *Identities* 21, sy 6 (02 Kasım 2014): 693-707, s, 698.

¹⁵³ María Bruquetas Callejo vd., "Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands", *Nations and Nationalism - NATIONS NATL*, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.130.

¹⁵⁴ Ellie Vasta, "From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands", s.716.

kültürel kimliklerin korunmasına önem verilmiş ikincil olarak Hollanda toplumuna uyum savunulmuştur. Bu bağlamda özellikle Müslüman toplulukların sosyal aktivitelerini yerine getirebilecekleri kuruluşlar açmaları için devlet desteği verilmiştir. Ayrıca sütunlu sistemden kalma bir uygulama olarak yerli halkın ve kurumlarının baskılarına rağmen cami ve İslami okullar inşa edilmiştir.¹⁵⁵ Sosyoekonomik anlamda taleplerin yerine getirilmesi için de çeşitli uygulamalara yer verilmiştir. Ayrımcılığı önlemeye yönelik 1983 Hollanda Anayasası'nda mevzuat güçlendirilmiş, kamu hizmetinde ordu ve polislik dışında yabancı uyruklu vatandaşlar için yasaklı olan bazı meslek alanlarına erişim imkânı sağlanarak yabancı uyruklu vatandaşların dezavantajlı konumları iyileştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle ikinci kuşak göçmenlerin vatandaşlık almaları kolaylaştırılmış¹⁵⁶ ve ülkeye varıştan beş yıl sonra daimî ikamet imkânının sağlanmasıyla göçmenlerin sınır dışı edilmesi zorlaştırılmıştır. Bunların yanı sıra 1976 yılında etnik bir mülteci grup olan Molukkanlar için kurulan danışma konseyi, 1985 yılında farklı etnik ve ulusal grupların siyasal katılımını kolaylaştırmak amacıyla ulusal düzeyde kurulmuştur. Ayrıca 1985 yılında beş yıllık ikamet hakkına sahip olan göçmenler için yerel düzeyde oy kullanma ve aday olma hakkı getirilmiştir.¹⁵⁷ Azınlıkların dil ve kültür eğitimleri konusuna ehemmiyet verilmeye devam edilmiştir. 1985 yılında kadar okul müfredatına ek olarak haftalık en fazla beş saat verilen ana dili ve kültür eğitimi bu tarihten sonra okul saati içinde en fazla 2,5 saat, okul saati dışında yine en fazla 2,5 saat olarak düzenlenmiştir. 1986'dan itibaren ise göçmen öğrenciler orta öğretimde

¹⁵⁵ 1988'den itibaren İslami ve Hindu okullarının kamu tarafından finanse edilerek açılmasına izin verilmiştir. Evelyn Ersanilli ve Ruud Koopmans, "Ethnic Retention and Host Culture Adoption among Turkish Immigrants in Germany, France and the Netherlands: A Controlled Comparison", 2009, s.5.

¹⁵⁶ 1985 Vatandaşlık Yasası ile Hollanda'da doğmuş ikinci kuşak göçmenler için bildiri imzalayarak opsiyon prosedürü ile Hollanda vatandaşlığı elde etme imkânı getirilmiştir. Opsiyon prosedürü 18 ve 25 yaşları arasındaki yabancılara uygulanmıştır. İkinci kuşağın köken ülke vatandaşlığından vazgeçmesini gerektirmeyen bu yasa, ilk kuşak göçmenler için geçerli olmamış ve ilk nesil için feragat şartı aynı kalmıştır. Yeni göçmen politikası ile daha kolay Hollanda vatandaşlığı elde edecek olan ikinci kuşağın daha çabuk entegre olması planlanmıştır. Anita Böcker ve Dietrich Thränhardt, "The Institutional Setting of Naturalization and Multiple Citizenship: A Comparison of German and Dutch Policies: Of States, Rights, and Social Closure Governing Migration and Citizenship", Edited by Oliver Schmidtke and Saime Ozcurumez (Palgrave Macmillan, 2008), s.143.

¹⁵⁷ Gizem Kolbaşı Muyan, "Interactions Between Family Reunification and Integration: Marriages of Second Generation Turkish Dutch From Turkey", s. 149-150.

yabancı dil dersinin bir parçası olarak Türkçe ve Arapça dersleri alabilmişlerdir.¹⁵⁸ Son olarak bu dönemde gelecek kuşakların ülkeye entegrasyonu ve radikal İslam'a meyiletmemeleri için Fas ve Türkiye'den din görevlileri getirilmeye başlanmıştır.¹⁵⁹

2.3. Kontrollü Entegrasyon Politikaları: 1985-2000 Arası Dönem

Azınlık politikalarında yeni bir döneme girilmesindeki itici faktörlerden biri 1980 sonlarından itibaren Hollanda'ya gelen göçmen sayısında artış yaşanmasıdır. Petrol krizinin ardından işçi göçünün durdurulması ve göçün aile birleşimleri üzerinden devam etmesi, ülkeye gelen mülteci, sığınmacı ve yasadışı göçmen sayısında artış yaşanması Hollanda toplumunda ve siyasetinde rahatsızlığa neden olmuştur.¹⁶⁰ Yeni bir döneme girilmesinin altında yatan diğer faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Avrupa Birliği içinde serbest dolaşımın artması, AB'nin göç meselelerinde artan rolü,¹⁶¹ Hollanda sanayisindeki gelişmenin zamanla vasıfsız işçiye olan ihtiyacı azaltması, kalıcı ikamet izni verilen göçmenlerin ülkelerine geri gönderilememeleri nedeniyle 1980'lerin sonlarına doğru Türk ve Faslı göçmenlerin işsizlik oranlarının %40'lara ulaşmasıdır.¹⁶²

1989'dan itibaren Hollanda'nın azınlıklara uyguladığı politikada değişimler yaşanmıştır. Hollanda'nın göçmen toplumlara gösterdiği hoşgörü politikasındaki öncülük, ülkenin resmi olarak entegrasyon politikalarına geçişinde de görülmüştür. 1990'lı yıllarda göçmen politikasının içeriği kültürel farklılıkları vurgulamak yerine Hollanda değerlerinde birleşmeyi amaçlayan bir şekilde değişim geçirmiştir.¹⁶³ Etnik

¹⁵⁸ R. F. M. Lubbers, "Allochtonenbeleid" (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 09 Mayıs 1989), s.159.

¹⁵⁹ Gizem Kolbaşı Muyan, "Avrupa'da Göçmen Politikaları Almanya, Hollanda, Fransa Özelinde Göçmen Politikalarının Karşılaştırılması", s.54-55.

¹⁶⁰ Ece Öztan, "Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: 'Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya'-Hollanda ve Göçmenleri", s.169.

¹⁶¹ Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringbeleid, "Nederland als Immigratiesamneleving", Rapporten aan de Regering (Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001), s.56.

¹⁶² Entzinger, "The Growing Gap Between Facts and Discourse on Immigrant Integration in the Netherlands", s.698.

¹⁶³ Ece Öztan, "Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: 'Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya'-Hollanda ve Göçmenleri", s.169-171.

azınlık politikalarının uygulandığı 1980’lerde sosyoekonomik anlamda sosyal mahrumiyet (ekonomi, eğitim, yerleşim alanlarında), hukuki durum ve ayrımcılık konularının iyileştirilmesine; sosyokültürel anlamda ise grupların kendi dil, kimlik ve dinlerini koruyabilecekleri alanların oluşturulmasına öncelik verilmiştir.¹⁶⁴

Hollanda’da yaşayan azınlıklara uygulanan çokkültürcü politikaya karşı yaşanan ilk sarsıntı, 1980’lerin ikinci yarısında ekonomik gelişimi sağlayan asıl kesimin yerli halk olduğu fikri ile meydana gelmiştir. Bu fikrin tohumları etnik azınlık nüfusun işsizlik oranının yerli halka göre bazı durumlarda beş kat fazla¹⁶⁵ olmasıyla atılmıştır. Politikacıların ve azınlık uzmanlarının devlet politikasına yönelik eleştirileri artmış ve bunun sonucunda 1989’da Hükümet Politikası Bilimsel Konseyi (WRR), azınlık politikalarına ilişkin entegrasyonun haklardan ziyade görevlerle ilişkilendirildiği *Göçmen Politikası (Allochtonenbeleid)* raporunu hazırlamıştır.¹⁶⁶ Konseyin, Azınlık Yasası’nın korumacı ve grup odaklı olduğunu savunarak hazırladığı raporda ana dili ve kültür eğitiminde öğretmenlerin menşe ülkelerden gelmeleri, yeterli donanımına sahip olmamaları, yeterli ders materyallerinin olmaması nedeniyle eğitimin müfredat dışına çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra raporda özellikle okul eğitimi, yetişkin eğitimi ve işgücü piyasasına dahil olmayı önceleyen, öz kimliğin geri plana atıldığı kısıtlayıcı kabul politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca raporda azınlık politikası (*minderhedenbeleid*) yerine entegrasyon politikası (*integratiebeleid*) kullanılmıştır.¹⁶⁷ 1989 Politikası ile birlikte başlarda gönüllülük esasına dayalı olan uyum kursları zorunlu ve kapsayıcı hale getirilmiştir. Hollanda’ya yeni gelen göçmenlere, Hollanda toplumuna daha kolay entegre olabilmeleri için 600 saatlik uyum kursuna katılma zorunluluğu getirilmiştir.¹⁶⁸ 1989 WRR raporu

¹⁶⁴ J. W. Duyvendak, T. Pels, ve R. Rijkschroeff, "A Multicultural Paradise? The Cultural Factor in Dutch Integration Policy" (Ithaca, NYCornell University Press, 2009), s.5.

¹⁶⁵ 1984 yılında Türkler (%38,8) ve Faslılar (%35,5) arasındaki işsizlik oranları Hollandalıların iki katı kadardı. Peter Scholten, "Framing Immigrant Integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comparative Perspective", (Amsterdam University Press, 2011), s.136.

¹⁶⁶ Petra Schedler, "Adult Education between Cultural Assimilation and Structural Integration. Settlement Programmes for 'Newcomers' in The Netherlands", Compare: A Journal of Comparative and International Education, 2000, s.54.

¹⁶⁷ R. F. M. Lubbers, "Allochtonenbeleid" (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 09 Mayıs 1989), s.159-161.

¹⁶⁸ Kadir Canatan, "Hollanda’da Yaşayan Türkiyeli Kanaat Önderlerinin İdeal ve Reel Entegrasyon Algısı", Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 8, sy 1 (29 Haziran 2018): 31-56, s.36.

entegrasyon politikasına geçişin ilk adımlarından olmuş ve resmi politika söylemleri dönüşmeye başlamıştır. 1990’larda azınlık politikaları çokça tartışılmaya başlanmış ve Hollanda’nın, etnik azınlıklardan bir şey talep etmeksizin azınlıklara çok fazla taviz verdiği ve bu konuda liberal bir tutum takındığı düşünülmüştür. Parti başkanının Pim Fortuyn olduğu popülist ve yabancı düşmanı Pim Fortuyn Listesi (Lijst Pim Fortuyn) partisinin 2002’de kurulmasının ardından Hollanda’nın entegrasyon politikasının başarısız olduğu konusunda geniş bir fikir birliğine varılmıştır.¹⁶⁹ 1990’ların başında Hollanda, çokkültürcü modeli yerine göçmen entegrasyonunda daha evrensel kabul gören entegrasyon ve vatandaşlık yaklaşımlarını tercih etmiştir. Etnik ve kültürel azınlık grupları yerine her göçmeni bireyden ibaret gören “allochthonous” tanımı kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁰

Özgürlük ve Demokrasi için Halkın Partisi (*Volkspartij voor Vrijheid en Democratie-VVD*) lideri Frits Bolkestein, Eylül 1991’de yaptığı konuşmasında göçmenlere yönelik uygulanan politikanın Hollanda toplumuna uyumlarında yetersiz olduğuna ve politika değişikliğinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu bakımdan Bolkestein, entegrasyonda İslam’ın rolünü kamuoyuna ilk taşıyan kişidir.¹⁷¹ Ayrıca İslam’ın; Hollanda hoşgörüsünün, etnik azınlıkların özgürleşmesinin, ifade özgürlüğünün, devlet ve din ayrımının önünde büyük bir engel olduğunu savunmuştur. Bunun yanı sıra İslam dünyasının çevre ülkeler ile gergin ilişkilere sahip olduğunu İsrail ile olan ilişkilere vurgu yaparak gerekçelendirmiş, İslam ülkelerine ve o ülkelerden gelenlere uyumsuz imasında bulunmuştur. Bolkestein’a göre, kişinin öz kimliğini koruyarak entegre olması mümkün değildir ve azınlıklara tanınan haklar Hollanda toplumunda bölünmeye neden olarak azınlıkları marjinalleştirmektedir.¹⁷²

¹⁶⁹ Böcker ve Thränhardt, "The Institutional Setting of Naturalization and Multiple Citizenship: A Comparison of German and Dutch Policies: Of States, Rights, and Social Closure Governing Migration and Citizenship", Edited by Oliver Schmidtke and Saime Ozcurumez., s.145.

¹⁷⁰ Peter Scholten, "Framing Immigrant Integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comparative Perspective", (Amsterdam University Press, 2011), s.135.

¹⁷¹ Kadir Canatan, "Hollanda’da Yaşayan Türkiyeli Kanaat Önderlerinin İdeal ve Reel Entegrasyon Algısı", Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 8, sy 1 (29 Haziran 2018): 31-56, s.50.

¹⁷²Frits Bolkestein, "De Integratie van Minderheden", 12 Eylül 1991, <http://fritsbolkestein.com/articles.html>, s.135.

WRR'nin öne çıkardığı konulardan bir diğeri vatandaşlıkta feragat şartının kaldırılmasıdır. Hristiyan Demokratlar (CDA) ve Sosyal Demokratlar (PvdA) koalisyonu, 1991 yılında WRR'nin tavsiyesine uyarak feragat şartını kaldırmaya karar vermiştir. 1992'den 1997'ye kadar Hollanda vatandaşlığına başvuran tüm göçmenler için çifte vatandaşlık kabul edilmiştir. Bu zaman aralığında Hollanda topraklarında doğan göçmen çocukları 18 yaşına kadar ailelerinin vatandaşlığını korumuş, 18 yaşına geldiklerinde Hollanda vatandaşlığı alabilmiştir. Ayrıca ebeveynlerinden biri Hollanda'da doğmuşsa çocuklar doğumla Hollanda vatandaşı olmuştur.¹⁷³ Çifte vatandaşlık imkânı ile göçmenler için vatandaşlık sorumluluğu vurgusu yapılarak göçmenlere vatandaşlık sorumlulukları verilmeye çalışılmıştır. Çifte vatandaş sayılarında artış yaşanması merkez sağı rahatsız etmiş ve 1997 yılında feragat şartı bazı istisnaları ile birlikte tekrar getirilmiştir. Feragat şartının getirilmesinin bir diğer dayanağı, göçmenlerin Hollanda'ya bağlılık göstergesinden ziyade seyahat serbestisi gibi pragmatik sebeplerle Hollanda vatandaşlığı aldıkları kanaatidir.¹⁷⁴

Hükümet, çifte vatandaşlığa izin veren kanun teklifini geri çektikten sonra vatandaşlık kanununu iyileştirmek adına yeni yasa tasarısı hazırlamıştır. Yasa tasarısı 2000 yılında kabul edilmiş ve 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Yasa sonrası çifte vatandaşlığa tekrar izin verilmiş fakat Hollanda vatandaşlığı almak isteyenler Hollanda kültür ve dil bilgisini ölçen yazılı vatandaşlık sınavına tabii tutulmuşlardır.¹⁷⁵

1990'lı yıllarda belirli azınlık grupları yerine tüm göçmen gruplara yönelik yurttaş entegrasyon programları uygulanmaya başlanmıştır. Parlamento, kademeli değişiklikler içeren azınlık politikasının yeniden yapılandırılması gerektiği konusunda 1994 yılında İçişleri Bakanlığı'na çağrıda bulunarak çokkültürcü politikalardan daha evrensel olduğu düşünülen entegrasyon politikalarına geçmiştir. ACOM çalışmaları

¹⁷³ Ece Öztan, "Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: 'Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya'-Hollanda ve Göçmenleri", s.169.

¹⁷⁴ Han Entzinger, "The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands", içinde *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 59-86, s.75.

¹⁷⁵ Böcker ve Thränhardt, "The Institutional Setting of Naturalization and Multiple Citizenship: A Comparison of German and Dutch Policies: Of States, Rights, and Social Closure Governing Migration and Citizenship", Edited by Oliver Schmidtke and Saime Ozcurumez., s.144.

1992 yılında durdurulurken WRR ve SCP yeni politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁷⁶

Ülkenin iç dinamiklerindeki değişiklik ile 1994 seçimlerinde uzun süredir ilk kez, sütunlaşmanın en güçlü savunucularından Hristiyan Demokrat Parti'nin (CDA) koalisyon hükümeti arasında yer almadığı bir hükümet kurulmuştur. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren ilk kez Hristiyan Demokratlar kabinesinin bir parçası olamamıştır. İktidara, Mor Hükümet (Kabinet-Kok I)¹⁷⁷ olarak adlandırılan Özgürlük ve Demokrasi için Halkın Partisi (VVD), Demokrat 66 (D66), İşçi Partisi (PvdA) gelmiş ve çokkültürcü politikalardan liberal politikalara geçiş yapılarak sosyal ve ekonomik boyuta ağırlık verilmiştir. Göçmen çocukların eğitimde yeterince başarılı olamaması, göçmenlerin iş hayatına istenilen oranda dahil olamaması ve yerleşmede mekânsal ayrışmanın yaşanması nedeniyle 1990'ların başından itibaren Etnik Azınlık Politikası ile istenen hedeflere ulaşamadığı anlaşılmış ve göçmen entegrasyonu hem politika hem de kamuda merkezi önem kazanmıştır.¹⁷⁸

1994'de Refah, Sağlık ve Kültür Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı yeni gelenlerin entegrasyonunu vurgulayan *Nota-Investeren in Integreren* ve *Contourennota -Integratiebeleid etnische minderheden* (Etnik Azınlıkların Entegrasyon Politikası Memorandumu-Ministerie van Binnenlandse Zaken) politika belgeleri yayınlamıştır. Politika belgelerinde önceki hedefler aynı kalırken yeni olarak azınlık grupların değerlerinin koruyucusu devlet olmaktan çıkarılmış ve kişinin kendi sorumluluğuna verilmiştir. Yurttaşlık kavramı öne çıkarılarak entegrasyon politikasının amacı, etnik azınlık gruplardan kişilerin etkin birer vatandaş olması olarak belirlenmiştir. Eğitim ve işgücü piyasasına katılmanın bireysel sorumluluk olduğu bunun bir gereği olarak da Hollanda dili ve toplum bilgisine sahip olmayı, Hollanda toplumu içinde yaşadığı süre içinde Hollanda toplumuna yönelmeyi etnik

¹⁷⁶ Peter Scholten, "Framing Immigrant Integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comparative Perspective", s.139.

¹⁷⁷ Kok I Kabinesi, 1918'de Cort van der Linden Kabine'sinden beri dini doktrine dayanmayan bir parti olmadan kurulmuş ilk kabinedir. 22 Ağustos 1994- 3 Ağustos 1998 aralığında iktidarda kalmıştır.

¹⁷⁸ Gizem Kolbaşı Muyan, "Avrupa'da Göçmen Politikaları Almanya, Hollanda, Fransa Özelinde Göçmen Politikalarının Karşılaştırılması", s.58.

azınlık grupların vatandaşlık görevleri olarak sıralamıştır.¹⁷⁹ Aktif vatandaşlığın planlandığı politika değişiklikleri ile azınlıkların ekonomik entegrasyonu geri plana atılmış, kendi kültürlerinin önemsizleştirildiği sosyal ve kültürel entegrasyon ön plana çıkarılmıştır. Bu anlamda Hollanda politikası göçmenlerin özgürleşmesi ve entegre olması adına göçmen derneklerini destekleme yoluna gitmiştir. Göçmenlerin yerleşim, istihdam, eğitim alanlarında eşit katılımını ve yeni gelenlerin ülkeye hızlı bir şekilde entegre olmalarını sağlamak amacıyla yurttaş entegrasyon kursları (*inburgering*) açılmıştır.¹⁸⁰ 1994 politikasının yürütülmesi ulusal ve yerel yönetimlerin ortak sorumluluğuna verilirken asıl politika uygulayıcısının belediyeler olduğu vurgulanmıştır.¹⁸¹

1 Mayıs 1995’de dönemin hükümeti ve Hollanda Belediyeler Birliği (*Vereniging Nederlandse Gemeenten-VNG*) arasında hedeflenen entegrasyon uygulamalarının aşamalı bir şekilde hayata geçirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. 1 Ocak 1996 itibariyle Yeni Gelenlerin Entegrasyonu Programı (*Regeling Inburgering Nieuwkomers*) başlatılmış, program 1998 yılında kabul edilen *Yeni Gelenlerin Yurttaş (Sivik) Entegrasyonu Yasası (Wet Inburgering Nieuwkomers-WIN)*’nin temellerini oluşturmuştur.¹⁸² Hollanda’nın yerleşim politikalarına bakıldığında Avrupa politikalarından ayrıştığı görülmektedir. Politika, Hollanda merkezi hükümeti tarafından teşvik ve finanse edilmiş bunun yanı sıra belediye yetkilileri tarafından uygulanmıştır. 1996 yılında ulusal yerleşim politikalarının ele alınmasıyla bir yıldan uzun süredir Hollanda’da bulunmayan 18 yaş üzerindeki sosyal yoksunluk ve mali bağımlılık riski taşıyan yeni gelenler için belediyelerde Yeni Gelenler Ofisi (*Bureau Inburgering*) kurulmuştur. Ofisler yeni gelenlerin işe alımı, kaydı ve denetimi ile ilgilenmek zorundaydı. 1996 yılında Yerleşim Politikası için 201 milyon Hollanda guldeni ayrılırken bu miktar 1998 yılında 236 milyona çıkarılmıştır.

¹⁷⁹ Tweede Kamer der Staten-Generaal, “*Integratiebeleid Etnische Minderheden*”, 1994 1993, s.24. ; Ellie Vasta, “*From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands*”, s.716-717.

¹⁸⁰ Rinus Penninx, “*Dutch Integration Policies after the Van Gogh murder*”, 2005, s.6.

¹⁸¹ Peter Scholten, “*Framing Immigrant Integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comparative Perspective*”, s.140.

¹⁸² Marloes Mattheijer, “*De Toelating van Vluchtelingen in Nederland en hun Integratie op de Arbeidsmarkt*”, Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies Univesity of Amsterdam, Haziran 2000, 110, s.35.

Yerleşim Politikasının finansman kaynağı eğitim için %60 Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı'ndan, danışmanlık ve denetim için %40 Sağlık, Refah ve Spor Bakanlığı'ndan sağlanmıştır. Yerleşim politikası ile sosyal, eğitim ve mesleki özyönetimin göçmenlere öğretilmesi hedeflenmiştir. Sosyal özyönetim ile ücretsiz çalışma, eğitim, Hollanda toplumuna uyum bilgisi, eğitim özyönetimi ile istihdam piyasasına dahil olma bilgisi, mesleki özyönetim ile aktif işgücüne katılım bilgisinin verilmesi hedeflenmiştir. Yeni gelenlerin Yeni Gelenler Ofisi ile imzalamak zorunda olduğu sözleşmede, katılım sonunda edinilecek kazanımın yanı sıra kurslara katılım düzeni ve buna yönelik yaptırımlar yer almaktaydı.¹⁸³ Göçmenlere yönelik bu politikada göçmenlerin devletin finansal desteğine bel bağlamadan beşerî sermayelerini kendilerinin geliştirmesi ve ev sahibi topluma etnik köken fark etmeksizin dahil olmaları beklenmiştir.¹⁸⁴

1998'de *Yeni Gelenlerin Yurttaş Entegrasyonu Yasası* (WIN)'nın yürürlüğe girmesiyle AB dışından gelenlere yönelik sosyal, eğitimsel ve mesleki özgüven kazandırmayı amaçlayan zorunlu Hollanda kültürü ve dili kursları olan “yurttaş entegrasyon kursu” (*Inburgeringscursus*) uygulanmıştır.¹⁸⁵ Öncelikle yerel politika yapıcılarının uyguladığı bu yasanın kapsamı daha sonra genişletilerek ulusal kabul politikalarına dönüştürülmüştür.¹⁸⁶ Göçmenlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan bu kurslara başlamadan önce Yeni Gelenler Ofisinde kişiye özel yol haritası hazırlanmış ve belirlenen plan entegrasyon sözleşmesinde belirtilmiştir.¹⁸⁷ Hollandaca dil bilgisi, eğitim seviyesi, yaş gibi kriterlerle kişinin kursa katılma zorunluluğu belirlenmiştir. Ev sahibi toplumla bütünleşmeyi amaçlayan yeni kurallara uymayanlara yönelik değişen miktarlarda para

¹⁸³ Petra Schedler, “Adult Education between Cultural Assimilation and Structural Integration. Settlement programmes for ‘newcomers’ in The Netherlands”, s. 53-57-58.

¹⁸⁴ Marloes Mattheijer, “De Toelating van Vluchtelingen in Nederland en hun Integratie op de Arbeidsmarkt”, s.36.

¹⁸⁵ Ricky Van Oers, Betty De Hart, ve Kees Groenendijk, “Country Report: The Netherlands”, 2013, s.12.

¹⁸⁶ Rinus Penninx, “Dutch Integration Policies after the Van Gogh murder”, s.6.

¹⁸⁷ Marloes Mattheijer, “De Toelating van Vluchtelingen in Nederland en hun Integratie op de Arbeidsmarkt”, s.35.

cezası uygulanması planlanmıştır.¹⁸⁸ Ayrıca yeni gelenlere, 500 saati çeşitli seviyelerde dil eğitimi olmak üzere 600 saatlik Hollandaca ve mesleki eğitimin verilmesi amaçlanmıştır. Kursu tamamlayanların sayısının neredeyse başvuranların yarısı kadar olması ve birçok öğrencinin işgücü piyasasına kursu bitirmeden dahil olması yurttış entegrasyonu uygulamalarında bazı aksaklıkların yaşanmasına neden olmuştur.¹⁸⁹

1990’larda tartışılan diğeri bir konu ana dili eğitimi konusudur. 1974 yılında ilk defa uygulanmaya başlanan ana dili eğitimine ilgi öğretmen, veli ve eğitim materyalleri nedeniyle zamanla azalmıştır. Bunun yanında ana dili eğitiminin ikinci dil öğrenmedeki katkısı hükümet tarafından göz ardı edilerek göçmen çocukların eğitimdeki başarısızlıkları sosyoekonomik durumlarına göre açıklanmaya çalışılmıştır. “Eğitimde Yaşayan Göçmen Dilleri Yasası” (*Onderwijs in Allochtone Levende Talen- OALT*) ile 1998-2004 aralığında etnik azınlıkların ana dili eğitimi sorumluluğu yerel yönetimlere verilerek ana dili eğitimi saatleri, kalitesi, bütçesi ve yer seçimi belediyelere bırakılmıştır. Yasanın içeriğinin çok dillilik ve kültürlülükten oluştuğu iddia edilse de yasa sonrasında, 1. ve 4. sınıflar arasında ana dili eğitimi okul saatleri içerisinde, 5. ve 8. sınıflarda okul saatleri dışında uygulanmıştır. Ayrıca belediyelerin göçmen ailelerin ana dili eğitimi taleplerini öğrenmek adına evlere gönderdiği mektubu velilerin anlamayıp cevapsız bırakması nedeniyle, belediyeler talep yok gerekçesi ile ana dili eğitimini sonlandırmayı tercih etmiştir.¹⁹⁰

2.4. Kutsal Entegrasyon Dönemi: 2000 ve Sonrası Dönem

2000’lere girerken uygulanmaya çalışılan yeni politikalar 1980’lerdeki azınlık politikalarından gittikçe uzaklaştıldığını göstermektedir. 2000’li yıllarda yurttış

¹⁸⁸ Dienst Uitvoering Onderwijs Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, “*Integration in the Netherlands: Fines- DUO Inburgeren*”, inburgeren.nl, <https://www.inburgeren.nl/en/integration-in-the-netherlands/fines.jsp> [Erişim 28 Kasım 2020].

¹⁸⁹ Han Entzinger, “*The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands*”, içinde *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 59-86, s.77.

¹⁹⁰ Kutlay Yağmur, “*Batı Avrupa’da Uygulanan Dil Politikaları Kapsamında Türkçe Öğretiminin Değerlendirilmesi*”, Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sy 55 (2010): 221-42, s.227-230.

entegrasyonu ile bireysel sorumluluğun ve Hollanda toplum değerlerinin öne çıkarıldığı kültürel entegrasyon sürecine girilmiştir. Etnik grupların kendi değerlerini korumasına vurgu yapılsa da kültürel entegrasyon, göç politikalarının ilk dönemlerinde sosyoekonomik entegrasyonun ön koşulu olarak görülmeye başlanmıştır. Çokkültürcü politikaların uygulandığı dönemde göçmen gruplarının ötekileştirilmesinden bahsedilirken yurttaş entegrasyon döneminde etnik azınlıklara dair söylemler popülist siyasetçilerin sürekli dile getirdiği konuların başında yer almıştır.¹⁹¹

2000’li yıllara girmeden önce merkezi bir entegrasyon ihtiyacının gerekliliği tartışması 1970’lerde Hollanda’da Molukkan göçmen topluluğunun işlediği bir dizi terör eylemi ile konuşulmaya başlanmıştır.¹⁹² Daha sonraki yıllarda ise göç ve göçmen algısı, 11 Eylül saldırısı, Madrid ve Londra saldırısı, 2002 yılında Pim Fortuyn’un hayvan hakları aktivisti tarafından öldürülmesi, Hollandalı yönetmen Theo Van Gogh’un İslam karşıtı filmi (*Submission*) nedeniyle 2004’te Fas kökenli Hollanda vatandaşı bir Müslüman tarafından öldürülmesi ve 2005 yılında itibaren Geert Wilders’ın siyasette kendine yer bulması ile gittikçe siyasallaşmış ve Hollanda toplumsal, siyasal yapısını ve göçmen politikasını etkilemiştir.¹⁹³

1990’larda göçmenlere yönelik sosyoekonomik kaygılar 2000’lere girildiğinde yerini kültürel kimlik problemlerine bırakmıştır. 2001 yılında WRR’nin *Göçmen Toplumu Olarak Hollanda (Nederland als Immigratiesamenleving)* isimli göçmenlerin entegrasyonu hakkında yayınladığı üçüncü raporda¹⁹⁴ önceki raporlardan farklı olarak göçmen entegrasyonunu, göçmen politikası ve Hollanda hukukunun üstünlüğü bağlamında ele almış ve “allochtoon, migrant, nieuwkomer” kavramları birbirinin yerine kullanılmıştır.¹⁹⁵ 2003 yılında Adalet Bakanlığı (*Ministerie van*

¹⁹¹ Ellie Vasta, “From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands” 30, sy 5 (Eylül 2007), s.718-719.

¹⁹² P. W. A. Scholten, “Agenda Dynamics and the Multi-Level Governance of Intractable Policy Controversies: The Case of Migrant Integration Policies in the Netherlands”, Policy Sciences 46, sy 3 (01 Eylül 2013): 217-36, s.223.

¹⁹³ Ellie Vasta, “From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands” 30, sy 5 (Eylül 2007), s.714.

¹⁹⁴ WRR; 1979, 1989 ve 2001 yılında entegrasyon politikalarına dair raporlar hazırlamıştır.

¹⁹⁵ Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringsbeleid, “Nederland als Immigratiesamenleving”, s.32.

Justitie) tarafından oluşturulan “Yeni Tür Entegrasyon Politikası” (*Integratiebeleid Nieuwe Stijl*) ile eski entegrasyon politikası dönüştürülerek göç rakamlarının azaltılması ve ülkeye gelecek ve gelmiş olanların zorunlu entegrasyona tabii tutulması için bir dizi önlemler alınmıştır. Bazı gözlemciler bunu neo-asimilasyonist olarak tanımlarken¹⁹⁶ bazıları yurttaş entegrasyonu (*civic integration*) olarak tanımlamıştır.¹⁹⁷

Hollanda’da 2000’li yıllarda göç ve entegrasyon konularında siyasal yönelimli politikaların ağır bastığı, çokkültürcü politikaların iflas ettiğinin düşünüldüğü, kültürel taleplerin arttığı asimilasyonist bir döneme girilmiştir.¹⁹⁸ 1990’lı yıllardan sonra ulusal koalisyon anlaşmalarında göçmen entegrasyonu ilgisinin artarak konunun özellikle 2007/2008 sonrasında siyasi gündemde yoğun bir yer işgal ettiğini söylemek mümkündür.¹⁹⁹

2002 ulusal seçimleri göçmenlerin topluma uyum sağlayamadığı ön kabulü ile gerçekleşmiştir. Hollandalıların, artan göçmen rahatsızlığı 2002 yılında List Pim Fortuyn (LPF) gibi göçmen karşıtı partilerin kurulup destek bulmasıyla siyasette görünürlük kazanmıştır. Pim Fortuyn, İslam’a karşı soğuk savaş ilan ederek Hollanda’nın nüfus anlamında dolu olduğunu iddia etmiştir. 1982 yılında Hans Janmaat liderliğinde göçmen karşıtlığından hareketle kurulan Merkez Demokratlar (CD) partisi parlamentoda boykot edilirken Pim Fortuyn’un kurmuş olduğu parti büyük destek toplamıştır. Hollanda toplumundaki huzursuzluk, LPF’nin Mart 2002 yerel seçimlerinde Hollanda’nın en büyük ikinci şehri olan Rotterdam’da büyük bir başarı elde etmesine neden olmuştur. Ayrıca parti, Mayıs 2002 ulusal seçimlerinde parlamentodaki 150 sandalyeden 26’sını kazanarak parlamentoya giren en büyük ikinci parti olmuştur. 2002 yılında Birinci Balkanende Kabinesi’nin göreve gelmesi ile

¹⁹⁶ María Bruquetas Callejo vd., “*Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands*”, Nations and Nationalism- NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.133.

¹⁹⁷ Han Entzinger, “*The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands*”, içinde *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 59-86.

¹⁹⁸ Rogers Brubaker, “*The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States*”, içinde “*Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*”, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 39-58, p.43.

¹⁹⁹ Scholten, “*Agenda Dynamics and the Multi-Level Governance of Intractable Policy Controversies*”, s.225.

çokkültürcü politikanın sağ koalisyon hükümetinin gündeminden çıkarılmasıyla göçmenlerin ev sahibi topluma uyumunu zorunlu kılan gözle görülür politika değişiklikleri yaşanmıştır. 1980’den beri İçişleri Bakanlığı’nın yürüttüğü entegrasyon politikaları Adalet Bakanlığı (*Ministerie van Justitie en Veiligheid*) altındaki göçün hukuki tarafının öne çıkarıldığı bugünkü adıyla Göçmen ve Vatandaşlık Dairesi (*Immigratie-en Naturalisatiedienst-IND*)’ne devredilmiş, “Yeni Gelenlerin Yurttaş Entegrasyonu Politikası” belgesi düzenlenerek sosyoekonomik ve kültürel entegrasyona vurgu arttırılmıştır. Yeni politika ile yurttaş entegrasyonu kursları zorunlu olmanın yanı sıra üç buçuk yıl içerisinde sınavlardan geçilmesi mecbur kılınmıştır.²⁰⁰ Yaşanan politik değişikliklerle birlikte Müslüman nüfusun ülkede artması ve İslam’ın kötü lanse edilmesi nedeniyle 2003’te Parlamento’da seçilen Somali kökenli Hollandalı Ayaan Hirsi Ali gibi İslam’ın “çağdışı” olduğunu iddia eden İslam karşıtı siyasetçiler ortaya çıkmıştır.²⁰¹

Çokkültürcülük politikalarını 1990 sonlarında ayrımcılığa neden olduğu düşüncesiyle ses getiren bir şekilde sorgulayan ön önemli örnek, solcu kanatta bulunan Paul Scheffer olmuştur. Scheffer, *NRC Handelsblad* gazetesinde kaleme aldığı Çokkültürlü Drama (*Het multiculturele drama*) yazısında Hollanda kültür, tarih ve normlarının topluma asimile edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, politikaların drama dönüşmesindeki neden özellikle Müslümanların Hollanda kültür ve toplumuna yeterli uyumu göstermemesi ve politika yapımcıların bu duruma sessiz kalmasıydı.²⁰²

Grup odaklı yaklaşımdan birey odaklı politikalara geçiş 1998 yılında Şehir ve Entegrasyon Politikaları Bakanlığı (*Minister for Urban and Integration Policy*)’nı yürüten ve Hollanda’nın göç ülkesi olduğunu kabul eden ilk kabine üyesi Roger van Boxtel tarafından detaylandırılmıştır. *Kansen Krijgen, Kansen Pakken* (1998) raporunda, entegrasyonun karşılıklığına tekrar vurgu yapılırken eski raporlardan farklı

²⁰⁰ Rinus Penninx, “Postwar Immigration and Integration Policies in the Netherlands: An Unstable Marriage”, içinde “Relations between Immigration and Integration Policies in Europe Challenges”, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States (Routledge, 2020), 77-105, s.93-94.

²⁰¹ Ayhan Kaya, “İslam, Göç ve Entegrasyon”, s.152.

²⁰²Paul Scheffer, “Dossier Multiculturele Samenleving”, 29 Ocak 2000, <https://retro.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html> [Erişim 25 Ocak 2020].

olarak göçmen entegrasyonunda göçmenlerden daha fazla çaba harcamaları talep edilmiştir.²⁰³

Hollanda'nın göçmen politikalarında daha talepkâr olduğu 2000'li yıllarda üstünde durduğu konulardan bir diğeri aile birleşimidir.²⁰⁴ Hollanda'da göçmen aile birleşimi politikalarının şekillenmesi akmakta olan göçü kısıtlamak adına 1990'lardan itibaren yoğunlaşmıştır. 1993'te gelir şartı (asgari ücretin %70'i), anlaşmalı evliliklerin kanunla engellenmesi, 1998'de aile göçüne yurt dışında Geçici Giriş İzni (*Machtiging tot Voorlopig Verblijf-MVV*) alınması şartı ile izin verilmesi yükümlülükleri getirilmiştir. 2000'de gelir şartı asgari ücretin %100'ü düzeyine yükseltilirken 2004'de şart biraz daha arttırılarak asgari ücretin %120'sine²⁰⁵ çıkarılmıştır.²⁰⁶ Bireysel şartların dikkate alınmadan gelir şartının yükseltilmesi aile birleşimi başvurularında sayının azalmasına neden olmuştur.²⁰⁷ 2004 Yasası Türkleri de içine alarak Türklerin, Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasındaki Ortaklık Anlaşması'ndan (Ankara Anlaşması-12 Eylül 1963) doğan haklarını ihlal etmiştir. Ayrıca IND bazı durumlarda, Türklerin aile birleşimi taleplerini yaş²⁰⁸ ve MVV

²⁰³ Han Entzinger, "The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands", içinde *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, ed. Christian Joppke ve Ewa Morawska, Migration, Minorities and Citizenship (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), 59-86, s.74.

²⁰⁴ 2018 yılında Hollanda'ya göçe neden olan birincil sebepler arasında işgücü göçü, aile birleşimi (family Reunion) ve aile oluşumu (family formation) yer almaktadır. Bu durum Hollanda'nın göçü sınırlandırmak için bu alanlara müdahalesine neden olmuştur. Centraal Bureau voor de Statistiek, "Work and Family Reunification Main Reasons for Immigration", <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/30/work-and-family-reunification-main-reasons-for-immigration> [Erişim 9 Şubat 2021].

²⁰⁵ Günümüzde aile birleşimi için talep edilen miktar asgari ücret düzeyindedir. Immigratie-en Naturalisatiedienst, "Income: Condition for a Residence Permit for Your Family Member", <http://ind.nl:80/en/Pages/income-requirements-family.aspx> [31 Ocak 2021]. Hollanda'da asgari ücret ocak ve temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez düzenlenmektedir. 1 Temmuz 2021 itibarıyla Hollanda'da 21 yaş ve üstü için aylık asgari ücret 1.701,00 Euro olarak belirlenmiştir. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, "Amount of the Minimum Wage- Minimum Wage- Government.NL", onderwerp (Ministerie van Algemene Zaken, 12 Mart 2014), <https://www.government.nl/topics/minimum-wage/amount-of-the-minimum-wage>.

²⁰⁶ Saskia Bonjour ve Maarten Vink, "When Europeanization Backfires: The Normalization of European Migration Politics", *Acta Politica* 48, sy 4 (01 Ekim 2013): 389-407, s.397.

²⁰⁷ Tineke Strik, Betty de Hart, ve Ellen Nissen, "Family Reunification: A Barrier or Facilitator of Integration? A Comparative Study", 2013, s.93-94.

²⁰⁸ Hollanda hukukuna göre, Hollandalılar ve yerleşik üçüncü ülke vatandaşları 18 yaşında evlenebilirken aile birleşiminde yaş sınırı 21'dir. Göçmenler için yaş sınırı 2004 yılında getirilmiştir. Hollanda hükümeti yaş sınırındaki bu farklılığı, zorla evlendirilmelere karşı kişinin zihnen ve ekonomik anlamda olgunlaşması gerektiği üzerinden açıklamaktadır. (Gizem Kolbaşı-Muyan, "Alienation of 'Second Generation Turkish Dutch' in the Name of 'Integration': Family Reunification Policies in the

konularında geçmiş Avrupa Adalet Divanı kararlarını referans göstererek reddetmiştir.²⁰⁹

2000'lerin ortalarından itibaren aile birleşiminde gelir, yaş şartı ve Hollanda'ya gelmeden önce girilmesi zorunlu olan entegrasyon sınavı göçü kısıtlayıcı politikaların başında gelmiştir. 2006'te *Yurt Dışı Entegrasyon Kanunu (Wet inburgering in het buitenland-WIB)* yürürlüğe girmiş, 2009 yılında aile birleşimi için göç öncesi dil şartı getirilmiştir. Söz konusu uygulamayla Hollanda, Avrupa'da bunu uygulayan ilk ülke olmuş ve ülke politikalarında yurttaş entegrasyonu olarak tanımlanabilecek değişikliklere gidilmiştir. Ayrıca yurt dışı entegrasyon sınavında sözlü dil sınavının yanına okuma sınavı eklenmiştir. 2008 yılında Avrupa Komisyonu, AB ülkelerini aile birleşimi konusunda değerlendiren ilk raporunu yayımladığında Hollanda'yı bu konuda eleştirmiş fakat Hollanda eleştirileri kabul etmemiştir.²¹⁰

1998 tarihli *Yeni Gelenlerin Entegrasyonu Yasası (Wet Inburgering Nieuwkomers)*'nin yerini alan 1 Ocak 2007 *Entegrasyon Yasası (Wet Inburgering)*, bir önceki yasaya benzer şekilde kişilerden temel düzeyde Hollandaca ve kültür bilgisi talep etmekteydi. Fakat önceki yasadan farklı olarak katılıma değil sonuç ve bireyin vatandaşlık sorumluluğuna odaklanmıştır. Yasa, entegrasyon yükümlülüğü olanların belediyelerle iş birliği yapmaması, belirtilen son tarihte sınavı geçememesi halinde belediyelerin para cezası uygulamasının yolunu açmıştır.²¹¹

1963 yılında Avrupa Topluluğu ve Türkiye arasında yapılan Ortaklık Anlaşması uyarınca Türk vatandaşları bazı ayrıcalıklara sahiptir. 2007 Entegrasyon Yasası ile getirilen yurttaş entegrasyon kursları ve entegrasyon sınavı, 2011 yılına kadar Türkler için de geçerli olmuş, bu tarihten itibaren Avrupa düzenlemeleri ile

Netherlands", 2020, s.167.) 1963 Ortaklık Anlaşması gereği, yaş sınırı Türkler için 18'dir.Fakat Hollanda hükümeti, sınırın yükseltilecek diğer üçüncü ülke vatandaşlarına uygulananla aynı olmasını istemektedir. Immigratie-en Naturalisatiedienst, "*Turkish Citizens and Their Family Members*", <http://ind.nl:80/en/Pages/turkish-citizens-and-their-family-members.aspx> [Erişim 1 Şubat 2021].

²⁰⁹ Gizem Kolbaşı-Muyan, "*Alienation of 'Second Generation Turkish Dutch' in the Name of 'Integration': Family Reunification Policies in the Netherlands*", 2020, s.154-158.

²¹⁰ Saskia Bonjour ve Maarten Vink, "*When Europeanization Backfires: The Normalization of European Migration Politics*", *Acta Politica* 48, sy 4 (01 Ekim 2013): 389-407, s.398-400.

²¹¹ Narin Tezcan-Idriz, "*Dutch Courts Safeguarding Rights under the EEC-Turkey Association Law. Case Note on District Court Rotterdam Judgments of 12 August 2010, and District Court Roermond Judgment of 15 October 2010*", *European Journal of Migration and Law* 13, sy 2 (01 Ocak 2011): 219-39, s.223-224.

çatışması nedeniyle Türk vatandaşları bu düzenlemelerden muaf tutulmuştur.²¹² Ancak Hollanda vatandaşlığı almak istenmesi durumunda bahsedilen sınavlara girmek zorunlu kılınmıştır.²¹³ 2013 yılında entegrasyon yasasında yapılan değişikliklerle Türklerin muafiyeti devam etmiştir. Fakat Haziran 2018’de entegrasyon yasasının değerlendirildiği bir çalışma ortaya konularak entegrasyon sisteminin iyileştirilmesi kararına varılmıştır.²¹⁴ Bunun yanı sıra Kasım 2018’de Demokratlar 66 (D66) milletvekili Jan Paternotte ve Hristiyan Demokrat Parti (CDA) milletvekili Pieter Heerma, Hollanda Temsilciler Meclisi’ne yasa tasarısı sunarak Hollanda’ya yeni gelecek olan Türkler için entegrasyon sınavı ve kurslarının tekrar zorunlu olmasını savunmuşlardır. Bunun altında yatan neden ise Türklerin Hollanda’ya yeterince entegre olamadıkları düşüncesidir. İş ve yüksek eğitim hayatına katılım oranlarının azlığı Hollanda politikaları dikkate alınmadan göçmenlerin üzerine yüklenmiştir.²¹⁵ Yapılmak istenen son değişiklikleri kapsayan *Yeni Entegrasyon Yasası (Nieuwe Wet inburgering)*, 2 Temmuz 2020’de Temsilciler Meclisi’nde büyük bir çoğunluğun oyuyla kabul edilmiştir.²¹⁶ Belediyelere rehberlik sorumluluğu veren yasanın, 1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla Türkleri de kapsayacak şekilde yürürlüğe girmesi planlanmakta ve bir önceki yasa gibi başarısız olanlara yönelik cezai yaptırım uygulanmasını ön görmektedir.²¹⁷ Buna ek olarak yasa, toplumsal yaşamda göçmenlerin şanslarını arttırmak amacıyla oluşturulmuş dil bilgisinin, staj veya iş hayatı ile paralel yürütüldüğü ikili bir program içerirken program kapsamında verilen sosyal

²¹² Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, “*Turkse Nieuwkomers Worden Inburgeringsplichtig*”, Nieuwsbericht- Rijksoverheid.nl, nieuwsbericht (Ministerie van Algemene Zaken, 04 Şubat 2020), <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/02/04/turkse-nieuwkomers-worden-inburgeringsplichtig>.

²¹³ Immigratie-en Naturalisatiedienst, “*Turkish Citizens and Their Family Members*”.

²¹⁴ Ministerie van Algemene Zaken, “*Kamerbrief Evaluatie van de Wet Inburgering 2013*”, Kamerstuk - Rijksoverheid.nl, kamerstuk (Ministerie van Algemene Zaken, 27 Haziran 2018), <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/27/kamerbrief-evaluatie-van-de-wet-inburgering-2013>.

²¹⁵ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, “*Turkse Nieuwkomers Worden Inburgeringsplichtig*”, Nieuwsbericht - Rijksoverheid.nl.

²¹⁶ Ministerie van Algemene Zaken, “*Nieuwe Wet inburgering*”, Nieuwsbericht, (Ministerie van Algemene Zaken, 02 Temmuz 2020), <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/07/02/nieuwe-wet-inburgering-aangenomen>.

²¹⁷ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, “*Nieuwe Wet inburgering - Inburgeren in Nederland*”, onderwerp, Rijksoverheid (Ministerie van Algemene Zaken, 05 Ağustos 2020), <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/inburgeren-in-nederland/nieuwe-wet-inburgering>.

yardımların azaltılarak göçmenlerin işgücü piyasasına katılımı gerekli şartlar oluşturulmadan zorunlu hale getirilecektir.²¹⁸

Nispeten daha düşük eğitim seviyesine sahip kişiler ve farklı alfabeye sahip ülkeden gelenler entegrasyon sınavını geçmekte daha çok sorun yaşamaktadır. Bunun dışında Türkler özelinde kazanılmış bir hak olan sınav muafiyeti entegrasyon bahanesi ile tekrar zorunlu tutulmaya çalışılarak sınav ücretinin ve şehir dışından sınav için gelenlerin harcamaları dikkate alındığında kişiye önemli mali ve psikolojik bir yük getirmektedir.²¹⁹ Sınavın diğer sorunlu kısmı bu sınavı geçemeyenlerin Hollanda'ya gelmek için geçici oturma izni alamayacak olmasıdır.²²⁰ Bu durum ailelerin çizdikleri yol haritalarını değiştirerek olumsuz sonuçlanabilecek bir evliliğe neden olma ihtimalini de içinde barındırmaktadır. Göçmen adaylarının kişisel şartları dikkate alınmadan zorunlu kılınan entegrasyon sınavı, üçüncü ülkelerden gelen göçü²²¹ sınırlayarak filtre görevi görmektedir. Bu filtreden belirli entelektüel seviyeye sahip olanlar geçebilirken sahip olmayanlar bu haktan mahrum bırakılmıştır. Hollanda Mülteciler Konseyi (*VluchtelingenWerk Nederland*), entegrasyon sınavına benzer şekilde Hollanda vatandaşlığı almada hükümetin dil şartını zorlaştırmasının ikinci sınıf vatandaşlık oluşturacağını belirterek Temsilciler Meclisi'ne uyarı mektubu göndermiştir. Konsey'e göre, 50 ile 100 bin arasında kişinin Hollanda vatandaşlığına erişimi kısıtlanmış durumundadır.²²²

²¹⁸ Egbert Jongen vd., “*Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt*” (Den Haag: Centraal Planbureau ve Sociaal en Cultureel Planbureau, Ekim 2020).

²¹⁹ Tineke Strik, Betty de Hart, ve Ellen Nissen, “*Family Reunification*”, s.59-95.

²²⁰ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, “*Kamerbrief motie over inburgering Turkse nieuwkomers*”, Kamerstuk - Rijksoverheid.nl, kamerstuk (Ministerie van Algemene Zaken, 04 Şubat 2020), <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/02/04/inburgering-turkse-nieuwkomers>, s.3.

²²¹ Hollanda İstatistik Kurumu (CBS)'nin 1 Mayıs 2021 tarihli verilerine göre, 2020 yılında Hollanda'da %13,7 Batılı olmayan göçmen ikamet ederken bu oran Mayıs 2021'de %14,1'e yükselmiştir. Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland> [Erişim 15 Eylül 2020].

²²² Vluchtelingen Werk Nederland, “*Kabinet Maakt Nederlanderschap Onbereikbaar voor Tienduizenden Vluchtelingen*”, <https://www.vluchtelingenwerk.nl/nieuws/kabinet-maakt-nederlanderschap-onbereikbaar-voor-tienduizenden-vluchtelingen> [Erişim 03 Şubat 2021].

Göçmen politikalarında, göçmenlerin Hollanda toplumunda kabul görmesi adına ülke dili olan Hollandaca ön plana çıkarılırken²²³ 1974'ten itibaren “Kendi Dil ve Kültüründe Eğitim” (*Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur- OETC*)²²⁴ politikası ile devam eden ana dili eğitimine 2004 yılında son verilmiştir. Azınlık dili eğitimleri, camii ve dernekler gibi daha yerel kuruluşlarda verilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde göçmenlere eğitim, iş gücü piyasası, ikamet edilen konum gibi sosyoekonomik anlamda eşit fırsatlar sunma amacıyla uygulanan bu tür politikalar etnik azınlık kültürünün devamını tehlikeye sokmaktadır.²²⁵

2007-2010 arası dönemde Dördüncü Balkanende Kabinesi, göçmen ve entegrasyon konularını farklı bakanlıklara ayırmış, göçmenlik Adalet Bakanlığı'na bırakılırken entegrasyon İskân, Mekansal Planlama ve Çevre Bakanlığı (*Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu- Ella Vogelaar*)'na verilmiştir. Bu sayede 1990'larda yer verilen yerel ve kentsel uyum sorunları tekrar gündeme taşınmıştır. Bakanlık, yurttaş entegrasyonu düzenlemelerinde kısmen gevşemeye gitse de göç öncesi ve sonrasındaki entegrasyon kurslarının yapısı korunmaya çalışılmıştır.²²⁶

2010 seçimlerinde göçmen karşıtı parti olan Özgürlük Partisi (PVV)'nin destek verdiği Birinci Rutte Kabinesi'nin gelişiyle birlikte göç ve entegrasyon konusundaki kısmi gevşemeden hükümet beyanıyla tekrar vazgeçilmiştir. Ayrıca özellikle aile göçünü azaltıcı politikalara verilen önem arttırılmış ve kabine, yüzleri kapatan giysilere getirilecek yasağı da politikalarının arasına sıkıştırmayı ihmal etmemiştir.²²⁷ Fakat Birinci Rutte Kabinesi iki yıl gibi kısa sürede dağılmış yerine İşçi Partisi (PvdA)

²²³ R. Rijkschroeff vd., “Educational Policies on Migrants and Minorities in the Netherlands: Success or Failure?”, *Journal of Education Policy* 20 (2005).

²²⁴ Ana dili eğitimi politikası OETC olarak adlandırılmış daha sonra kültür kısmı çıkarılarak OET olarak değiştirilmiştir. 1998'de son halini alarak OALT (*Onderwijs in Allochtone Levende Talen*) olarak tanımlanmıştır.

²²⁵ Irem Bezcioglu-Goktolga ve Kutlay Yagmur, “Home Language Policy of Second-Generation Turkish Families in the Netherlands”, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 39, sy 1 (02 Ocak 2018): 44-59, s.55.

²²⁶ Rinus Penninx, “Postwar Immigration and Integration Policies in the Netherlands: An Unstable Marriage”, s.96.

²²⁷ Rijksoverheid, “Regeringsverklaring minister-president Rutte- Kamerstuk”, kamerstuk (Ministerie van Algemene Zaken, 26 Ekim 2010), <https://doi.org/10/10/26/regeringsverklaring-minister-president-rutte>.

ve Liberal Parti (VVD) ile ortak olarak İkinci Rutte Kabinesi kurulmuştur. Koalisyonun kurulduğu partilerin görüşleri sebebiyle göçmenlik konusunda bir önceki koalisyona kıyasla gevşeme yaşansa da 2013'deki WIN Yasası revizyonunda göçmenlerin yurttaş entegrasyonu kurslarına devam etmeleri, sorumluluk üstlenerek kurslarını kendilerinin bulup, kurs ücretlerini ödemeleri gibi konularda değişikliğe gidilmemiştir.²²⁸ 2017'de yapılan ulusal seçimlerde Üçüncü Rutte Kabinesi (VVD, CDA, D66 ve CU), göçün düzenli ve düzensiz tüm çeşitlerini ele alarak hızlı ve etkili bir entegrasyon programı düzenlemeyi planlamıştır.²²⁹ Ayrıca 2013'de düzenlenen entegrasyon yasası 2018'de tekrar değerlendirilerek Sosyal İşler ve İstihdam Bakanı W. Koolmees tarafından yeterince başarılı bulunmamış ve entegrasyon sürecinin başarı oranları ve kurs bulmada göçmenlerin yaşadığı güçlükler konularında iyileştirilmesi kararı alınmıştır.²³⁰

2000 sonrası dönemde Hollanda'nın kamusal ve siyasi tartışmaları göçmenler ve entegrasyon üzerinden yaşanmış ve bu süreç asimilasyonist politikalara evrilmiştir.²³¹ İslam ve Müslümanların entegrasyonu problemlili bir hale getirilmiştir.²³² 1 Ağustos 2019'dan itibaren Hollanda'da uygulanmaya başlanan Yasa ile toplu taşıma, eğitim, sağlık ve hükümet binalarında yüzü kapatan giysilerin giyilmesi yasaklanmıştır. Bu yasak sayılan alanlar dışında geçerli olmasa da polisin sokakta yüzü kapalı bir kişiye yüzünü açtırma hakkı saklı tutulmuştur.²³³ Özellikle burka ve hicap giyen Müslüman kadınlara yönelik kurumsal bir ayrımcılık getiren bu yasa dini özgürlüğün ülkede kısıtlanmaya çalışıldığı bariz uygulamalardandır. "Meld

²²⁸ Rinus Penninx, "Postwar Immigration and Integration Policies in the Netherlands: An Unstable Marriage", s.96.

²²⁹ Ministerie van Algemene Zaken, "Regeerakkoord 2017: 'Vertrouwen in de toekomst'", - Publicatie - Rijksoverheid.nl, publicatie (Ministerie van Algemene Zaken, 10 Ekim 2017), s.50.

²³⁰ Zaken, "Kamerbrief Evaluatie van de Wet inburgering 2013- Kamerstuk", - Rijksoverheid.nl.

²³¹ Vasta, "From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands".

²³² Rinus Penninx, "Postwar Immigration and Integration Policies in the Netherlands: An Unstable Marriage", içinde "Relations between Immigration and Integration Policies in Europe Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States", (Routledge, 2020), 77-105, s.93.

²³³ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, "Gedeeltelijk verbod gezichtsbedekkende kleding - Gezichtsbedekkende kleding (in de media 'boerkaverbod')", - Rijksoverheid.nl, onderwerp (Ministerie van Algemene Zaken, 15 Mayıs 2018), <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gezichtsbedekkende-kleding-in-de-media-boerkaverbod/gezichtsbedekkende-kleding-gedeeltelijk-verbieden>, erişim tarihi: 05.02.2021.

Islamofobie” vakfının yaptığı *Zwarteboek Boerkaverbond* (Kara Kitap Burka Yasağı) isimli çalışmasında da belirtildiği gibi hükümet sorunsuz alanı getirilen yasa ile sorunlu hale getirmiştir.²³⁴

2002-2018 arası Hollanda göçmen politikalarını değerlendiren Penninx’e göre, “Hollanda göç ülkesi değildir” algısı tüm göçmen politikalarında kendini göstermektedir ve göç, Hollanda’da eskiden olduğu gibi istenmeyen ve mümkün olan en kısa sürede sınırlandırılması gereken bir olgudur.²³⁵ CBS verilene göre, 2020 yılında 4,2 milyon olan göçmen nüfusunun 2050 yılında 5,3 ila 8,4 milyona yükseleceği tahmin edilmektedir.²³⁶ Hollanda özellikle göçmen politikalarının başarısızlığını öne sürerek incelenen her dönemde politikalarını gittikçe katılaştırmıştır. Popülist söylemlerin birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Hollanda’da da arttığı bu dönemde mevcut hükümetin seçim kaygısı ile hareket ederek göçmen politikalarını sıkılaştırdığı ve göçmenleri ülkesine almada seçici davrandığını söylemek mümkündür.

²³⁴ Meld Islamofobie, “Zwartboek ‘Boerkaverbond’”, 21 Eylül 2020, s.4. Ayrıca raporun Türkçe analizi için bkz: Bahar Cebe, “Hollanda’da Ayrımcılığın Yeni Odağı: Burka Yasağı”, GAV Analiz, Sayı 13, 2021; <https://gocvakfi.org/tr/gav-analizler/> [Erişim 12 Nisan 2021].

²³⁵ Rinus Penninx, “Postwar Immigration and Integration Policies in the Netherlands: An Unstable Marriage”, s.99-100.

²³⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Population Outlook 2050: More People with a Migration Background”, Statistics Netherlands, <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/28/population-outlook-2050-more-people-with-a-migration-background> [Erişim 9 Şubat 2021].

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HOLLANDA’DA SOSYOEKONOMİK AYRIMLARIN TÜRKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

19 Kasım 2004 tarihli Adalet ve İçişleri Konseyi (*Justice and Home Affairs Council*) tarafından oluşturulan AB göçmen politikası hakkında Ortak Temel İlkeler kabul edilmiş ve bu ilkeler bağlamında AB tartışmalarında göçmenlerin sosyoekonomik katılımına önem verilmiştir. Bu ilkelerle, entegrasyonda yaşanan gelişmelerin tespiti için bazı değerlendirme mekanizmaları kurulması amaçlanmıştır. Bunun yanında entegrasyon politikalarının uygulanması her AB ülkesinin kendi sorumluluğuna verilmiş, ayrıca entegrasyon karşılıklı bir süreç olarak tanımlanmıştır.²³⁷ Benzer şekilde 2020 Avrupa Stratejisi, 2010-2020 arasında hedefleri arasında istihdam, eğitim, sosyal katılım alanlarına öncelik vermiştir.²³⁸

Avrupa Komisyonu talebi üzerine hazırlanan *Using EU Indicators of Immigrant Integration* çalışması, 2011’de Zaragoza Deklarasyonu girişimiyle oluşturulan *Göçmen Entegrasyonu Göstergeleri (Indicators of Immigrant Integration)*²³⁹ isimli pilot çalışmanın bir değerlendirmesi niteliğindedir. Rapora göre varılan sonuçlar şu şekildedir: Batılı olmayan göçmenler işgücü piyasası, eğitim ve konut piyasasında Batılı göçmenlere göre daha çok zorluk yaşamaktadır. İstihdam ve eğitim sonuçları ebeveynlerin sosyoekonomik durumuna bağlanmış, düşük sosyoekonomik statüye sahip göçmen çocuklarının söz konusu alanlarda zorlandıkları belirtilmiştir. Bu bakımından eğitim ve istihdam oranları paralel ilerlemektedir. Bunun yanında daha niteliksiz işlerde, daha düşük ücrete çalışanlar göçmen gruplardır.²⁴⁰

²³⁷ Justice and Home Affairs Council, “*The Common Basic Principles*”, 19 Kasım 2004, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/82745.pdf, s.15-17.

²³⁸ Eurostat, “*Overview - Europe 2020 Indicators- Eurostat*”, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators> [Erişim 19 Mart 2021].

²³⁹ Katarzyna Kraszevska, Bettina Knauth, ve David Thorogood, “*Indicators of Immigrant Integration- A Pilot Study*” (Eurostat, 17 Haziran 2011), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-working-papers/-/KS-RA-11-009>.

²⁴⁰ Thomas Huddleston, Jan Niessen, ve Jasper Dag Tjaden, “*Using EU Indicators of Immigrant Integration*” (European Commission, 2013), <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/using-eu-indicators-of-immigrant-integration>, s.14-24.

Birey ve gruplar, toplum içerisindeki sosyoekonomik unsurlara bağı olarak avantaj ve dezavantajları barındıran farklı sosyal tabakalara sahiptir. İktisadi, sosyal, siyasal, etnik farklılıklar ve bilgi seviyesindeki farklılaşmalar toplumda tabakalaşmaya neden olmaktadır.²⁴¹ Görelî yoksunluk teorisinin öncü isimlerinden Ted Robert Gurr'a göre; aynı toplum içinde yaşayan etnik grupların ayrımcılık, yoksulluk, politik ve ekonomik kısıtlılıklara maruz kalması ve bunun önlenememesi toplum içinde etnik rekabet ve çatışmalara neden olmaktadır.²⁴² Gurr'un çalışmasında grup önderlerinin belirttiğı ekonomik şikayetler arasında daha fazla ekonomik imkanlara sahip olamama, çalışma şartlarının iyileştirilmesi, iş ve kaynakların korunması yer almaktadır. Şikayetlere konu olan hususlar, gruplar arasında ekonomik statü ve pozisyon bakımından dezavantajlı bir konum oluşturmaktadır. Aynı çalışmada ekonomik anlamda dezavantajlı konumdan yola çıkılarak grupların ekonomik yoksunluğu kendi içinde farklı kategorilere ayrılmıştır.²⁴³

Bu bölümde Hollanda'nın işgücü piyasası, eğitim ve mekânsal ayrışma konularındaki entegrasyon politikalarına, entegrasyon politikalarının Türkler üzerindeki yansımasına ve bunun bir sonucu olarak diğ er göçmen gruplar ve yerli halkla kıyaslamalı şekilde Türklerin sosyoekonomik konumlarına yer verilmiştir.

3.1. Hollanda'nın Sosyoekonomik Entegrasyon Politikaları

3.1.1. İşgücü Piyasasına Katılım

1970'lerde İkinci Dünya Savaşı sonrası Hollanda'da bebek doğumlarının artması ve üretimde otomasyon sisteme geçilmesi işgücü piyasasında değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. 70'lerden itibaren ekonomide yeniden yapılanma ve otomasyonun etkisiyle üçüncü ülkelerden gelen göçmenlerin çalıştığı tekstil ve metal endüstri sektörlerinde işgücü ihtiyacı giderek azalmıştır. 1983 sonrasında ekonominin yeniden yapılanmasıyla işsizlik oranları düşmüş²⁴⁴ fakat vasıfsız işgücüne olan

²⁴¹ Lütfi Sunar, "Sosyal Tabakalaşma: Kavramlar- Kuramlar ve Temel Meseleler", 2018, s.2-3.

²⁴² Ted Robert Gurr, "Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict since 1945", International Political Science Review 14, sy 2 (01 Nisan 1993): 161-201, s.187.

²⁴³ a.g.e., s.170-171.

²⁴⁴ Roger Zegers de Beijl vd., "Discrimination of Migrant Workers in Western Europe", (Geneva: International Labour Office, 1991), s.1.

ihtiyacın azalmasıyla işsizlik oranları göçmen gruplar arasında yüksek kalmaya devam etmiştir.²⁴⁵ 1990'ların ikinci yarısında Hollanda ekonomisinin yükselişe geçişi Bilişim ve İletişim Teknolojileri (ICT), sağlık, eğitim, tarım gibi sektörlerde işçi açığına neden olmuştur. Bu çerçevede yeni işçi arayışına girilmiş, bir öncekine benzer şekilde geçici ama bir öncekinden farklı olarak vasıflı işgücü tercih edilmiştir.²⁴⁶

Hollanda'da çalışma engeli olanlar dahil olmak üzere herkesin çalışmasını garanti altına almak ve işgücü entegrasyonunu desteklemek adına 9 Ekim 2003'te Katılım Yasası (*Participatiewet*) oluşturulmuştur.²⁴⁷ *Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt (İşgücü Piyasasında Gelecek Vaat Eden Entegrasyon Politikası)* raporunda, Katılım Yasası'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 2015'ten önceki 2009-2014 aralığı ve sonraki dönem olan 2015-2019 aralığında göç geçmiş olan ve olmayan kişilerin iş bulma fırsatları değerlendirilmiştir. Buna göre, yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde iş bulma şansında nispeten artış görülmüş fakat etnik gruplar arasındaki farklılıklarda bariz bir değişiklik gözlemlenmemiştir.²⁴⁸ Rapor, göçmen ve göçmen olmayanlar arasında işgücü piyasasına katılımdaki mevcut farkın büyüklüğünden yola çıkarak Hollanda'daki işgücü piyasasında yaşanan ayrımcılığı ortaya çıkarmıştır.²⁴⁹

2018 Hollanda Entegrasyon Raporu (*Jaarrapport Integratie 2018*)'na göre, ikinci kuşak göçmenler birinci kuşağa kıyasla daha az sosyal yardım²⁵⁰ almakta ve daha yüksek oranlarda ücretli işte çalışmaktadır. Aynı zamanda ikinci kuşak, birinci kuşaktan daha yüksek gelire sahiptir. Hollanda'da Batılı olmayan tüm göçmenlerde

²⁴⁵ Rinus Penninx, "Ethnic Groups in the Netherlands: Emancipation or Minority Group-Formation?", *Ethnic and Racial Studies* 12, sy 1 (01 Ocak 1989): 84-99, s.89.

²⁴⁶ Aslan Zorlu ve Joop Hartog, "Migration and Immigrants: The Case of the Netherlands", Tinbergen Institute Discussion Papers, Tinbergen Institute Discussion Papers (Tinbergen Institute, 04 Nisan 2001), s.21.

²⁴⁷ Sociale Zaken en Werkgelegenheid, "Participatiewet", Pub. L. No. 288, Participatiewet (2003), <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/2021-01-01>, [Erişim 28. Nisan 2021].

²⁴⁸ Egbert Jongen vd., "Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt" (Den Haag: Centraal Planbureau ve Sociaal en Cultureel Planbureau, Ekim 2020), <https://www.cpb.nl/kansrijk-integratiebeleid-op-de-arbeidsmarkt>, s.181.

²⁴⁹ a.g.e., s.40.

²⁵⁰ Hollanda'daki sosyal yardımları şu şekilde sıralamak mümkündür: işçilerin çalışma engelinden kaynaklı yardım (*arbeidsongeschiktheidsuitkering- AO*), işsizlik yardımı (*werkloosheidsuitkering- WW*), düşük gelirli ve hasta olanlara verilen yardım (*bijstandsuitkering-ABW*), diğer yardımlar (*IOAW, IOAZ, Wachtgeld en Ziektewet*).

ikinci kuşağın net istihdam oranı birinci kuşaktan daha yüksektir. Fakat Türk, Faslı, Surinam kökenli gruplarda ikinci kuşak birinci kuşaktan daha yüksek işsizlik (*werkloosheid*)²⁵¹ oranına sahiptir. Raporda bunun sebebi, ikinci kuşağın yaş aralığının daha düşük olması, halâ eğitim görmesi ve iş araması olarak belirtilmiştir.²⁵²

Hollanda toplumunda Türk (%43) ve Faslı (%39) kadınların istihdam oranları diğer Batılı olmayan göçmen gruplara göre daha düşüktür. Faslı ve Türk kadınların %17 ile %20'si hiçbir gelire sahip değildir. Bu durum ekonomik özgürlüğü olmayan kadınların sosyal yaşama dahil olmasında büyük bir engel olarak görülmektedir.²⁵³ Buna ek olarak yerli halk arasında da var olan kadın ve erkek arasındaki gelir farklılığı göçmen kökenliler arasında çok daha fazladır.²⁵⁴

2020 Entegrasyon Raporu'na göre, 15-25 yaş arası gençler, işgücü piyasasında yaşlılara göre daha çok işsiz kalmaktadır. Gençlerle yaşlılar arasındaki bu fark, gençlerin büyük bir kısmının hala eğitim görmesi ve okul dışında ek bir iş araması üzerinden açıklanmıştır. Genç işsizliği 2013'te zirve yapmış ardından tekrar toparlanmaya başlamıştır. Örneğin, Hollanda kökenli 15-25 yaş arasında işsizlik 2013'te %11'den 2019'da %5'e düşmüştür. Batılı olmayan genç işsiz oranları aynı dönemde %25'ten %12'ye düşmüştür.²⁵⁵

Türk toplumunun gelir durumu incelendiğinde, 20-35 yaş ikinci kuşak (%14), birinci kuşak (%10) akranlarından daha fazla gelire sahiptir. 35-50 yaş grubunda ikinci kuşak Türklerin geliri de birinci kuşaktan %21 daha yüksektir. 50-65 yaş arası ikinci kuşak Türklerin geliri, birinci kuşağın %40 üzerindedir. Faslılar da dahil olmak üzere ikinci kuşak Türklerin geliri, tüm yaş gruplarında Hollandalı akranlarına göre önemli ölçüde daha düşüktür. Daha yüksek eğitim seviyesine sahip olanlar genellikle yüksek gelirli işlerde istihdam edilmektedir.²⁵⁶ Etnik azınlık ve yerli halk arasında görülen gelir eşitsizliği kadınlar ve erkekler arasında da görülmektedir. Genelde Hollanda'da etnik köken fark etmeksizin kadınlar erkeklere kıyasla daha az kazanırken benzer

²⁵¹ İşsizlik, kişinin işsiz olma ve aynı zamanda iş arıyor olma durumudur. Ayrıca işsiz kişiden kastedilen çalışmak için yeterli potansiyele sahip olan kişidir.

²⁵² Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2018” (Den Haag, 2018), s.81-83-91.

²⁵³ a.g.e., s.72.

²⁵⁴ M. Gheasi, “Social Economic Aspects of the Diaspora World” (VU University, 2015), s.96-100-104.

²⁵⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020”, s.85.

²⁵⁶ a.g.e., s.97.

şekilde etnik azınlıklar da daha düşük vasıflı işlerde çalışarak etnik çoğunluktan daha az kazanmaktadır.²⁵⁷

Hollanda kökenliler için gelir yaşla birlikte artmaktadır. Genel olarak, insanlar kariyerleri boyunca giderek daha yüksek gelir elde etmekte ve çalışmayı bırakana kadar bu yüksek geliri korumaktadır. Özellikle birinci kuşak göçmenler, Hollanda'ya geldiklerinde ve sonrasında düşük vasıflı işlerde çalışmış ve o zamandan beri gelirleri çok fazla artmamıştır.²⁵⁸ İstihdam ve işsizlik oranları ortalama yıllık gelire de yansımaktadır. 2018'de Hollanda kökenlilerde ortalama yıllık gelir 32,9 bin Euro, Batılılarda ortalama 31 bin Euro iken Batılı olmayan göçmelerde 23,9 bin Euro'ya düşmektedir.²⁵⁹

CBS'nin *Hollanda'da Refah 2019 (Welvaart in Nederland 2019)* raporuna göre, 1977'den 2014'e kadar olan dönemde Hollanda'da bir hanenin geliri dalgalı bir seyir izlemiştir. Ekonomik krizlerin etkisi ile en düşük gelir düzeyi 1985'de yaşanırken 2014 sonrasında ortalama gelirde artış yaşanmıştır. 2017 sonrasında kadınların işgücü piyasasına dahil olması, daha yüksek hane gelirinin elde edilmesini sağlamıştır. 2017 yılında standartlaştırılmış gelir²⁶⁰ Hollandalılarda 30 bin Euro, Batılı göçmenlerde 27 bin 800 Euro, Batılı olmayan göçmenlerde ise 21 bin 300 Euro olarak belirlenmiştir.²⁶¹

2020 *Hollanda Entegrasyon Raporu*'nda kullanılan verilere göre, 20-65 yaş arası Türk, Antil ve Surinamların %70'inin temel gelir kaynağı maaşlı bir iş veya kendi kurmuş olduğu iştir. Türk kadınlarda çalışanların oranı ise %48'dir. Batılı olmayan en büyük dört gruptaki kadın ve erkeklerin %19 ile %33'ü sosyal yardım almaktadır.

²⁵⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek-StatLine, “*Werkzame beroepsbevolking; gemiddeld inkomen*”, <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83686NED/table?dl=41796> [Erişim 7 Şubat 2021].

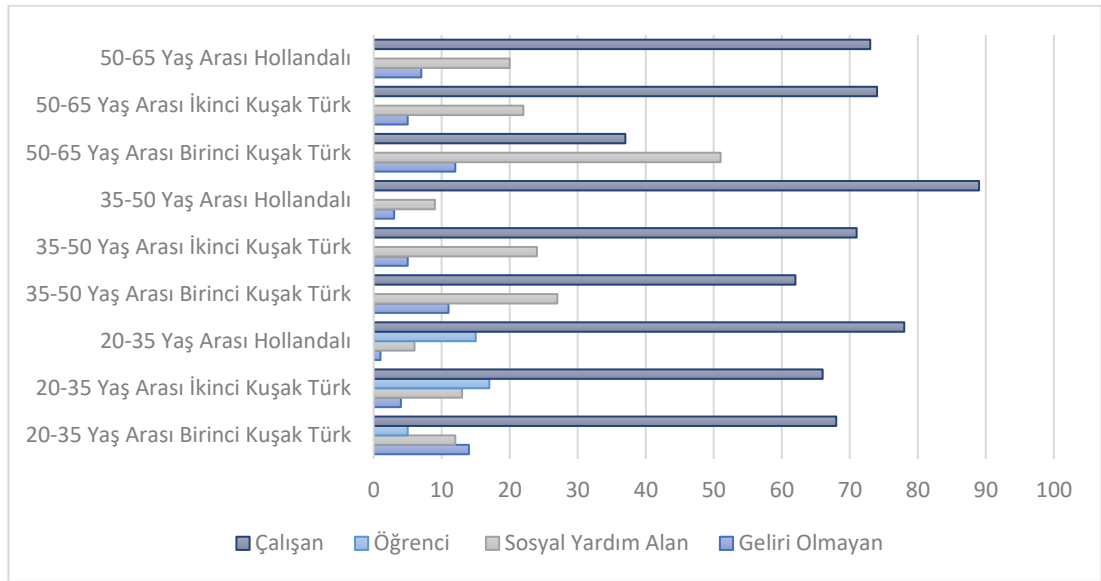
²⁵⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Jaarrapport Integratie 2020*” (Den Haag, 2020), s.98.

²⁵⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Hoe Verschillen Arbeid en Inkomen naar Migratieachtergrond?*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoe-verschillen-arbeid-en-inkomen-naar-migratieachtergrond-> [Erişim 7 Eylül 2020].

²⁶⁰ Standartlaştırılmış gelir (*gestandaardiseerd inkomen*), bir hanedeki üyelerin refah ölçüsü olup hane büyüklüğü ve birleşimindeki farklılıklara göre ayarlanmış harcanabilir gelirdir. Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Gestandaardiseerd Inkomen*”, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/37/koopkracht-groeide-in-2017-een-half-procent/gestandaardiseerd-inkomen> [Erişim 30 Mayıs 2021].

²⁶¹ Marion van den Brakel ve Ferdy Otten, “*Welvaart in Nederland 2019*” (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019), s.40.

Bununla birlikte Türk ve Faslı kadınların herhangi bir gelire sahip olmaması daha yaygın bir durumdur. Gelir kaynaklarının dağılımı, 2011-2018 yılları arasında bu dört grup için fazla değişmemiştir. Maaşlı bir işte çalışma konusunda kadın ve erkek arasındaki fark, özellikle Türk kökenliler arasında büyüktür. 2019'da bu grupta erkekler (%73,6), kadınlara (%52,7) göre önemli ölçüde daha fazla maaşlı bir işte çalışmıştır. Hollandalı erkeklerde bir işi olanların oranı %74,3, kadınlarda %65,9'dur.²⁶²

Şekil 3. Türk ve Hollandalılarda Gelir Kaynağı Dağılımı-2018 (%)²⁶³

Şekil 3'te görüldüğü üzere sosyal yardımlara bağımlılık göçmen gruplar arasında daha yaygındır. Fakat ikinci kuşak birinci kuşağa göre daha az sosyal yardım almakta ve daha yüksek oranlarda çalışmaktadır. 20-35 yaş arası Hollandalıların %6'sının temel gelir kaynağı sosyal yardımken bu oran 35-50 yaş arasında %9, 50-65 yaş arasında %20'dir. Birinci ve ikinci kuşak arasında sosyal yardım alma farkı neredeyse %30'dur. Ayrıca ikinci kuşak göçmenlerin, Hollandalılar ile kıyaslandığında daha fazla sosyal yardım aldığı görülmektedir. İşgücüne katılım oranlarına bakıldığında ise ikinci kuşak işgücüne katılma konusunda birinci kuşaktan daha iyi konumdadır.

²⁶² Centraal Bureau voor de Statistiek, "Jaarrapport Integratie 2020", s.71-81.

²⁶³ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Jaarrapport Integratie 2020".

Kuşaklar arasındaki en büyük fark yine 50-65 yaş grubundaki Türk ve Faslılarda görülmektedir. Bu yaş grubunda Türk kökenli birinci kuşağın %37'si istihdam edilirken, ikinci kuşağın %74'ü istihdam edilmiştir.²⁶⁴ Tablo 1’de 15-75 yaş arasındaki vatandaşların 2006-2020 aralığında etnik kökene göre net istihdam oranları verilmiştir.

Tablo 1. Net İstihdam Oranı (15-75 Yaş Arası Nüfus Yüzdesi)²⁶⁵

Yıl	Hollandalı	Batılı	Batılı Olmayan	Türk	Faslı	Surinam	(Eski) Hollanda Antilleri, Aruba	Diğer Batılı Olmayan
2006	66,6	62,4	54,3	51,6	49,0	63,1	60,3	51,7
2007	68,1	63,5	58,1	55,9	54,0	64,4	62,7	56,5
2008	69,0	65,2	61,1	58,9	54,6	68,0	64,8	60,7
2009	68,9	64,8	59,8	59,4	54,1	64,9	59,9	60,0
2010	68,3	63,4	57,5	55,4	53,0	61,4	60,4	58,0
2011	68,0	63,0	58,6	58,7	55,3	63,3	57,5	57,5
2012	67,9	63,9	57,7	57,2	51,7	61,2	61,4	58,1
2013	67,1	62,7	55,8	53,5	52,6	60,4	58,3	55,6
2014	66,5	62,6	55,2	53,0	50,8	60,2	55,6	55,8
2015	67,1	63,2	55,3	54,1	49,5	60,3	57,0	55,6
2016	67,4	64,2	56,3	56,9	54,4	59,0	56,5	55,4
2017	68,3	64,7	57,4	58,1	54,2	62,0	55,3	56,7
2018	69,1	66,5	60,9	61,2	57,4	66,5	60,3	59,8
2019	70,1	67,6	61,7	63,5	56,5	67,6	64,4	60,1
2020	69,7	67,4	61,4	62,2	58,3	64,9	61,5	60,7

²⁶⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020” (Den Haag, 2020), s.76-77.

²⁶⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Hoe Verschillen Arbeid en Inkomen naar Migratieachtergrond?”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoe-verschillen-arbeid-en-inkomen-naar-migratieachtergrond-> [5 Ağustos 2020].

Tablo 2. İşsizlik Oranları (%)²⁶⁶

Yıl	Hollandalı	Batılı	Batılı Olmayan	Türk	Faslı	Surinam	(Eski) Hollanda Antilleri, Aruba	Diğer Batılı Olmayan
2006	4,1	6,1	12,6	13,1	13,6	10,0	13,5	13,6
2007	3,4	5,4	9,5	8,5	9,8	8,4	10,3	10,4
2008	3,0	4,8	8,4	8,1	8,7	6,6	10,1	9,1
2009	3,5	5,4	10,0	8,5	11,5	9,9	11,4	10,0
2010	4,1	5,7	11,7	10,6	13,6	10,7	11,7	12,1
2011	3,9	6,5	11,8	10,1	11,9	9,4	15,5	13,3
2012	4,6	7,3	14,1	12,6	17,7	13,4	15,0	13,5
2013	5,8	8,9	16,5	14,8	17,8	15,7	18,2	16,8
2014	6,1	8,7	16,5	15,0	19,4	15,4	19,5	16,0
2015	5,6	8,6	15,2	14,2	18,2	14,5	17,0	14,3
2016	4,9	7,2	13,2	12,1	13,3	13,3	15,1	13,3
2017	3,9	5,7	11,1	9,6	11,3	11,1	13,7	11,2
2018	3,1	4,9	7,9	7,4	7,5	7,0	8,4	8,8
2019	2,6	4,4	7,3	5,4	8,0	6,2	7,3	8,5
2020	3,0	4,6	8,2	6,1	8,6	7,4	8,9	9,2

Yukarıda Hollanda İstatistik Kurumu verilerine göre düzenlenen Tablo 1 ve 2’de, dünyada yaşanan ekonomik krizin bir sonucu olarak 2008 ve 2013 yılları arasında hem Hollanda kökenli grup hem de Batılı olmayan göçmen grup için işsizlik rakamlarında keskin bir artış olmuş ve istihdam oranları giderek düşmüştür. Benzer şekilde 2013 sonrası ekonomik toparlanma sonrasında da Batılı olmayan göçmenlerin işsizlik oranları çift hanelerde seyretmiştir. Göçmenlerin işsizlik oranlarının yüksekliğini açıklamada ekonomik kriz yetersiz kalmaktadır. Çünkü benzer duruma 2008 Ekonomik Krizi öncesinde de rastlanmaktadır. Bu açıdan göçmenlerin işsizliğine dönemsel olarak çeşitli etkenler sebep olmaktadır. Etnik azınlıkların işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumları göçmenlerin dil bilgisi, eğitim seviyesi, iş tecrübeleri,²⁶⁷ ev sahibi ülkenin göçmen ve istihdam politikaları ile de doğrudan alakalıdır.

²⁶⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Hoe Verschillen Arbeid en Inkomen naar Migratieachtergrond?*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoe-verschillen-arbeid-en-inkomen-naar-migratieachtergrond-> [5 Ağustos 2020].

²⁶⁷ Peter Kee, “*Native–Immigrant Employment Differentials in the Netherlands: the Role of Assimilation and Discrimination*”, 1994, s.193.

Ülke genelindeki işsizlik oranları CBS tarafından Ocak 2021 itibariyle %3,6 olarak kaydedilmiştir. İşsizlik oranları Hollandalılar arasında %2,6, Batılı olmayan göçmenler arasında %7,3'tür. Batılı olmayan göçmenlerin işsizlik oranları ortalamanın çok daha üstünde seyretmektedir. Hollanda İşçi Bulma Kurumu'nun (UWV) verilerine göre, işsizlik ödeneği alanların sayısı 2 bin 900 kişi artarak 289 bin kişiye ulaşmıştır. Yardımların arttığı alanlar daha çok Covid-19'dan etkilenen perakende satış, horeca (*hotel-restoran-kafe*), geçici istihdam sektörü ve kültür alanlarında çalışanlar olmuştur.²⁶⁸

SCP'nin 2020'de yayınladığı *İşgücü Piyasasındaki Kırılgan*²⁶⁹ *Gruplar* (*Kwetsbare groepen op de Arbeidsmarkt*) raporuna göre; işgücü piyasasında kırılgan gruplar göç geçmişi, eğitim seviyesi, çalışma kısıtlamaları, yaş, cinsiyet ve ikamet edilen bölge ile doğrudan etkilenmektedir. Bu grupların normal şartlardaki kırılganlığının pandemi döneminde de devam edip etmediğini anlamak için sözleşme türü ve çalıştığı sektör dahil edilerek bir değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Batılı olmayan birinci ve ikinci kuşak göçmenler göç geçmişi olmayanlara kıyasla daha yüksek oranlarda esnek iş sözleşmesine sahiptir ve bu durum işlerini kaybetmelerinde katalizör etkide bulunmaktadır.²⁷⁰ Bunun yanında pandemi döneminde sığınmacılar, düşük eğitim seviyesine sahip olanlar, çalışma engeli olanlar, randstad²⁷¹ dışında ve ülkenin kuzeyinde kırılgan işlerde çalışanların işlerini kaybetme olasılıkları daha yüksektir.²⁷² Pandemi döneminde daralmanın en çok yaşanacağı sektörler ise iş bulma büroları, seyahat acenteleri, horeca (*hotel- restoran- kafe*),

²⁶⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Werkloosheid Gedaald naar 3,6 Procent", <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/07/werkloosheid-gedaald-naar-3-6-procent> [Erişim 18 Şubat 2021].

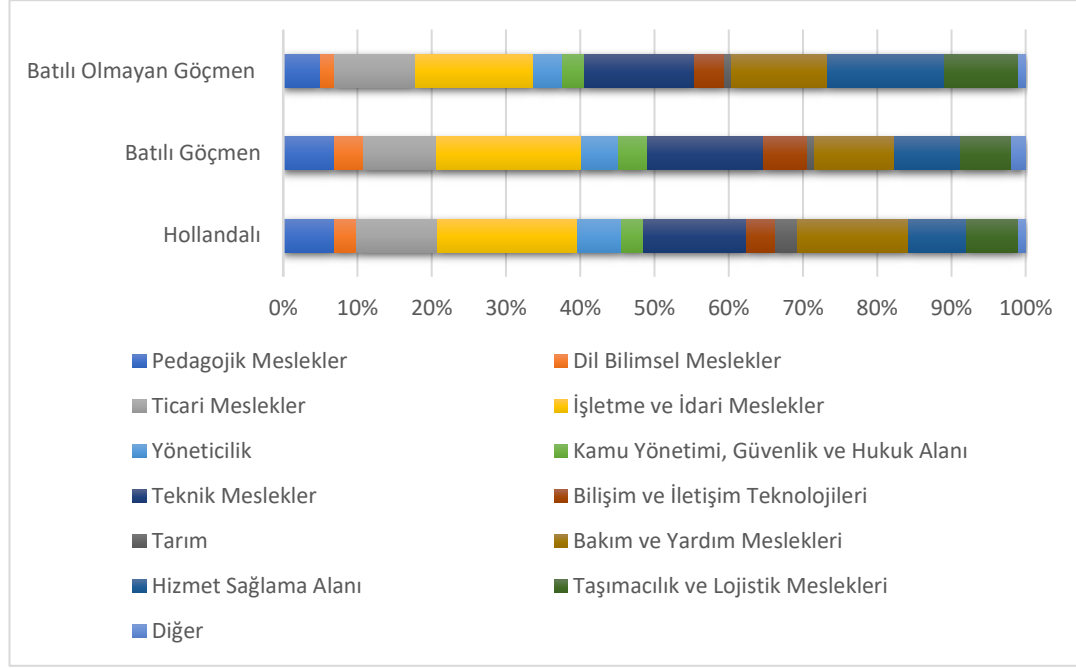
²⁶⁹ İşgücü piyasasındaki kırılganlık, kırılgan bir sektörde esnek istihdam sözleşmesi ile çalışma olarak tanımlanmıştır. Analiz CBS'nin 2019 işçi verilerine dayanmakta ve aksi belirtilmediği sürece 27 yaş ve emeklilik yaşı arasındaki çalışanları içine almaktadır.

²⁷⁰ Sociaal en Cultureel Planbureau, "Kwetsbare Groepen op de Arbeidsmarkt", - Publicatie - Sociaal en Cultureel Planbureau" (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 09 Temmuz 2020), s.8-10.

²⁷¹ Randstad (bölge), ülkenin Batı kesiminde bulunan büyük şehirler olan Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Lahey ve Almere şehirlerini kapsamaktadır.

²⁷² Sociaal en Cultureel Planbureau, "Kwetsbare Groepen op de Arbeidsmarkt" - Publicatie - Sociaal en Cultureel Planbureau (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 09 Temmuz 2020), s.17.

kültür, spor ve eğlence sektörü, havacılık ve çiçekçilik olarak tespit edilmiştir.²⁷³ CPB ve SCP'nin pandeminin etkisini ortaya koyan *Korona Krizinin Eşitsiz Etkileri ve Politika Önerileri (De ongelijke effecten van de coronacrisis –en opties voor beleid)* çalışmasında benzer şekilde genç, göçmen kökenli ve düşük eğitim seviyesine sahip olanların işsizlik konusunda pandeminin olumsuz sonuçlarından daha fazla etkilendikleri ortaya koyulmuştur.²⁷⁴

Şekil 4. 15-75 Yaş Arası Etnik Kökene Göre İstihdam Edilen Meslek Alanları (2019, %)²⁷⁵

Meslek seçimi, işgücü piyasasındaki fırsatları belirlemesi ve bununla ilintili olarak göçmenlerin ülkeye uyumunu etkilemesi bakımından önemlidir. Göçmen kökenliler ve yerli halk arasında iş gücü piyasasında görülen diğer bir farklılık istihdam alanlarıdır. Hollandalı, Batılı göçmen ve Batılı olmayan göçmenlerin 15-75 yaş arası en çok istihdam edildikleri alanlara yukarıdaki tabloda yer verilmiştir. Üç grup arasında bariz farkın görüldüğü iş alanları hizmet sektörü, taşımacılık ve lojistik

²⁷³ Sociaal en Cultureel Planbureau, “Kwetsbare Groepen op de Arbeidsmarkt” - Publicatie - Sociaal en Cultureel Planbureau” (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 09 Temmuz 2020), s.9.

²⁷⁴ Pieter Hasekamp ve Kim Putters, “De Ongelijke Effecten van de Coronacrisis – en Opties voor Beleid” (Centraal Planbureau ve Sociaal en Cultureel Planbureau, 20 Nisan 2021), s.4.

²⁷⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020”.

sektörü, işletme ve idari meslek alanlarıdır. 2019'da Batılı olmayan geçmişe sahip kişilerin %16'sı hizmet sektöründe çalışmıştır. Hizmet sektöründe çalışanların oranı Hollandalı veya Batılı bir grubun neredeyse iki katıdır. Batılı olmayanlar, nakliye ve lojistik sektörlerinde de ağırlıklı olarak çalışmaktadır. Bunun dışında Batılı olmayan göçmenler için aşçılık (%25), temizlik sektörü (%24), inşaat sektörü (%23), montaj işçiliği (%22) diğer popüler çalışma alanlarıdır.²⁷⁶

İşgücü piyasasında göçmen kökenliler ve yerli halk arasında çalışma alanları, istihdam oranları ve yıllık gelir farklılıklarının meydana gelmesinde en önemli etkenlerden biri, toplumsal yaşamda maruz kalınan ayrımcılıktır. Ayrımcılığa maruz kalan etnik topluluk, ortak çıkarlarını korumak adına kendi etnik grubu ile arasındaki bağı güçlendirmektedir. Mesken ülkenin iş piyasasında göçmenlere koyduğu kısıtlamalar göçmenlerin kendi etnik grubuna sosyoekonomik ve sosyokültürel anlamda daha sıkı bağlanmasına neden olmaktadır.²⁷⁷ Göçmenlerin kendi aralarında kuvvetlendirdiği bağlar, bazı durumlarda ev sahibi ülkenin toplumuna ekonomik, politik, sosyal anlamda dahil olma isteğini azaltmaktadır.²⁷⁸

Veentnan and VijVerberg (1982), Rotterdam'da 330 işverene göçmenleri istihdam edip etmeme konusundaki düşüncelerini sormuş katılımcıların üçte birinden fazlası olumsuz yanıt vermiştir. Ayrıca göçmenlere uygulanan “last hired, first fired” (son istihdam edilen ilk kovulan) prensibi tüm olumsuz unsurlarla birleştiğinde göçmenlerin istihdam oranları yerli halktan düşük olmakta veya göçmenlerin düşük vasıflı işlerde çalışması söz konusu olmaktadır.²⁷⁹

Willem Niesing ve diğerleri, Türk ve Faslı gençlerin, işsizliğin yanı sıra terfi alma konusunda ve iş verenlerin göçmen kökenleri çalıştırmadaki isteksizliği konusunda sorun yaşadıklarını belirtmiştir. 1993 yılında van Beek'in işçilere uygulanan ayrımcılığı tespit etmek amacıyla yaptığı ankette ortaya çıkan sonuca göre;

²⁷⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020” (Den Haag, 2020), s.88.

²⁷⁷ Jean S Phinney, David L Sam, ve Paul Vedder, “Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation”, 2006, s. 31.

²⁷⁸ Gönül Tol, “Integration of Turks in Germany and the Netherlands”, içinde “Turks in Europe Culture, Identity, Integration”, (Türkevi Research Centre, 2009), s. 266.

²⁷⁹ Roger Zegers de Beijl vd., “Discrimination of Migrant Workers in Western Europe”, (Geneva: International Labour Office, 1991, s.27).

iş verenler ideal işçiyi genç, sağlıklı ve Hollandalı bir erkek olarak tanımlamıştır.²⁸⁰ ILO tarafından 1995 yılında yapılan araştırmaya göre; Hollanda'nın söz konusu eşitsizliği gidermek için yaptığı istihdam politikalarının başarısız olmasının nedeni olarak, işverenlerin azınlık grupların işgücüne eşit erişiminin engellemesi gösterilmiştir.²⁸¹

2012 yılında Aslan Zorlu ve Joop Hartog'un yapmış oldukları çalışmadan elde edilen sonuca göre Batılı olmayan göçmenler; Batılı göçmenler ve yerli halka kıyasla daha az istihdam edilmekte ve daha düşük vasıflı işlerde çalışmaktadır. Ülkede kalış süresi arttıkça istihdam ve vasıflı işlerde çalışma oranlarında artış gözlemlense de göçmen kökenlilerin nihai pozisyonu yerlilerden daha düşük kalmaya devam etmektedir.²⁸²

2015'te Amsterdam Vrije Üniversite'sinde yapılan tez araştırmasında aynı eğitim derecesine sahip olan yerli ve göçmen gruplar ele alınmış ve göçmen grupların yerli halka kıyasla daha az maaş ile çalıştıkları tespit edilmiştir. Bunun en önemli sebebi, işgücü piyasasında etnik kökene dayalı olarak yaşanan ayrımcılık gösterilmiştir. Ayrımcılık konusunda varılan sonuç; Hollanda beşerî sermayesi, beceriler, dil yeterliliği ve ikinci kuşağın uzun vadede entegrasyonunun işgücü piyasasında ayrımcılığın önüne geçilmesinde etkili olmadığı yönündedir. Bunun yanında eğitim hayatına daha sonra atılan dolayısıyla daha geç mezun olan göçmenlerin ve OECD'ye dahil olmayan ülkelerden mezun olup göç eden göçmenlerin de ücret farklılıkları yaşanmasına ayrımcılığın sebep olduğu tespit edilmiştir. OECD ülkelerinden gelenlerin daha düşük ücret alması ise Hollanda'da kalabilmek için düşük ücretli işlerde çalışmayı kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.²⁸³

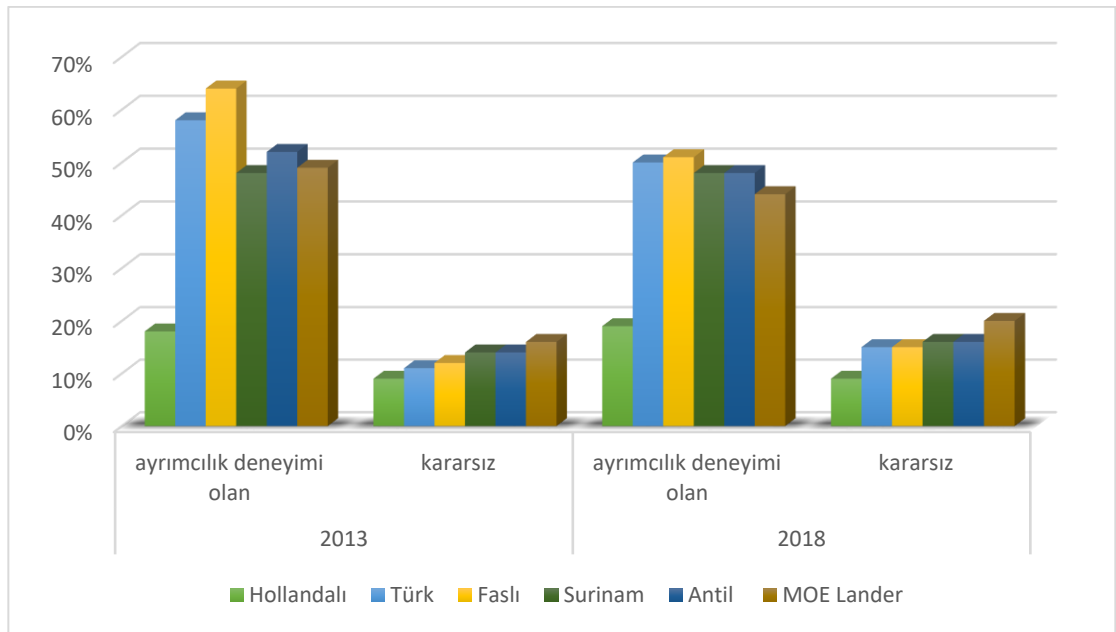
²⁸⁰ Willem Niesing, Bernard M. S van Praag, ve Justus Veenman, "The Unemployment of Ethnic Minority Groups in the Netherlands", Journal of Econometrics 61, sy 1 (01 Mart 1994): 173-96, s.196.

²⁸¹ Beijl vd., "Discrimination of Migrant Workers in Western Europe", s.50.

²⁸² Aslan Zorlu ve Joop Hartog, "Employment Assimilation of Immigrants in The Netherlands: Dip and Catchup by Source Country", International Journal of Population Research 2012 (2012): 1-23, s.19.

²⁸³ M. Gheasi, "Social Economic Aspects of the Diaspora World" (VU University, 2015), <https://research.vu.nl/en/publications/social-economic-aspects-of-the-diaspora-world>, s.96-100-104.

2019’da Hollanda’da iş gücü piyasasında yaşanan ayrımcılığı ortaya koyan ve bahsedilen ayrımcılık raporlarını destekler nitelikte bir saha çalışması yapılmıştır.²⁸⁴ Hayali iş arayanlar üzerinden yürütülen bu çalışma; 35 farklı etnik kökenden, çalışma kariyerlerinin başında, 23 ile 25 yaşları arasında, dört yıllık iş tecrübesine sahip, Hollanda vatandaşlığı olan ve Hollanda’da eğitim gören kişiler olarak tasarlanmıştır. Elde edilen sonuca göre, göç geçmişi olan Türk, Fas ve Antil kökenliler, Hollanda kökenlilere kıyasla iş verenlerden daha az olumlu yanıt alabilmiştir.²⁸⁵ Hollanda’da yaşayan Türkler ve Faslıların dörtte üçü ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmektedir.²⁸⁶

Şekil 5. Etnik Kökene Göre Ayrımcılık Deneyiminin Nüfus Yüzdesi (15 yaş ve üstü) ²⁸⁷

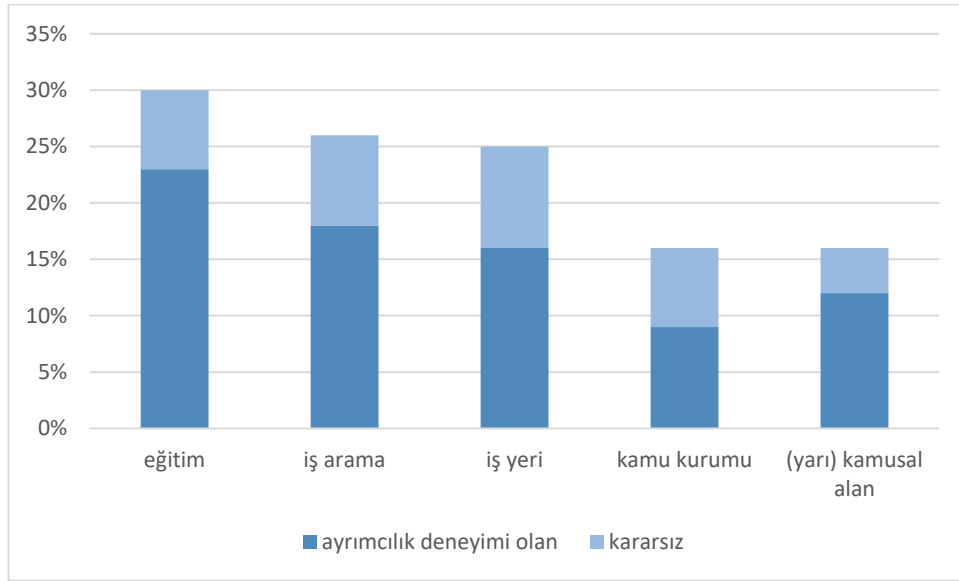
²⁸⁴ 2019’da Utrecht Üniversitesi’nden (UU) Lex Thijssen ve Marcel Coenders ve Amsterdam Üniversitesi’nden (UvA) Bram Lancee tarafından yapılan araştırmada araştırmacılar, kurgusal bir yöntem izleyerek gerçek iş verenlere 4 bin 200’den fazla hayali iş başvurusu ve özgeçmiş göndermiştir. Araştırma; azınlıkların Hollanda’nın işgücü piyasasına dahil olmasının zorluğu ve etnik ayrımcılığın, başvuranın mektupta ve özgeçmişinde belirttiği kişisel birikimine bağlı olup olmadığı konusunda Hollanda’da yapılan bugüne kadarki en geniş saha araştırması olma özelliğine sahiptir.

²⁸⁵ Ronnie van Veen, “Gediscrimineerde Sollicitant Kan Weinig Doen om Baankans te Vergroten ”,- Nieuws - Universiteit Utrecht, <http://www.uu.nl/nieuws/gediscrimineerde-sollicitant-kan-weinig-doen-om-baankans-te-vergroten> [Erişim 22 Haziran 2020].

²⁸⁶ Iris Andriessen, Henk Fernee, ve Karin Wittebrood, “Ervaren Discriminatie in Nederland” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Ocak 2014), s.21.

²⁸⁷ Iris Andriessen vd., “Ervaren Discriminatie in Nederland II” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Mart 2020)

2020 Hollanda Ayrımcılık Raporu (*Ervaren discriminatie in Nederland II*)’nda²⁸⁸ Hollanda’da algılanan ayrımcılığın temsili resmini elde etmek için farklı etnik kökenlere uygulanan ankete yer verilmiştir.²⁸⁹ Şekil 5’te, görüleceği üzere, en çok ayrımcılığa maruz kalan etnik gruplar Türk ve Faslılardır. 2018’de, 2013’e kıyasla birçok etnik grubun ayrımcılık deneyimlerinde düşüş yaşansa da ayrımcılık %50’li oranlarla hala yüksek seyretmektedir.

Şekil 6. Alana Göre Ayrımcılık Deneyiminin Nüfus Yüzdesi (15 yaş ve üstü)²⁹⁰

Rapora göre (Şekil 6), Hollanda’da en çok ayrımcılık yaşanan alanlar arasında eğitim, işgücü piyasası, resmi kurum ve yarı-kamusal alanlar yer almaktadır. Eğitimde

²⁸⁸ Hollanda Sosyal ve Kültürel Planlama Bürosu (SCP), Hollanda’da yaşayan 8.500’den fazla rastgele seçilmiş kişinin deneyimlerine dayanarak 2018 yılı boyunca yaşanan ayrımcılığın kapsamlı bir raporunu yayınlamıştır. Raporda; Hollandalı Türk, Hollandalı Faslı, Hollandalı Surinam, Hollanda Antilleri, 9 Merkez Avrupa, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (Midden- en Oost-Europa- MOE), yerli Hollandalılar, Batılı olmayanlar, Batılılar şeklinde ayırım yapılmış ve 15 yaş ve üstü gruplar arasında anket uygulanmıştır. Raporda yer verilen Moe Lander, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Hollanda’ya çalışmak için gelen göçmen işçiler için kullanılan bir kısaltmadır.

²⁸⁹ Iris Andriessen vd., “*Ervaren discriminatie in Nederland II*” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Mart 2020). Ayrıca raporun Türkçe analizi için bkz: Bahar Cebe, “*Hollanda’da Ayrımcılık Raporu Analizi*”, GAV Analiz, Sayı 6, 2020; <https://gocvakfi.org/tr/gav-analizler/> [Erişim 31 Mart 2021].

²⁹⁰ Iris Andriessen vd., “*Ervaren Discriminatie in Nederland II*” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Mart 2020).

yaşanan ayrımcılık bu alanlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra sırası ile iş arama, iş yeri ve kamusal alanlar gelmektedir. İşçilerin %16'sı 2018'de iş yerinde ayrımcılık yaşadığını ifade etmiştir. Kararsız cevaplar da dahil edilirse bu oran dörtte bire tekabül etmektedir. İş gücü piyasasındaki ayrımcılık, aynı iş için daha düşük maaş almayı, meslektaşlar veya yönetici tarafından uygunsuz muamele görmeyi veya ayrımcılık nedeniyle işten ayrılmayı vb. kapsamaktadır. Bir önceki yıl göçmen kökenli olmayan Hollandalıların %20'si işyerinde ayrımcılığa uğramıştır. Türk kökenli Hollandalılar için bu oran %59 ile neredeyse üç kat daha fazladır. Faslılar ve Surinamlılar için %57, Orta veya Doğu Avrupalılar (MOE Lander)²⁹¹ için %53, Antiller için %48'dir. İş yerinde ayrımcılık yapıldığını iddia eden işçilerin %15'i başka bir iş aramış ve %6'sı çalışmayı bırakmıştır.²⁹²

Sosyal ve Kültürel Plan Büro'nun (SCP) 2014 yılında hazırladığı *Ervaren Discriminatie in Nederland* raporu, 2020'de aynı kurumun ikincisini hazırladığı ayrımcılık raporuyla benzer sonuçlar elde etmiştir. 2018'de toplam Hollanda nüfusuna bakıldığında, iş aramada 2013'teki kadar ayrımcılık yaşanmıştır.²⁹³ Her iki rapora göre, iş aramada karşılaşılan zorluklar arasında yaş ve etnik köken yer almaktadır. Bunun yanında Hollandaca isme sahip olmanın iş görüşmelerinde daha etkili olduğu çeşitli araştırmalarda da kanıtlanmıştır.²⁹⁴

Göç geçmişinin işgücü piyasasına katılımındaki etkisi üzerine yapılan bir diğer çalışma CPB (*Centraal Planbureau*) ve SCP (*Sociaal en Cultureel Planbureau*)'nin Ekim 2020 tarihli *Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt* raporudur. Raporda, göçmen ve yerli halk arasında işgücü piyasasındaki farklılıkları ele almak adına 60 politika seçeneği değerlendirilmiştir. Entegrasyon yasalarının da değerlendirildiği raporda 2013 Entegrasyon Yasası sonrasında yeni gelenlerin sınavları geçme süresi 2007 tarihli yasaya kıyasla daha uzun sürmüş ve nedeni 2013 Yasasının göçmenlere

²⁹¹ Orta ve Doğu Avrupa (Midden- en Oost-Europa- MOE) ülkelerinden Hollanda'ya çalışmak için giden göçmen işçiler için kullanılan bir kısaltmadır.

²⁹² Iris Andriessen vd., "*Ervaren discriminatie in Nederland II*" (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Mart 2020), s.77-80.

²⁹³ Iris Andriessen vd.; Iris Andriessen, Henk Fernee, ve Karin Wittebrood, "*Ervaren Discriminatie in Nederland*" (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Ocak 2014).

²⁹⁴ Iris Andriessen ve Julian Ross, "*Liever Mark dan Mohammed?: onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*", (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010).

daha fazla sorumluluk vermesi olarak belirtilmiştir. Buna ek olarak DUO'nun yaptırımlarının yerel makamlara nazaran daha sıkı olması nedeniyle 2013 yasası sonrasında entegrasyon sınavlarını geçen sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir. İşgücü piyasası sonuçlarına bakıldığında ise her iki entegrasyon yasası sonrasındaki sonuçlarda bir farklılık görülmemiş ve göçmenlerin işgücü piyasasındaki düşük temsili devam etmiştir.²⁹⁵

Rapordaki verilere göre, işgücüne katılım oranı özellikle Batılı olmayan dört büyük göçmen grup (Türk, Faslı, Surinam ve Antil) arasında Doğu Avrupalı ve Asyalı göçmenlere göre nispeten daha düşüktür. Erkek ve kadın arasındaki farklara bakıldığında özellikle Türk ve Faslı kadınların erkeklere kıyasla çalışan ve iş arayanlardaki oranları daha düşüktür. Raporda elde edilen bulgulara göre; ekonomik gelişme, işsizlik oranlarının göçmen ve göçmen olmayanlar arasında düşmesini sağlasa da ekonominin kötüye gitmesinden daha çok etkilenen göçmenler olmaktadır. İşgücü piyasasına katılım oranlarındaki farklılıklarda etkili olan unsurlardan biri eğitim seviyesidir. Eğitim seviyesi, ikinci kuşak göçmenlerde birinci kuşağa göre daha yüksek olmasına rağmen yerli halk ile olan işgücü piyasasındaki farklılıkların devam etmesi eğitim seviyesinin farklılıkları açıklamada yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır. Eğitimin dışındaki diğer unsurlar; eğitimdeki bölüm tercihi, staj bulmada karşılaşılan engeller, iş arama alışkanlıkları ve ayrımcılıktır.²⁹⁶

3.1.2. Eğitim

Bireylerin eğitim altyapısı, daha nitelikli iş imkanları oluşturmada ve işgücü piyasasındaki konumlarında etkin bir rol oynamaktadır.²⁹⁷ Genellikle yüksek tabakadan ailelerin pozisyonlarının, ekonomik anlamda ve işgücü piyasasındaki konumları itibarıyla çocuklarına geçtiği kanaati kabul görmektedir. Bunun yanı sıra göçmenler açısından bakıldığında, göçmenlerin iş gücü piyasasındaki konumları

²⁹⁵ Egbert Jongen vd., “*Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt*” (Den Haag: Centraal Planbureau ve Sociaal en Cultureel Planbureau, Ekim 2020), <https://www.cpb.nl/kansrijk-integratiebeleid-op-de-arbeidsmarkt>, s.87.

²⁹⁶ a.g.e., s.9.

²⁹⁷ Gönül Tol, “*Integration of Turks in Germany and the Netherlands*”, içinde *Turks in Europe Culture, Identity, Integration* (Türkevi Research Centre, 2009), s.264.

bulundukları ülkenin eğitim ve öğretim sisteminin sunduğu imkanlardan da etkilenmektedir.²⁹⁸ Ülkenin eğitim politikalarında yapılacak kolaylaştırıcı değişiklikler, öğrencilerin menşe ülkesi ve sosyoekonomik konumdaki farklılıklara rağmen göçmen ve yerli akranları arasındaki eşitsizlikleri en aza indirmede önemli bir yere sahiptir. Ayrıca okullardaki dezavantajı ortadan kaldırmak için eğitim politikaları, konut ve sosyal yardım politikaları ile birlikte ele alınmalıdır. Hollanda 1970’lerde aile birleşimi ile göç etmeye devam eden göçmenler için kentsel konut bloklarını inşa etmiş ve bu durum göçmen çocukların yoğunlukta olduğu okulların meydana gelmesine neden olmuştur. Konut ayrımının okul ayrımına sebep olmasının bir sonucu olarak göçmen çocukları eğitim hayatlarında Hollandalı akranlarına kıyasla daha düşük performans göstermiştir.²⁹⁹

Okullarda yaşanan ayrışma ile birlikte Hollanda’da siyah ve beyaz okul ayrımı yapılmıştır.³⁰⁰ Göçmen çocukların okul performanslarının ortalamanın altında olmasını etkileyen unsurlardan biri 1990’ların başında Hollanda okullarında beyaz okul ve siyah okul ayrımının yapılmış olmasıdır. Hollanda’da göçmen çocukların sayıca çok olduğu okullar siyah okul, yerli çocukların çok olduğu okullar beyaz okul hem göçmen hem de yerli çocukların dengeli olduğu okullar karma okul olarak adlandırılmaktadır.³⁰¹ Mekânsal ayrışma ve Hollanda Anayasa’nın 23. maddesinin sağladığı okul seçiminde özgürlük hakkının bir sonucu olarak oluşan okul ayrışması, eğitim kalitesini etkileyerek sosyal eşitsizliklerin meydana gelmesine yol açmıştır.³⁰²

Sosyoekonomik anlamda dezavantajlı mahallelerde yetişen göçmen çocukların göçmenlerin yoğunlaştığı ve bazı konularda daha az olanağa sahip okullara gitmesi mesken ülke dilinin öğrenilmesini geciktirmekte ve okul başarılarını olumsuz

²⁹⁸ M. Robert de Vries ve Maarten H. J. Wolbers, “*Ethnic Variation in Labour Market Outcomes among School-leavers in the Netherlands: The Role of Educational Qualifications and Social Background*”, sy Vol. 7, No. 1 (Mart 2004),s.4.

²⁹⁹ Andreas Schleicher, “*PISA 2018 Insights and Interpretations*” (OECD, 2019), s.29.

³⁰⁰ Paul Vedder, “*Black and White Schools in the Netherlands*”, European Education 38, sy 2 (01 Haziran 2006): 36-49, s.38.

³⁰¹ J. Doomernik, “*The Effectiveness of Integration Policies towards Immigrants and Their Descendants in France, Germany and the Netherlands*”, Working paper, 15 Nisan 1998, s.61.

³⁰² Willem Boterman, “*School Segregation in the Netherlands*”, içinde “*Understanding School Segregation Patterns, Causes and Consequences of Spatial Inequalities in Education*”, ed. Cristián Bellei ve Xavier Bonal, 2017, s.4.

etkilemektedir.³⁰³ Sınıftaki sosyoekonomik yapının etkisini araştıran Coleman (1966), ağırlıklı olarak sosyoekonomik konumu daha iyi olan sınıf arkadaşlarının olmasının çocukların başarısını arttırdığını savunmaktadır.³⁰⁴ Aynı çalışmada etnik farklılıklar dikkate alınarak çocukların okul bırakma oranları kıyaslandığında göçmen çocukların okulu bırakma yüzdeleri daha yüksekken sosyoekonomik etkenler dahil edildiğinde yüksek sosyoekonomik konuma sahip göçmen çocuklarda okulu bırakma oranlarının düştüğü görülmüştür.³⁰⁵

Ailenin göçmenlik ve sosyoekonomik statüsü, ebeveynlerin çocuğun eğitimine olan ilgisi, göç ettiği ülkede kalma uzunluğu ve ödevlere harcanan sürenin çocukların akademik performansını olumlu yönde etkilediği tespit edilse³⁰⁶ de tüm bu etkenlerin en nihayetinde etnik aidiyet etkisini ortadan kaldıramadığını düşünen araştırmalar da vardır.³⁰⁷ Geert Driessen ve Hetty Dekkers (1997) eğitim performansındaki farklılıkları açıklamada sosyoekonomik, göçmenlik ve etnik köken perspektiflerinin dikkate alındığına vurgu yapmıştır.³⁰⁸ Maykel Verkuyten ve Canatan, *Normative Orientation and Academic Achievement in a School Context* çalışmasında akademik başarının yerleşik kültür, göçmen kültürü ve okul kültürü tarafından etkilendiğini belirtmiştir.³⁰⁹ Rinus Pennix ise, göçmen çocukların okuldaki başarılarında dil bariyeri, okul sistemindeki farklılıklar ve kültürel farklılıkların dikkate alınması gerektiğinin altını çizmiştir.³¹⁰

³⁰³ Zhou, "Segmented Assimilation", s. 987.

³⁰⁴ James S. Coleman ve and others, "Equality of Educational Opportunity", 1966, <https://eric.ed.gov/?id=ED012275>, s.21.

³⁰⁵ Coleman ve and others, "Equality of Educational Opportunity", s.28.

³⁰⁶ Grace Kao ve Marta Tienda, "Optimism and Achievement: The Educational Performance of Immigrant Youth", *Social Science Quarterly* 76, sy 1 (1995): 1-19, s.17.

³⁰⁷ Alejandro Portes ve Rubén G. Rumbaut, "Immigrant America: A Portrait", 4. bs (University of California Press, 2014), s.258.

³⁰⁸ Geert Driessen ve Hetty Dekkers, "Educational Opportunities in the Netherlands: Policy, Students' Performance and Issues", *International Review of Education* 43, sy 4 (01 Temmuz 1997): 299-315, s.308.

³⁰⁹ Maykel Verkuyten ve Kadir Canatan, "Normative Orientation and Academic Achievement in a School Context", içinde "Integrating Immigrants in the Netherlands: Cultural Versus Socio-Economic Integration", ed. Wilma Vollebergh, Justus Veenman ve Louk Hagendoorn, 1st edition (Routledge, 2017), s.127.

³¹⁰ Rinus Penninx, "Ethnic groups in the Netherlands: Emancipation or minority group-formation?", *Ethnic and Racial Studies* 12, sy 1 (01 Ocak 1989): 84-99, s. 91.

Göçmen çocukların okul başarısında rol oynayan diğer bir etken ana dili bilgisidir. Ana dili bilgisi çocukların ikinci dil edinimini kolaylaştırmakta ve okuldaki başarısını arttırmaktadır.³¹¹ Ana dili eğitiminin okul başarısına olumlu etkisi olduğunu savunan “bilişsel bakış açısı” iki dilliliğin, çocukların zihinsel gelişimine olumlu etkisinin olduğunu ve bunun iki dilsel ortam arasında geçişi kolaylaştırdığını savunmaktadır. Benzer şekilde “kültürel bakış açısı” da çocukların ebeveynlerinin kültürel ve etnik sermayesine daha kolay erişim sağladıklarını savunmaktadır.³¹²

Avrupa’ya yaşanan işçi göçünün ardından Avrupa Konseyi üye ülkeleri arasında birlik oluşturmak, bunu yaparken insan hakları temelinde göçmen işçi ve ailelerinin sosyal ilerlemesini kolaylaştırmak adına “Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsü Hakkında Avrupa Sözleşmesi” imzalanmıştır. Anlaşmanın 15. maddesinde göçmen işçilerin ve çocuklarının kendi ülkelerine döndüklerinde zorluk yaşamamaları adına ana dili eğitiminin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.³¹³

Hollanda’da etnik azınlıklara kendi dil ve kültürlerini öğrenme imkanının sunulması 1967’de başlamış, bu imkânın finansmanı ve organize edilmesi ise göçmen aileler tarafından orijin ülkelerinin elçiliklerinin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. 1970’e gelindiğinde ana dili ve kültürü dersleri Sosyal Hizmet Bakanlığı (*Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk-CRM*), göçmenlerin menşe ülkeye döndüklerinde entegrasyonlarını kolaylaştırmak adına finansal destek sağlamaya başlamıştır. 1974’te ise ana dili ve kültürü dersi ders programlarına eklenmiştir.³¹⁴ 1974-2004 yılları arasında azınlık dillerine yönelik ilkokullarda uygulanan politika öncelikle “Kendi Dil ve Kültüründe Eğitim” (*Onderwijs in Eigen Taal- en Cultuur-OETC*) daha sonra kültürün çıkarılması ile “Kendi Dilinde Eğitim” (*Onderwijs in*

³¹¹ Jim Cummins, “Bilingual Children’s Mother Tongue: Why Is It Important for Education?”, Sprogforum 19 (01 Ocak 2001).

³¹² Ted Mouw ve Yu Xie, “Bilingualism and the Academic Achievement of First- and Second-Generation Asian Americans: Accommodation with or without Assimilation?”, American Sociological Review 64, sy 2 (1999): 232-52, a.232.

³¹³ Avrupa Konseyi, “Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsü Hakkında Avrupa Sözleşmesi” (1979), s.34.

³¹⁴ Geert Driessen, “Minority Language and Culture Teaching in The Netherlands: policies, arguments, evaluation and prospects”, University of Nijmegen, 1996, s.315-316.

Eigen Taal-OET) olarak kendini göstermiştir.³¹⁵ Çoğulculuk ilkesinden zamanla vazgeçilerek Birinci Balkenende kabinesi, göçmen çocukların entegrasyonuna engel olduğu düşüncesi ile OALT'ın kaldırılmasını talep etmiş ve 2003'de İkinci Balkenende Kabinesi tek dilli anlayışı göçmen çocuklar için kabul ederek 2004'te Hollanda'da ana dili eğitimine son vermiştir.³¹⁶

1974'de Hollanda'daki işçi sınıfından çocukların dezavantajlı konumu ile mücadele etmek amacıyla Sosyal Öncelik Politikası (*Social Priority Policy*) kabul edilmiştir. Bunun yanında Kültürel Azınlık Politikası (*Cultural Minority Policy*) çerçevesinde göçmen çocukların sorunlarına çözüm bulmaya çalışılmıştır. 1985 yılına gelindiğinde ise Sosyal Öncelik Politikası ve Kültürel Azınlık Politikası, Eğitim Öncelik Politikası (*Educational Priority Policy*) altında birleştirilerek öğrencilerin ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerden kaynaklı akademik konudaki sorunları ortadan kaldırmaya çalışılmıştır.³¹⁷ Fakat Türkler ve Faslıların sonraki yıllarda akademik başarılarında hedeflenen seviyede gelişme olmadığı ve ebeveynlerin eğitim seviyelerinin de çocukların başarılarına etki ettiği sonucuna varılmıştır.³¹⁸ 1979'de Türk öğrencilerin %27,6'sı yüksek orta öğretim okullarına giderken 1985'de bu oran %39,3'e yükselmiştir. Fakat Hollandalı çocuklardaki %78,5'lik oranla kıyaslandığında yaşanan gelişme yetersiz kalmıştır.³¹⁹

Ev sahibi toplumun akranları ile kıyaslandığında göçmen çocukların eğitim hayatlarında daha düşük performans gösterdiği 2018 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (*Programme for International Student Assessment -PISA*) tarafından düzenli aralıklarla yapılan araştırma ile ortaya konulmuştur. PISA 2018 sonuçlarında, göçmen öğrencilerin sosyoekonomik anlamda dezavantajlı konumda

³¹⁵ Guus Extra ve Kutlay Yağmur, “*Immigrant Minority Languages at Home and at School: A Case Study of the Netherlands*”, *European Education* 38, sy 2 (01 Haziran 2006): 50-63, s. 54.

³¹⁶ Extra ve Mur, s.54-55.

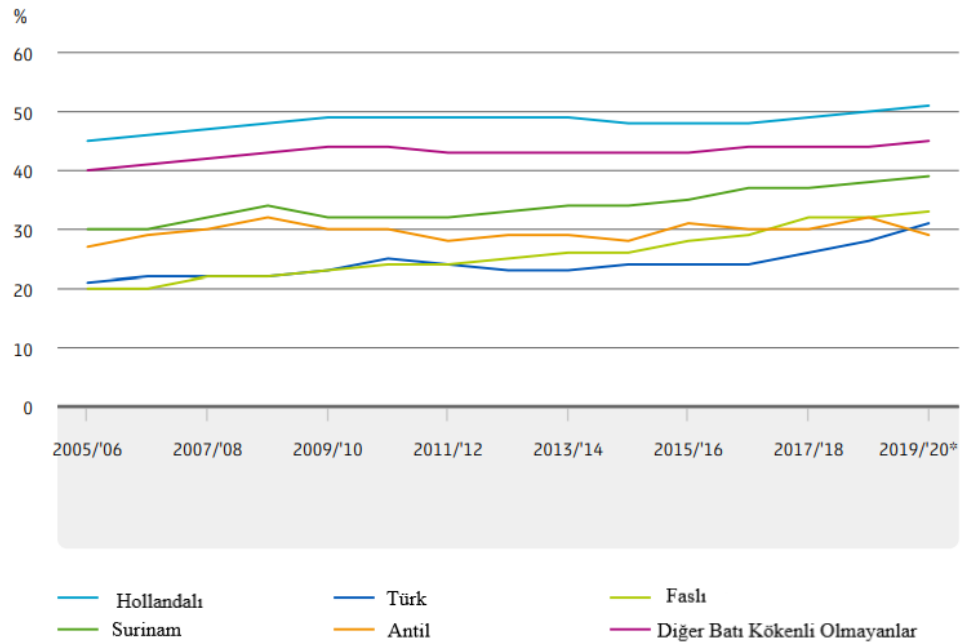
³¹⁷ Geert Driessen ve Hetty Dekkers, “*Educational Opportunities in the Netherlands: Policy, Students' Performance and Issues*”, *International Review of Education* 43, sy 4 (01 Temmuz 1997): 299-315, s.302.

³¹⁸ Geert Driessen, “*The Educational Progress of Immigrant Children in the Netherlands*”, *Language, Culture and Curriculum* 8, sy 3 (01 Ocak 1995): 265-80, s.275.

³¹⁹ Penninx, “*Ethnic Groups in the Netherlands*”, s.92.

olduğu ülkeler arasında Avusturya, Danimarka, Almanya'nın yanında Hollanda da yer almaktadır.³²⁰

Yerli Hollanda halkına göre daha düşük eğitim seviyesini göçmen çocukların ebeveynlerinde de görmek mümkündür. Fakat 1994-2007 arasında Türk ve Faslı ebeveynler düşük mesleki eğitim ve yüksek mesleki öğretimde zamanla gelişme göstererek ebeveynlerin eğitim seviyelerinde artış yaşanmıştır. İkinci kuşak göçmenler üzerinden ele alınan araştırmada eğitim seviyesinin artması, ebeveynlerin eğitim hayatlarını Hollanda'da tamamlamış olmasına dayandırılmıştır.³²¹

Şekil 7. Etnik Kökene Göre Ortaöğretimin 3. Yılında³²² HAVO / VWO'ya Giden Öğrencilerinin Payı³²³

³²⁰ Andreas Schleicher, "PISA 2018 Insights and Interpretations" (OECD, 2019, s.27).

³²¹ Jaap Scheerens, Johannes W. Luyten, ve Jan van Ravens, "Perspectives on Educational Quality: Illustrative Outcomes on Primary and Secondary Schooling in the Netherlands", (Springer, 2011), s.91.

³²² Hollanda'da ortaöğretim iki kademeden oluşmakta ve her eğitim seviyesinin (HAVO, VWO, VMBO) ilk üç yılında ortak dersler verilmektedir. Söz konusu ortak dersleri devlet belirlemektedir. İlk üç dersin ortak ve eğitim kademeleri arasında geçişin mümkün olmasından dolayı eğitimin üçüncü yılı dikkate alınmıştır. Semra Karakurt Abass, "Okul Modeli Olarak 'Brede School': Hollanda Örneği" (İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012), s.67.

³²³ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Jaarrapport Integratie 2020".

Şekil 7’de Hollanda ve diğer dört büyük göçmen grubun 2005/2006 öğretim yılından itibaren ortaöğretimin üçüncü yılında Genel Lise (*Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs*-HAVO) veya Akademik Lise (*Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs*-VWO)’ye³²⁴ gitme oranları verilmiştir. Son üç öğretim yılı verilerine bakıldığında, 2015/2016 öğretim yılında HAVO/VWO’ya giden Hollandalı öğrencilerin oranı %48 iken Türk öğrencilerin oranı %24’tür.³²⁵ 2017/2018 öğretim yılında bu oranlar Hollandalı çocuklar için %49, Türk çocuklar için %29 olmuştur.³²⁶ 2019/2020 öğretim yılında ise Hollandalı çocuklar için oranlar %58, Türk çocuklar için %31’e yükselmiştir.³²⁷ Göçmen kökenli öğrenciler Hollandalı öğrencilere göre, daha düşük eğitim seviyesi olan VMBO’ya daha yüksek oranlarda gitmektedir.³²⁸ Fakat ikinci kuşak göçmenlik geçmişi olan öğrenciler, ağırlıklı olarak birinci kuşak geçmişe sahip öğrencilerden daha yüksek bir eğitim seviyesine sahiptir.³²⁹

³²⁴ Hollanda eğitim sisteminde öğrenciler, ilköğretimin son yılında (8. sınıf) devam edecekleri okul seviyesinin belirlenmesinde etkili olan öğretmen tavsiyesi almaktadır. Bu tavsiye öğrencinin öğrenme kabiliyeti, yetenek ve gelişmelerine bağlı olarak verilmektedir. Bunun yanında orta öğretime devam eden çocukların ilköğretimin son yılında girmesi gereken Merkezi Bitirme Sınavı (De Centrale Eindtoets) vardır. Bu aşamalardan geçen son sınıf öğrencisi aldığı puanların ortalamasında Hollanda’da ortaöğretim seviyeleri olan VMBO, HAVO, VWO’ya gidebilmektedir. Söz konusu eğitimlerden başarılı öğrencilerin gittiği HAVO ve WVO düzeyleridir. Mesleki Eğitim Lisesi (Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs- VMBO) daha çok meslek eğitiminin verildiği bir okul çeşidi olup bu eğitime, daha az başarılı öğrenciler gitmektedir. Bunun yanında yüksek öğretime geçişler de ortaöğretimdeki üç seviyeye göre belirlenmektedir. En başarılı okul seviyesi olan VWO’dan sonra öğrenci üniversite, yüksek lisans ve doktora eğitimine devam edebilmekte, HAVO sonrasında ise öğrenciler daha çok mesleki yüksek okul olarak adlandırılacak HBO eğitimi alabilmektedir. Son olarak en düşük ortaöğretim seviyesi olan VMBO’dan sonra öğrenciler orta seviye meslek okulu olan MBO’ya gidebilmektedir.

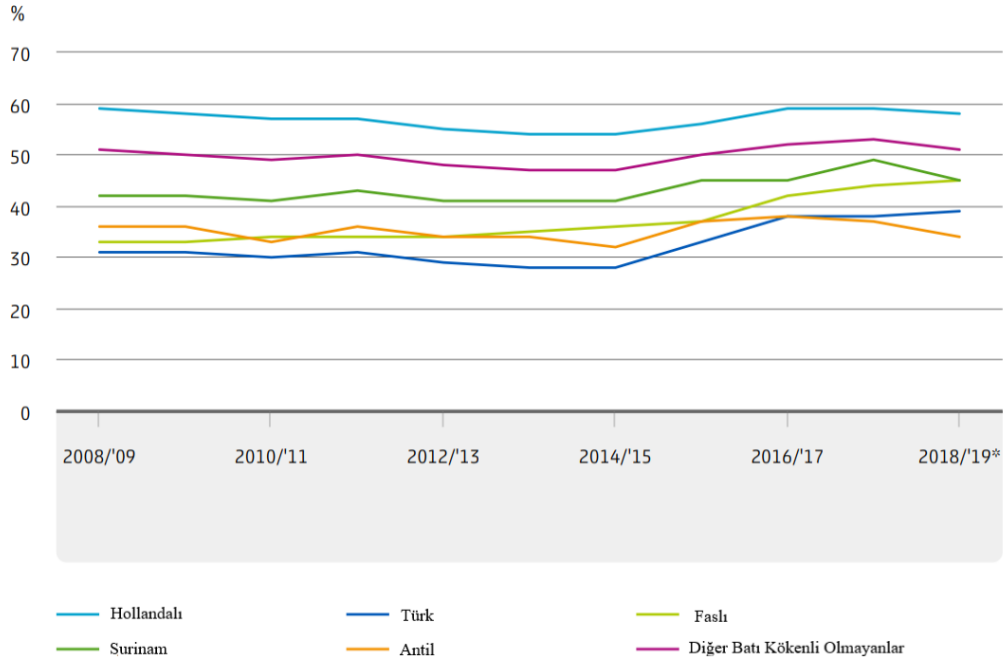
³²⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2016” (Den Haag, 2016), s.43.

³²⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2018”, s.49.

³²⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020”, s.53.

³²⁸ a.g.e., s.55.

³²⁹ a.g.e., s.52.

Şekil 8. Etnik Kökene Göre 8. Sınıfta HAVO/VWO'ya Gitmek için Tavsiye Alanların Payı³³⁰

Hollanda’da ortaöğretime geçişte öğrencilerin son sınıf olan 8. sınıfta aldıkları öğretmen tavsiye notları önemli bir yönlendirme görevi görmekte ve göç geçmişine göre farklılık göstermektedir. 2016/2017 öğretim yılında HAVO/VWO tavsiyesi alan Hollandalı öğrenci oranı %59, Türk öğrenci oranı %38’dir. 2018/2019 öğretim yılında HAVO veya VWO için tavsiye alan Hollandalı öğrencilerin oranı %58 iken Türkler’de bu oran %39’dur. Türkler için tavsiye oranları 2008/2009-2014/2015 öğretim yılları arasında stabil kalarak %30’larda seyretmiştir.

Hollanda İstatistik Kurumu 2017 verilerine göre; 2015/2016 eğitim döneminde 70 bin 950 Hollandalı, 13 bin 112 Batılı göçmen, 11 bin 182 Batılı olmayan göçmen yüksek öğretim diploması almıştır.³³¹ VMBO eğitiminde Hollandalı ve göçmen çocuklar benzer oranlarda mezun olabilirken daha yüksek eğitimlerde Hollandalı ve

³³⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020”.

³³¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Hoger Onderwijs; Gediplomeerden Eerste Diploma, Herkomst 1995/'96-2015/'16”, <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/71172ned/table?searchKeywords=herkomstgroep> [Erişim 14 Eylül 2020].

göçmen çocuklar arasındaki fark büyümektedir.³³² 2018/19 eğitim döneminde %75 Türk, %93 Hollandalı VWO'dan mezun olmuştur. Aynı okul döneminde HAVO'dan mezun olan Hollandalı öğrenci %90, Türk öğrenci %77'dir.³³³ Göçmenlerin yerli halka göre daha düşük oranlarda diplomaya sahip olmasında sosyoekonomik durum etkilidir. Buna bağlı olarak yüksek öğretimde eğitim hayatına devam ederken kısmi zamanlı işlerde çalışan öğrencilerin diplomalarını almakta zorlandıkları veya okulu bıraktıkları tespit edilmiştir.³³⁴

Ayrımcılık, eğitimdeki performans ve eğitim hayatını yarıda bırakmada büyük bir etkidir. Sosyal ve Kültürel Plan Büro'nun (SCP) 2014'de yayınladığı *Hollanda'da Ayrımcılık Deneyimi (Ervaren Discriminatie in Nederland)* raporuna göre, eğitimde ayrımcılığa uğramanın sebepleri arasında etnik köken, ten rengi ve din unsurları yer almaktadır. Raporda 2013 öğretim yılında Batı-kökenli olmayan Türk ve Faslıların üçte birinin birçok kez ayrımcılığa uğradığına yer verilmiştir. Aynı şekilde her üç Türk öğrenciden biri ayrımcılık nedeniyle staj bulmakta zorlandığını belirtmiştir.³³⁵

Ağustos 2018'de Eğitim Bakanlığı, Batılı olmayan göçmelerden Mesleki Ortaöğretim Eğitimi (*Middelbaar beroepsonderwijs-MBO*) alan öğrencilerin %24'ünün yerli akranlarına kıyasla staj için dört ya da daha fazla başvuru yapmak zorunda kaldığını açıklamıştır.³³⁶ Staj yapmak isteyen her on kişiden biri ayrımcılığa maruz kaldığını düşünmekte ve kızlar bu konuda ayrımcılığı erkeklerden iki katı fazla deneyimlemektedir. Buna yabancı isimlerin yanı sıra başörtüsü de neden olmaktadır.³³⁷

³³² Centraal Bureau voor de Statistiek, "Jaarrapport Integratie 2020", s.56.

³³³ a.g.e., s.226.

³³⁴ Helen Connor vd., "Why the Difference? A Closer Look at Higher Education Minority Ethnic Students and Graduates", 2004, s.32.

³³⁵ Iris Andriessen, Henk Fernee, ve Karin Wittebrood, "Ervaren Discriminatie in Nederland" (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Ocak 2014), s.23.

³³⁶ Cultuur en Wetenschap Ministerie van Onderwijs, "Minister Van Engelshoven: 'Stagediscriminatie is onaanvaardbaar'", - Nieuwsbericht - Rijksoverheid.nl, nieuwsbericht (Ministerie van Algemene Zaken, 28 Ağustos 2018), <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/08/28/minister-van-engelshoven-%E2%80%9Cstagediscriminatie-is-onaanvaardbaar%E2%80%9D> [Erişim 6 Haziran 2020].

³³⁷ Iris Andriessen vd., "Ervaren discriminatie in Nederland II", s.70.

SCP'nin 2020 tarihli *Ervaren discriminatie in Nederland II* raporuna göre, 2014 tarihli bir önceki rapora benzer şekilde eğitim hayatında yaşanan ayrımcılık en çok ayrımcılık yaşanan alanlar arasında kalmış ve 2014'teki rapora kıyasla algılanan ayrımcılık derecesinde artış yaşanmıştır. Özellikle göç geçmişi olan yaklaşık %3'lük kesim yaşadıkları ayrımcılık nedeniyle eğitim hayatlarını durdurmak zorunda olduklarını belirtmiştir.³³⁸ Yerli Hollandalı öğrencilerin %1'i ayrımcılık nedeniyle seviyesinin altında eğitime devam ederken Hollandalı Türk öğrenciler arasında bu oran %13'ün üstündedir.³³⁹

3.1.3. Mekânsal Ayrışma

Mekânsal ayrışma, kent nüfusu içinde farklı nüfus gruplarının homojen bir şekilde dağılmaması demektir. Kent toplumu içinde çeşitli grupların kendi içinde ayrışması (*segregation*), grup kimliklerinin korunmasıyla alakalıdır ve grup içi dayanışmayı arttırmaktadır. Bu grupların toplumsallaşması grup içinde kendilerine yakın olan bireylerle gerçekleşmektedir. Göçmen nüfusun yoğun olduğu yerlerde görülen mekânsal ayrışma kimlik dayanışmasını beraberinde getirir de “biz ve öteki” ayrımının sonucu olarak meydana gelmektedir.³⁴⁰

Mekânda var olan üretim kalıplarının farklılık içermesi ve sosyoekonomik dezavantaj, toplumsal yapı içerisinde sınıfsal tabakların oluşmasına ve mekânsal ayrışmaya neden olmaktadır. Sosyoekonomik konumdaki farklılıklar mekânsal ayrışmayı tamamen açıklayamasa da ikamet edilen mekânlardaki tabakalaşmanın belirleyicisi konumundadır. Mekânsal ayrışmanın oluşmasında ekonomik boyutun yanı sıra sosyal ve kültürel boyutlar da etkili olmaktadır. Kent yaşamlarında

³³⁸ Iris Andriessen vd., “*Ervaren discriminatie in Nederland II*”, s.120.

³³⁹ a.g.e., s.157.

³⁴⁰ M. Murat Yüceşahin, “*Uluslararası Göç, Kimlik ve Mekânsal Kümelenme-Ayrışma*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22, sy Göç Özel Sayısı (30 Kasım 2017): 1303-15, s. 1306.

sosyoekonomik farklılıklardan ve karşılıklı etkileşim yetersizliğinden kaynaklanan temassızlık, mekânsal kümelenmelerle daha da artmaktadır.³⁴¹

Göçmenlerin ev sahibi topluma yerleşme aşamasındaki uyumu ve mekânsal ayrışmanın yapısı, ev sahibi toplum tarafından uygulanan ayrımcılık ve grup içi dayanışma derecesine bağlı olarak değişmektedir. Göçmen grupların grup içi dayanışmayla bağlantılı şekilde kent içerisinde mekânsal ayrışmasında; savunma (*defence*), yardımlaşma (*support*), kültürel korunma (*preservation*), yasal ve barışçıl direniş alanları oluşturma (*attack*) hedefleri neden olarak gösterilmiştir.³⁴²

Ev sahibi toplum, azınlık grup³⁴³ olarak adlandırılan göçmenleri çoğu zaman farklı mekanizmalarla mekânsal olarak ayrıştırma eğilimindedir. Bu mekanizma, bazı şehir mahallelerinde azınlık grupların engellenmesi ve konut piyasasındaki ayrımcılık nedeniyle göçmen grupların dışarıda tutulmasıdır. Çoğunluk grubun ikamet ettiği alanın zamanla azınlık grup tarafından doldurulmasıyla çoğunluk grup, ikamet ettiği mekândan ayrılarak azınlık grubu yalıtılmış hale getirmektedir.³⁴⁴

Göçmen nüfusunun büyük şehirlerde ekonomik sebeplerle artması bölgeden yerli nüfusun göçünü teşvik ederek mahalleler arasında ekonomik katmanlaşmayı meydana getirmektedir. Göçmen grupların belirli bölgelerde artmasında ucuz ev fiyatlarının yanı sıra iş yerine yakınlık da etkili olmaktadır.³⁴⁵ Konut ve istihdam piyasasındaki ayrımcılık nedeniyle oluşan bu ayrışma sonucunda gettolaşma meydana gelmektedir. Gettolaşan bölgelerdeki siyasi atmosfer ve zihniyet keskin ayrımlar oluşturarak yerli topluma yabancılaşıma neden olmakta ve yukarı doğru hareketliliği engellemektedir.³⁴⁶

³⁴¹ Seran Demiral, “*Sosyal Tabakalar ve Kentsel Katmanlar: İstanbul’da Mekansal Ayrışma Biçimleri*”, içinde “*Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*”, ed. Lütfi Sunar, c. 2 (Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), s.74-85-94-91.

³⁴² Paul Knox ve Steven Pinch, “*Urban Social Geography: An Introduction*”, (Routledge, 2014), s.169.

³⁴³ “Azınlık grubu terimi, yaygın olarak ırk, din, dil, milliyet veya kültür ile tanımlanan veya karakterize edilen herhangi bir grubu ifade etmek için kullanılır.” Paul Knox ve Steven Pinch, s.167.

³⁴⁴ Paul Knox ve Steven Pinch, s.169.

³⁴⁵ a.g.e., s.182, 183.

³⁴⁶ Norman Fainstein, “*Black Ghettoization and Social Mobility*”, içinde “*The Bubbling Cauldron: Race, Ethnicity, and the Urban Crisis*”, ed. Joe R. Feagin ve Michael Peter Smith, NED-New edition (University of Minnesota Press, 1995), s.123.

Göçmenlerin belli bölgelerde yoğunlaşması ile entegrasyon arasında önemli bir bağlantı vardır. Belli bölge ve illerde ağırlıklı olarak yaşayan göçmenlerin işsizlik, suç, okuldan ayrılma gibi sosyal eşitsizliklere maruz kalması daha yaygın bir fenomendir.³⁴⁷ Ayrıca mekânsal ayrışma ev sahibi toplumun dilini öğrenme ve topluma dahil olma konusunda isteksizliğe neden olmaktadır. Nitekim bu durum etnik azınlıklar ve yerli halk arasında sosyal ağların oluşmasına engel teşkil etmektedir.³⁴⁸

Amerika'ya kıyasla Avrupa şehirlerinde mekânsal ayrışma indeks değerleri daha düşüktür. Fakat ayrışma yoğunluğunda şehirler arasında farklılıklar görmek mümkündür.³⁴⁹ Belirli Avrupa ülkelerinde olduğu gibi mekânsal politikalarda Hollanda da büyük şehirlerdeki ucuz evleri dönüştürerek veya imha ederek yüksek gelirli vatandaşlara sunma çabası içerisinde olmuştur. Bu durum mahallelerde etnik çeşitliliğe göre değil, gelir durumuna göre kümelenmeyi beraberinde getirmiştir. Ekonomik anlamda gücü yetmeyen etnik gruplar, daha çok gelire dayalı oluşturulan bu mahallelerin dışında kalmaktadır.³⁵⁰ Hollanda'da Türkleri de içine alan göçmen grupların mekânsal yoğunlaşmasında; göçmenlerin düşük sosyoekonomik konumdan kaynaklanan gelir yetersizliği, konut kiralama sektöründe yaşan dolaylı ayrımcılık, yerli halkın göçmenlerle aynı mahallede yaşamak istememesi, etnik azınlık gruplarının aile ve sosyal bağları nedeniyle yoğunlaşmanın olduğu mahalleden ayrılma isteksizliği etkili olmuştur.³⁵¹

Mekânsal ayrışmanın yaşandığı mahallelerdeki sorunlardan, genellikle işsizlik oranlarında daha fazla temsil edilen işsiz etnik azınlık gruplar sorumlu tutulmaktadır.³⁵² Etnik azınlıkların sınırlı finansal kaynak ve imkanlarının olması, yerli halk tarafından kabullenilmemesi ve konut ayrımcılığına maruz kalması onların

³⁴⁷ Gideon Bolt, A. Şule Özüekren, ve Deborah Phillips, "Linking Integration and Residential Segregation" 36, sy 2 (Şubat 2010): 169-86, s.170.

³⁴⁸ Wenda van der Laan Bouma-Doff, "Confined Contact: Residential Segregation and Ethnic Bridges in the Netherlands", Urban Studies 44, sy 5-6 (01 Mayıs 2007): 997-1017, s.997.

³⁴⁹ Paul Knox ve Steven Pinch, "Urban Social Geography: An Introduction", (Routledge, 2014), s.167.

³⁵⁰ Gideon Bolt, A. Şule Özüekren ve Deborah Phillips, "Linking Integration and Residential Segregation", s.1363.

³⁵¹ Jaco Dagevos, "Ruimtelijke Concentratie van Niet-Westerse Migranten: Achtergronden, Gevolgen en Aangrijpingspunten voor het Beleid" (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2009), s.5-8.

³⁵² Gideon Bolt, A. Şule Özüekren, ve Deborah Phillips, s.1367.

zorunlu olarak kümelenmelerine neden olmaktadır.³⁵³ Buna ek olarak yerli Hollandalıların ve Batılı göçmenlerin komşu tercihlerinde göçmenlerle aynı mahalleyi paylaşmadaki isteksizliği ayrışmayı engellemeye yönelik politikaların etkinliğini kırmaktadır. Söylem olarak etnik azınlıkların yoğunlaşması ile baş etmeye çalışılırken yerli halkın kendini soyutlayarak (*self-segregation*) etnik çeşitliliğin daha az olduğu bölgeleri tercih etmesi başa çıkılması zor sorunlardan biridir.³⁵⁴

1997’de Türklerin %45’i, Faslıların %53’ü, Surinamların %63’ü Amsterdam, Rotterdam, Lahey ve Utrecht olmak üzere dört büyük şehirde yaşamaktaydı.³⁵⁵ 2002 yılına gelindiğinde ise etnik yoğunlaşmada azalma görülmüştür. Dört büyük şehre yerleşen Türkler %36,9, Faslılar %49, Surinamlar %57,4 oranlarına gerilemiştir.³⁵⁶ 2008 yılında Hollanda’nın Amsterdam, Rotterdam, Lahey, Utrecht, Almere şehirlerindeki her beş mahalleden (*postcodegebied*) birinde mahalle sakinlerinin yarısından fazlası Batılı olmayan göçmenlerden oluşmaktaydı.³⁵⁷ 2008 Ekonomik Krizi ile birlikte Danimarka, İsveç gibi Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Hollanda’da da sosyal karışımı önceleyen politikalara yatırım yapılmaktan vazgeçilmiş ve sosyal konut sorumluluğu kamu yerine piyasa tarafından düzenlenen bir sisteme dönüşmüştür.³⁵⁸

Hollanda’da İkinci Dünya Savaşı sonrasında konut eksikliğini gidermede önemli bir yeri olan konut şirketlerinin toplam konut stoku içerisindeki payı gittikçe büyümüş ve 1990’lara gelindiğinde konut şirketleri gittikçe mali olarak bağımsızlaşmıştır. Bu şirketler, sosyal konut için verilen devlet desteğini dar bütçeli vatandaşları barındırmak dışında da kullanarak pahalı kiralık mülkler inşa etmeye

³⁵³ Keith R. Ihlanfeldt ve Benjamin Scafidi, “*Black Self-Segregation as a Cause of Housing Segregation: Evidence from the Multi-City Study of Urban Inequality*”, *Journal of Urban Economics* 51, sy 2 (01 Mart 2002): 366-90, s.371.

³⁵⁴ Gideon Bolt, Ronald van Kempen, ve Maarten van Ham, “*Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy*”, s.1380.

³⁵⁵ H. Nicolaas ve A. H. Sprangers, “*Allochtonen in Nederland 2000*” (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2000), <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2000/45/allochtonen-in-nederland-2000>.

³⁵⁶ Bolt, Kempen, ve Ham, “*Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy*”.

³⁵⁷ Jaco Dagevos, “*Ruimtelijke Concentratie van Niet-Westerse Migranten: Achtergronden, Gevolgen en Aangrijpingspunten voor het Beleid*” (Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2009), s.4.

³⁵⁸ Merle Zwiers vd., “*Neighborhood Decline and the Economic Crisis*”, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, 03 Ocak 2015), s.6.

başlamıştır.³⁵⁹ Dolayısıyla sosyal konut konusunda yapılan bütçe kısıtlamaları zincirleme bir şekilde uygun fiyatlı konutların azalmasına, buna bağlı olarak yaşanacak alana karar vermede daha az seçeneğe sahip olunmasına ve belirli bölgelerde mekânsal olarak yoğunlaşmaya neden olmuştur.³⁶⁰

Konut şirketlerinin idari ve mali istismarı, 2012’de Hoekstra Komitesi ve 2014’de Parlamento Konut Şirketleri Soruşturma Komitesi (*Parlementaire Enquêtecommissie Woningcorporaties*)’nin konut şirketlerini denetlediği raporlarla ortaya koyulmuştur.³⁶¹ Bunun üzerine 2015’te kabul edilen Konut Yasası (*De Woningwet*) ile sosyal konut kiralama için yeni kurallar getirilmiş ve toplu konut sektörünü denetlemesi adına Konut Birlikleri Kurumu (*Autoriteit Woningcorporaties*) oluşturulmuştur.³⁶²

2005’te Mekânsal Planlama Büro (*Ruimtelijk Planbureau-RPB*) ve Hollanda İstatistik Kurumu’nun ortak çalışması ile 2005-2025 tarihleri arasında belediyelerin nüfus bileşimindeki değişiklik tahminleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın yapılma amacı bölgesel gelişmelerin göçmen entegrasyonu ile olan bağlantısıdır.³⁶³ Rapora göre, Kuzey Hollanda, Güney Hollanda ve Flevoland hızlı büyüyen eyaletler arasındadır.³⁶⁴ 2005 yılında Batılı olmayan göçmenlerin çoğunluğu Güney Hollanda³⁶⁵ ve Flevoland³⁶⁶ eyaletlerinde yaşarken üçüncü sırayı Kuzey Hollanda³⁶⁷ almakta ve bu

³⁵⁹ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, “*De Woningwet 2015 in vogelvlucht*” (Ministerie van Algemene Zaken, 03 Mart 2015), <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2015/03/17/woningwet-2015-in-vogelvlucht>, s.1.

³⁶⁰ Merle Zwieters vd., “*Neighborhood Decline and the Economic Crisis*”, SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, 03 Ocak 2015), s.6.

³⁶¹ Parlement, “*Parlementaire Enquête Woningcorporaties (2012-2014)*”, https://www.parlement.com/id/vj8qb1nuabtp/parlementaire_enquete_woningcorporaties [Erişim 23 Mayıs 2021].

³⁶² Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, “*Circulaire inwerkingtrekking Woningwet 2015*”, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0036776/2015-07-01> [Erişim 23 Mayıs 2021].

³⁶³ Coen van Duin, Andries de Jong, ve Rob Broekman, “*Regionale Bevolkingen Allochtonenprognose 2005-2025*” (Ruimtelijk Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek, 2006), s.8.

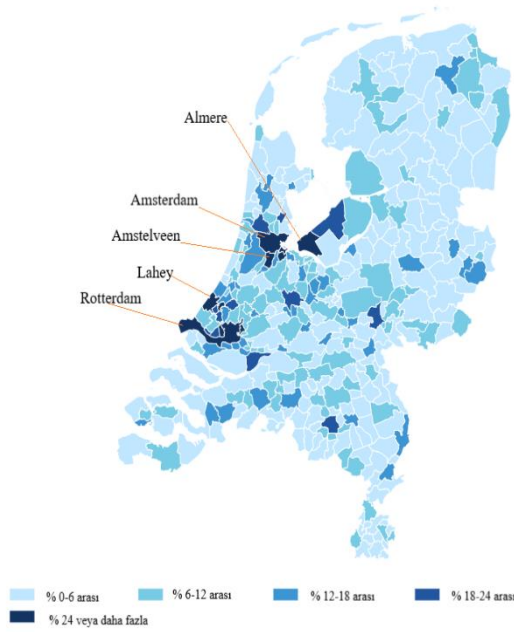
³⁶⁴ a.g.e., s.22.

³⁶⁵ Güney Hollanda eyaletinde Batılı olmayanların en çok ikamet ettiği şehirler Den Haag, Rotterdam, Schiedam, Capelle aan den IJssel’dir.

³⁶⁶ Almere, Flevoland eyaleti içindedir.

³⁶⁷ Amstelveen ve Diemen Kuzey Hollanda eyaleti içindedir.

eyalet nüfuslarının yaklaşık altıda birini Batılı olmayan göçmenler oluşturmaktaydı. 2025'te ise nüfusun dört büyük şehir olan Amsterdam, Lahey, Rotterdam ve Utrecht çevresine taşması beklenmektedir. Benzer şekilde Schiedam, Diemen, Almere, Zaanstand'da da Batılı olmayan nüfus yüzdesinin artması beklenmektedir. 2025 yılında Hollanda'da yaşayan Türklerin sayısının Utrecht hariç diğer büyük belediyeler olan Amsterdam, Lahey ve Rotterdam'da artacağı tahmin edilmektedir.³⁶⁸

Şekil 9. Hollanda'da Batılı Olmayan Göçmenlerin Yoğunlukta Yaşadığı Şehirler ve Oranları-2020³⁶⁹

Yukarıdaki haritadan anlaşılacağı üzere günümüzde Batılı olmayanların ağırlıklı olarak ikamet ettikleri yer aynı kalmıştır. Göçün ilk yıllarında sanayi alanındaki işgücü ihtiyacının bu bölgelerde yoğun olması göçmenlerin ülkedeki

³⁶⁸ Coen van Duin, Andries de Jong, ve Rob Broekman, “Regionale Bevolkingen Alloctonenprognose 2005-2025” (Ruimtelijk Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek, 2006), s.70-73.

³⁶⁹ Centraal Bureau voor de Statistiek, “Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-> [Erişim 14 Eylül 2020].

dağılımında etkili olmuştur.³⁷⁰ Amsterdam (%55,6-Kuzey Hollanda Eyaleti), Lahey (Den Haag,- s-Gravenhage) (%55,6) ve Rotterdam (%52,3) nüfusunun yarısından fazlasını göçmenler oluştururken Utrecht (%36,1-Utrecht Eyaleti) şehrinin üçte birini göçmenler oluşturmaktadır.³⁷¹ Almere, Amstelveen, Diemen, Schiedam, Vaals (Limburg Eyaleti) ve Capelle aan den IJssel'de göçmen kökenli olanların oranı Utrecht'tekinden daha yüksektir. Rotterdam, Batılı olmayan sakinlerin %38'ini barındırarak en büyük paya sahiptir ve bunu %35 ile Amsterdam ve Lahey izlemektedir. Birinci ve ikinci kuşak arasındaki fark küçük olsa da Surinam, Antiller, Fas ve Türkler'de ikinci kuşak, birinci kuşağa göre daha az büyük şehirlerde ikamet etmektedir.³⁷² Özetle; göçmenlerin, Hollanda'da "randstad" olarak adlandırılan iş, barınma, eğitim gibi olanakların daha fazla olduğu ülkenin Batı kesiminde bulunan büyük şehirler olan Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Lahey ve Almere'de yoğunlukta ikamet ettikleri görülmektedir.³⁷³

Sosyoekonomik konumun nesiller arası aktarımına dair yapılan araştırmalarda ikinci kuşak göçmenlerin bir önceki kuşağın sosyoekonomik konumundan etkilendiği ortaya koyulmuş ve bu duruma etki eden bir faktör olan³⁷⁴ etnisitenin topluluk düzeyindeki etkisini tanımlamak amacıyla "etnik sermaye" (*ethnic capital*) kavramı ortaya atılmıştır.³⁷⁵ Bu bakımdan sonraki kuşakların etnik sermayesini oluşturacağı içinde yaşadığı mahallenin demografik yapısı ve sosyoekonomik konumunun sonraki kuşakların ilerlemesinde etkili olduğu tespit edilmiştir.³⁷⁶ Wouter van Gent ve

³⁷⁰ Kadir Canatan, "Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları", Sosyoekonomi 15, sy 15 (01 Eylül 2011), <https://doi.org/10.17233/se.06524>, s.18.

³⁷¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?"

³⁷² Centraal Bureau voor de Statistiek, "Bevolking", <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/47/bevolking> [Erişim 10 Eylül 2020].

³⁷³ Aslan Zorlu, "Who Leaves the City? The Influence of Ethnic Segregation and Family Ties", SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY: Social Science Research Network, 23 Mayıs 2008), s.2.

³⁷⁴ Are Skeie Hermansen, "Moving Up or Falling Behind? Intergenerational Socioeconomic Transmission among Children of Immigrants in Norway", European Sociological Review 32, sy 5 (01 Ekim 2016): 675-89, <https://doi.org/10.1093/esr/jcw024>, s.676.

³⁷⁵ George J. Borjas, "Ethnic Capital and Intergenerational Mobility", The Quarterly Journal of Economics 107, sy 1 (01 Şubat 1992): 123-50, <https://doi.org/10.2307/2118325>, s.124.

³⁷⁶ George C. Galster, Kurt Metzger ve Ruth Waite, "Neighborhood Opportunity Structures and Immigrants' Socioeconomic Advancement", Journal of Housing Research 10, sy 1 (1999): 95-127, s.123.

Zorlu'nun (2020) *Housing market position and spatial concentration of immigrants and their (grand)children – A generational perspective on socio-spatial assimilation* çalışmasında, Hollandalı Türklerin aile bağlarına yakın bölgelerde yaşadığı tespit edilmiştir. Birbirine yakın oturma, ilk nesil göçmenlerin Hollanda'ya ilk geldikleri kentlerde yoğunlaşması sonucu oluşmuştur.³⁷⁷ Türk ve Surinamlar yüksek yoğunlaşma oranlarına sahip olsa da bunun özellikle üçüncü kuşakta gittikçe azaldığı tespit edilmiştir.³⁷⁸ Konut piyasasında ayrımcılığın etkisiyle yoğunlaşmaya neden olan diğer bir unsur ev sahibi ve emlakçıların kiracıları belli kriterlere göre seçmesidir. Art.1/RADAR tarafından yapılan araştırmada, Hollanda ismine sahip kişilerin diğer etnik kökenlere kıyasla daha kolay ev kiralayabildiği tespit edilmiştir.³⁷⁹

Hollanda'da 1970'li yıllarda göçmenlerin şehir içinde eşit dağılımı için geliştirilen planlar ayrımcılığa neden olacağı düşüncesi ile Danıştay tarafından iptal edilmiştir.³⁸⁰ 1980'li yılların başında mekânsal ayrışma hükümet tarafından öncelikli politika olarak ele alınmamış fakat 1983 Etnik Azınlık Notası'nda büyük şehirlerin eski mahallelerinde göçmenlerin yaşadığı ve toplumsal ayrışmanın yaşandığı kabul edilmiştir. Bunun yanında 80'lerin ikinci yarısında konut politikalarını düzenleyen bakanlık belediyelere gönderdiği yönergede etnik kökene göre konut dağıtımının ayrımcılık olduğunu belirtmiştir.³⁸¹

1993/1994 *Etnik Azınlık Entegrasyon Raporu*'nda çok kültürlü toplumun bir yansıması olarak bazı mahallelerde yoğunlaşmaların meydana geldiği, etnik azınlıkların yoğunlaşmasının bir dezavantaj oluşturmamakla birlikte konut, istihdam ve eğitim konusunda sosyal bölünme tehdidinin varlığından bahsedilmiştir. Okulların yüksek oranda azınlık grubu öğrencilerden oluşması, eğitim kalitesinin düşmesi,

³⁷⁷ Wouter van Gent ve Aslan Zorlu, "Housing Market Position and Spatial Concentration of Immigrants and Their (Grand)Children – A Generational Perspective on Socio-Spatial Assimilation", Centre for Urban Studies- University of Amsterdam, Kasım 2020, s.16-17.

³⁷⁸ a.g.e., s.24.

³⁷⁹ Rijksoverheid, "Discriminatie op de Woningmarkt Landelijk Groot Probleem" (Ministerie van Algemene Zaken, 23 Nisan 2021), <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/04/23/discriminatie-op-de-woningmarkt-landelijk-groot-probleem>.

³⁸⁰ Laan Bouma-Doff, "Confined Contact", s.999.

³⁸¹ Kadir Canatan, "Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları", Sosyoekonomi 15, sy 15 (01 Eylül 2011), s.9.

işgücü piyasasındaki olanakların azalması, suç oranlarının artarak güvenlik sorunlarının meydana gelmesi gibi problemleri önlemek adına bu bölgelere uygun politikaların geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Benzer riske, azınlık gruplarından başarılı kişilerin bu mahalleleri terk etmesi durumunda da rastlanacağı³⁸² ve bunun yanında yerli halkın yoğun olduğu bölgelerden çevre belediyelere taşınmasının yoğunlaşmayı tetiklediği belirtilmiştir.³⁸³ Ayrıca bu raporda 1983'te yayınlanan Etnik Azınlık Notası'ndan farklı olarak çokkültürlü toplum ikilemlerinin, 1990'larda kentsel alanlarda yoğunlaşmanın yaşanmasıyla görünür hale geldiğinin altı çizilmiştir.³⁸⁴

Yoğunlaşma politikasının bir parçası olarak 1996 Azınlık Politikası (*Minderhedenbeleid 1996*) çerçevesinde mali sınırlıklar nedeniyle belli bölgelerde toplanmış ucuz evler için konut iyileştirme programı başlatılması gerektiği böylece evlerin inşa edildiği mahallelerin farklı gelir grupları için çekici hale getirileceği ifade edilmiştir.³⁸⁵ 1997'de Kentsel Yenileme Bildirisi (*Nota Stedelijke Vernieuwing*),³⁸⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrasında konut sıkıntısının giderilmesi için inşa edilen evlerin bulunduğu bölgelerde düşük gelirli hane halklarının yoğunlaşmasının önüne geçmek ve karma bir nüfus oluşturmak amacıyla yayınlanmıştır.³⁸⁷ Sosyal konutlarında sadece düşük gelirli sakinlerin oturmayarak çeşitli gelir düzeylerinden insanların oturması, böylece bölgesel bir ayrışmaya sebep olmaması Avrupa genelinde Hollanda'yı farklı kılmıştır. Fakat 1997'de kentsel konut stokunu farklılaştırmak amacıyla başlatılan Kentsel Planlama Politikası, orta ve yüksek gelirli hane halklarının bu evleri terk etmesine ve sosyal konutlarda yaşayanların ayrışmasına neden olmuştur.³⁸⁸ 1990'ların ikinci yarısından itibaren mekânsal ayrışma konusu daha çok gelir eşitsizliği üzerinden

³⁸² Tweede Kamer der Staten-Generaal, “*Integratiebeleid etnische minderheden*”, 1994 1993, 19-20.

³⁸³ a.g.e., s.45.

³⁸⁴ a.g.e, s.20.

³⁸⁵ Tweede Kamer der Staten-Generaal, “*Minderhedenbeleid 1996*”, 1996, s.12.

³⁸⁶ Tweede Kamer der Staten-Generaal, “*Stedelijke vernieuwing*” (Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1997).

³⁸⁷ Gideon Bolt, A. Şule Özüekren, ve Deborah Phillips, “*Linking Integration and Residential Segregation*”, s.1367-1368.

³⁸⁸ Ronald van Kempen ve Hugo Priemus, “*Revolution in Social Housing in the Netherlands: Possible Effects of New Housing Policies*”, Urban Studies 39, sy 2 (01 Şubat 2002): 237-53, s.238.

ele alınmış, sonraki dönemlerde ise mahallelerdeki düşük gelirli vatandaşların yoğunlaşması daha çok etnik yoğunlaşma üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.³⁸⁹

2005 Entegrasyon Politikasına İlişkin Yıllık Memorandumu'nda (*Jaarnota Integratiebeleid*) düşük gelirli kentlerde yoğunlaşmasının önüne geçilmesi ve kümelenmenin etnik azınlıkların entegrasyonu üzerindeki olumsuz etkisinin ortadan kaldırılması vurgulanmıştır. Ayrıca temasın olmadığı mahallelerde kendi grup üyelerinin potansiyel temaslarının arttığı tespit edilerek yerli halk ile temasın entegrasyonda önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir.³⁹⁰ Hükümet, kümelenme sorununa çözüm olarak yerleşim yerlerinde düşük gelir yoğunluğunun azaltılması, düşük gelirli gruplar için şehir banliyölerinde barınma olanaklarının genişletilmesi, yoğunlaşmanın yaşandığı mahallelerde konut stokunun farklılaşması ve mekânsal yoğunlaşmanın göçmenlerin entegrasyonu üzerindeki olumsuz etkilerinin kaldırılması perspektiflerini savunmuştur.³⁹¹ Bu amaçla etnik azınlıkların entegrasyonunun sadece hükümetin değil belediyelerinde de sorumluluğunda olduğunun altı çizilerek 30 büyük şehirde 2005-2009 Büyük Şehir Politikası (*Grotestedenbeleid*- GSB)'nin uygulanması yasa tasarısı olarak gündeme getirilmiştir. GSB anlaşmaları ile belediyelerin; mevcut politikalar, gelecek planları ve hükümetle işbirliği içinde tutarlı entegrasyon politikaları düzenlemesi öngörülmüştür.³⁹² Fakat dönemin iktidar partileri belediyelere düşük gelirli gruplara barınma imkanı sağlamada zorunluluk getirecek yasa tasarısına, karşı oy kullanmıştır.³⁹³

2001'deki seçimlerde göçmen karşıtı parti "Leefbaar Rotterdam" (*Yaşanabilir Rotterdam*) seçim zaferinin etkisi ve Rotterdam belediyesinin girişimiyle; düzenli işi olmayan şehir dışından gelenlere, belirlenen mahallelerde barınma izni vermeyen ve şehirlerdeki iskân politikalarını belirleyen ulusal bir yasa çıkarılmıştır.³⁹⁴ 2003 yılında

³⁸⁹ Gideon Bolt, A. Şule Özükren, ve Deborah Phillips, "Linking Integration and Residential Segregation", s.1366.

³⁹⁰ Tweede Kamer der Staten-Generaal, "Jaarnota Integratiebeleid 2005", 20 Eylül 2005, s.44.

³⁹¹ a.g.e., s.45.

³⁹² a.g.e., s.47.

³⁹³ Gideon Bolt, A. Şule Özükren, ve Deborah Phillips, "Linking Integration and Residential Segregation", s.1367.

³⁹⁴ Gideon Bolt, "Over spreidingsbeleid en drijfzand", *Migrantenstudies* 20 (01 Ocak 2004), s.1.

Rotterdam Belediyesi, eylem planında etnik köken üzerine vurgu yaparak şehir içi sorunları çözmeyi amaçladığını açıkladığında diğer şehirler için örnek teşkil ettiği düşüncesiyle hükümetten destek almıştır. Ayrıca eylem planında mekânsal ayrılmaya çözüm olarak, çok etnikli mahalleleri katı konut tahsis kuralları ile düzenleyerek dezavantajlı vatandaşları merkezden uzaklaştıracığına yer vermiştir. Tüm Hollanda şehirlerine yayılmadan önce Rotterdam Yasası, Ekim 2004- Nisan 2005 yılları arasında Rotterdam özelinde uygulanmıştır. 1 Ocak 2006 itibariyle yürürlüğe giren yasa sadece belirli bölgelerde orta ve yüksek gelirli kiracıların kalmasına müsaade ediyor, sosyal yardım alanları söz konusu bölgede kiracı olarak kabul etmiyordu.³⁹⁵ Rotterdam Yasası, doğrudan etnik ayrılmayı azaltmak yerine buna sebep olan sosyoekonomik alanda ayrılmayı azaltarak etnik ayrılmayı azaltmayı hedeflemiştir. Ayrıca etnik ayrışmanın azalması ile düşük gelirli grupların farklı gruplarla sosyal iletişiminin artması, sosyal karışım ile sosyal kontrolün artması ve varlıklı sakinlerin katkıda bulunarak kamu hizmet kalitesinin artmasında yardımcı olması hedeflenmiştir.³⁹⁶

Mekânsal ayrışmada yaşanan ayrımcılığın önüne geçilmek için ortaya atılan politikalarla her ne kadar sosyoekonomik anlamda karma bir nüfus oluşturulmaya çalışılsa da kentsel yeniden yapılanmadan etkilenmeyen bölgelerdeki uygun fiyatlı evlerin çevresinde sosyokültürel yoğunlaşmanın önüne geçilemeyeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan ve günün ihtiyaçlarını karşılamadığı için yeniden yapılandırılan evlerde daha çok, orta ve yüksek gelirli insanların oturma ihtimalini içinde barındırmaktadır.³⁹⁷ Bu da mekânsal ayrışma politikalarında istenilen sonucun elde edilememesine ve kentsel mahallelerde sosyal karışımı artırma amacıyla inşa edilen sosyal konutlarda oturanların damgalanmasına neden olmaktadır.³⁹⁸

³⁹⁵ Laan Bouma-Doff, “*Confined Contact*”, s.999, 1000.

³⁹⁶ Gideon Bolt, Ronald van Kempen, ve Maarten van Ham, “*Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy*”, 2008, s.1368.

³⁹⁷ Ronald van Kempen ve Hugo Priemus, “*Revolution in Social Housing in the Netherlands: Possible Effects of New Housing Policies*”, *Urban Studies* 39, sy 2 (01 Şubat 2002): 237-53, s.247.

³⁹⁸ Ronald van Kempen ve Hugo Priemus, “*Revolution in Social Housing in the Netherlands: Possible Effects of New Housing Policies*”, *Urban Studies* 39, sy 2 (01 Şubat 2002): 237-53, s.252.

Çeşitlilik ve güven arasında negatif ilişkinin 1940’larda yapılan çalışma sonucunda varsayılan “ırksal tehdit” algısından kaynaklandığı öne sürülmüştür. Buna göre insanlar etnik köken, gelir açısından kendi gibi olanlarla iletişime geçmeyi tercih etmekte ve “diğerlerine” daha az güven duymaktadır.³⁹⁹ 2018’de WRR tarafından yayınlanan anket çalışması da etnik çeşitliliği bir sorun olarak yansıtarak mahallelerdeki etnik çeşitliliğin dil ve normlarda farklılığa neden olduğu ve buna bağlı olarak yeterli temasın kurulamaması nedeniyle sosyal uyum ve güvenin azaldığı sonucuna varmıştır.⁴⁰⁰ Etnik çeşitliliğin artması ile göçmen kökenli ve yerli halktan mahalle sakinleri, mahalleleri hakkında daha çok olumsuz düşünmekte ve daha az evinde hissetmektedir. Evinde hissetme duygusuna etki eden diğer etkenler mahallede yaşayan insanların sosyoekonomik konumu, hane geliri, sosyal yardımlardan yararlanma durumu ve eğitim seviyesi olarak belirlenmiştir. Surinam, Türk ve Antil kökenliler, kendi etnik grupları veya Hollandalılar aynı bölgede yaşadıklarında evde hissetme duygularında artış yaşanırken⁴⁰¹ Hollandalılar genellikle “witte lucht” (beyaz hava) olarak adlandırılan daha homojen mahallelerde yaşamayı tercih etmektedirler.⁴⁰²

Etnik sınırlarla oluşturulmuş mekânsal ayırım hem ayrımcılık nedeniyle etnik azınlıkların entegrasyonunu olumsuz etkilemekte hem de yetersiz temastan kaynaklanan sosyal güvenin azalmasına neden olmaktadır.⁴⁰³ Etnik azınlıkların, yerli halktan ayrılmış bir şekilde yaşaması Hollanda toplumu, dili ve değerleri ile teması azaltacak dolayısıyla bu durum kişinin yapısal entegrasyonuna doğrudan etki edecektir.⁴⁰⁴ Bram Lancee ve Anne Hartung (2012) çalışmasında, Türklerin yerli Almanlarla arkadaşlık bağları (*bridging ties*)⁴⁰⁵ kurmasının işsiz göçmenin iş

³⁹⁹ Eric Uslaner, “*Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation, and Social Cohesion*”, Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation, and Social Cohesion, 15 Aralık 2009, s.1, 2.

⁴⁰⁰ Ministerie van Algemene Zaken, “*De Nieuwe Verscheidenheid. Toenemende Diversiteit naar Herkomst in Nederland*”, - Verkenning - WRR, regeling (Ministerie van Algemene Zaken, 29 Mayıs 2018), s.93.

⁴⁰¹ a.g.e., s.103-104.

⁴⁰² a.g.e., s.86.

⁴⁰³ Conrad Ziller ve Christoph Spörlein, “*Residential Segregation and Social Trust of Immigrants and Natives: Evidence From the Netherlands*”, Frontiers in Sociology 5 (2020), s.1.

⁴⁰⁴ Laan Bouma-Doff, “*Confined Contact*”, s.1000.

⁴⁰⁵ Sosyal sermaye konusunda var olan bağ (bonding ties) ve köprü (bridging ties) ayrımında, bağ kelimesi etnik grup içi bağlantılarda kullanılırken köprü kelimesi gruplar arası bağlantılarda kullanılmış ve yazar çalışmasında köprü kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Bram Lancee ve Anne Hartung,

bulmasında olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.⁴⁰⁶ Veronika Fajth ve Özge Bilgili (2018)’nin yapmış olduğu çalışmada, yerli halkla temasların arttırılmasının göçmenlerin entegrasyonunda katalizör etkiye sahip olduğu ve “beyaz mahalle” ayrımının önüne geçilerek yoksul konutlardaki ayrışmanın öncelikli bir politika olması gerektiği sonucuna varılmıştır.⁴⁰⁷

Etnik azınlıkların yoğunlaştığı mahallelerin, ev sahibi toplumla temas kurma imkânını azalttığı ve etnik azınlıkların sosyal içerilmesine zarar verdiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde mekânsal ayrışmanın işgücü piyasasına katılma, eğitim, dil becerisi gibi önemli entegrasyon göstergelerini de etkilediği düşünülmektedir. Bu anlamda yürütülen politikalarda, insanların konut seçimleri sınırlanmadan düşük gelirli ve çok etnikli mahallelerde konut çeşitliliğinin arttırılmasına öncelik verilmeli, karma mahalleler oluşturulmalı ve toplumda sosyal içermeyi arttıracak faaliyetler okullar aracılığı ile öncelenmelidir.⁴⁰⁸ Mérove Gijssberts vd. (2012), etnik farklılıkların sosyal uyumu negatif etkilediğini fakat bunun asıl nedeninin mahallelerde yaşayan dezavantajlı konumdaki insanların varlığı olduğunu düşünmekte ve Natalia Letki (2008)⁴⁰⁹,nin önerisine katılarak hükümetin, sosyoekonomik anlamda dezavantajlı durumların ortadan kaldırılmasını ön plana alan politikalar uygulaması gerektiğini düşünmektedir.⁴¹⁰

“*Turkish Migrants and Native Germans Compared: The Effects of Inter-Ethnic and Intra-Ethnic Friendships on the Transition from Unemployment to Work*”, *International Migration* 50, sy 1 (2012): 39-54, s.41.

⁴⁰⁶ Lancee ve Hartung, s.49.

⁴⁰⁷ Fajth ve Bilgili, “*Beyond the isolation thesis*”, s.20.

⁴⁰⁸ Laan Bouma-Doff, s.1014, 1015.

⁴⁰⁹ Natalia Letki, “*Does Diversity Erode Social Cohesion? Social Capital and Race in British Neighbourhoods*”, *Political Studies* 56, sy 1 (01 Mart 2008): 99-126.

⁴¹⁰ Mérove Gijssberts, Tom Meer, ve Jaco Dagevos, “*Hunkering Down’ in Multi-Ethnic Neighbourhoods? The Effects of Ethnic Diversity on Dimensions of Social Cohesion*”, *European Sociological Review* 28 (01 Ağustos 2012): 527-37, s.316.

3.2. Hollanda'nın Sosyoekonomik Entegrasyon Politikalarının Türk Göçmenlerin Sosyoekonomik Konumuna Etkisi

İlk olarak Amerikalı sosyolog Lester Ward tarafından 1883'te kullanılan sosyoekonomi kavramı ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi unsurlara bağlı olmaksızın kişilerin başarıya ulaşma potansiyellerinin benzer olduğunu tanımlamak için kullanılmıştır. 1945 sonrasında statü kavramı ile birleşen kavram günümüzde sosyoekonomik statü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sosyoekonomik statü, birey ve grupların sosyal sistem içerisinde meslek, eğitim, gelir düzeyi, mekânsal ayrışma gibi değişkenlerin birleşiminin sonucunda edindikleri konumdur.⁴¹¹

Entegrasyonun boyutlarından biri olan yapısal entegrasyon altında incelenen işgücü piyasasına katılım, eğitim, vatandaşlık, konut ve sağlık sistemine katılım modern toplumda kişinin sosyoekonomik statüsünü belirlemektedir.⁴¹² Bunun yanı sıra kişinin istihdam edildiği işin niteliği ve aldığı ücret sosyal statüsünün belirlenmesinde etkilidir.⁴¹³ Dolayısıyla göçmenlerin sosyal statüsüne etki eden işgücü piyasasındaki konumları belirlenirken istihdam oranları, gelir düzeyi ve çalışılan pozisyon dikkate alınmaktadır.

Hollanda İstatistik Kurumu, iki yıl aralıklarla yayınladığı entegrasyon raporlarında yerli halk ve göçmen grupların işgücüne katılım, eğitim verilerinin yanı sıra 2016 yılından itibaren sosyoekonomik konumlarına da yer vermektedir.⁴¹⁴ Raporda yer verilen sosyoekonomik konumlar belirlenirken 20-65 yaş arasındaki bireylerin temel gelir kaynakları dikkate alınmış ve gelir durumuna göre çalışan, sosyal yardım alan, öğrenci, geliri olmayan olarak dört gruba ayrılmıştır. Sosyoekonomik konum belirlenirken kişinin en çok gelir elde ettiği kategori dikkate alınmıştır.⁴¹⁵

⁴¹¹ Lütü Sunar, *Sosyal Tabakalaşma: Kavramlar- Kuramlar ve Temel Meseleler*, 2018, s.124.

⁴¹² Wolfgang Bosswick ve Friedrich Heckmann, *"Integration of Migrants"*, s.9.

⁴¹³ Rinus Penninx, *"Ethnic groups in the Netherlands: Emancipation or minority group-formation?"*, *Ethnic and Racial Studies* 12, sy 1 (01 Ocak 1989): 84-99, s.88.

⁴¹⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, *"Jaarrapport Integratie 2016"*.

⁴¹⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, *"Jaarrapport Integratie 2020"*, s.71.

Hollanda’da yaşayan Türkler’in sosyoekonomik konumuna bakıldığında yerli halk ile arasında azımsanmayacak oranda farkın olduğunu söylemek mümkündür.⁴¹⁶ Entegrasyonun karşılıklı bir süreç olduğundan yola çıkılarak söz konusu farkın varlığı sadece Türklerin sorumluluğunda değil, hükümetin bu konularda uyguladığı sosyoekonomik entegrasyon politikalarıyla ilişkilidir.

2020 Hollanda Entegrasyon Raporu (*Jaarrapport Integratie 2020*)⁴¹⁷’nda Batılı olmayan dört göçmen grup⁴¹⁸, yeni Avrupa ülkelerinden⁴¹⁹ gelen göçmenler ve mülteci statüsündekilerin entegrasyonlarındaki gelişmelere odaklanılmıştır. Hollanda İstatistik Kurumu’nun göçmenlerle ilgili çalışmalarında Batılı-Batılı olmayan ayrımı yapılmaktadır. Batılı olmayan kişiler CBS’ye göre; Afrika, Latin Amerika ve Asya’dan (Türkiye dahil) gelenleri kapsamaktadır. Batılı kişiler CBS’ye göre; Avrupa (Türkiye hariç), Kuzey Amerika ve Okyanusya’dan gelenleri kapsamaktadır. Batılı ve Batılı olmayan ayrımı CBS tarafından 1990’ların sonlarında kullanılmaya başlanmış ve hala kullanılmaya devam etmektedir.⁴²⁰

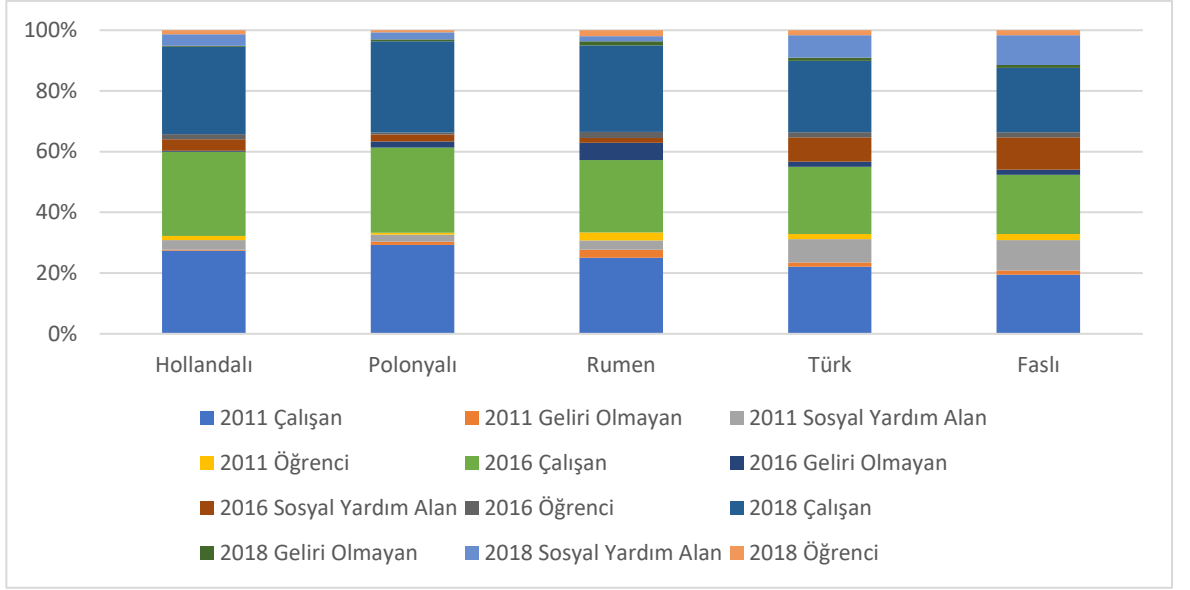
⁴¹⁶ (Willem Huijnk, Mérove Gijsberts, ve Jaco Dagevos, “*Jaarrapport Integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt*”, Şubat 2014) Aktaran: Veronika Fajth ve Özge Bilgili, “*Beyond the Isolation Thesis: Exploring the Links Between Residential Concentration and Immigrant Integration in the Netherlands*”, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46, sy 15 (17 Eylül 2020): 3252-76, s.3.

⁴¹⁷ Raporda ele alınan konular; Hollanda toplumunun demografik yapısı, eğitim, işgücü piyasası, gelir, sosyal yardım, suç, sağlık ve toplumsal katılımıdır. Bu konuların yanı sıra raporun 7, 8 ve 9. bölümleri makale formatında yazılarak sırasıyla eğitimden iş hayatına geçiş; mahkumlarda aile, eğitim, göçmen geçmişinin etkisi ve Batılı olmayan yetişkin göçmenlerde aile bağları daha detaylı bir şekilde incelenmiştir.

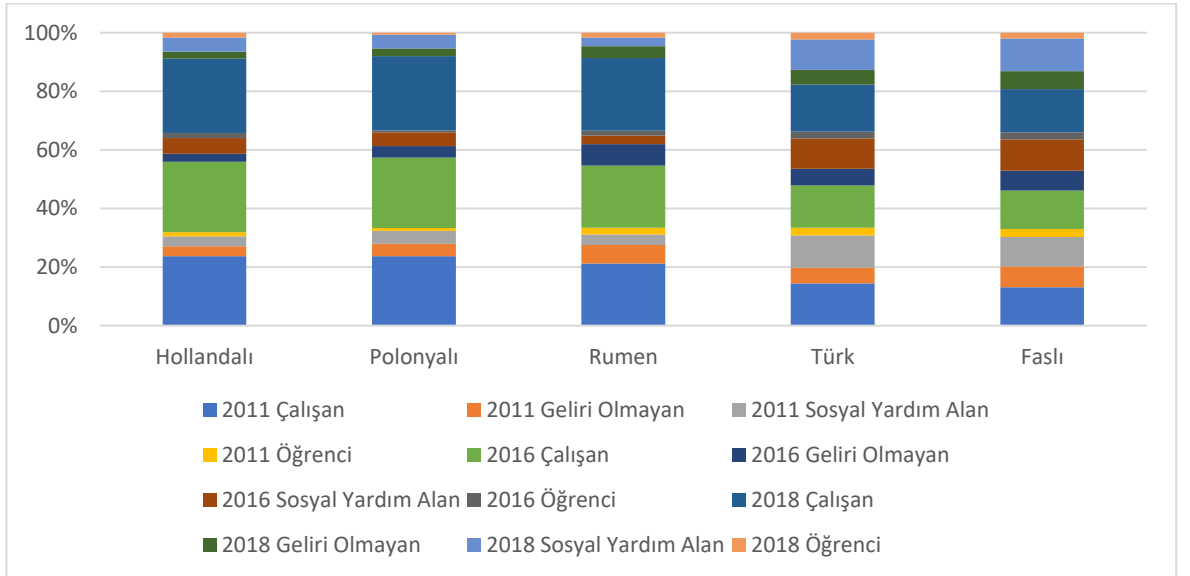
⁴¹⁸ Hollanda’da Batılı olmayan en büyük göçmen grubu Türk, Faslı, Surinamlı ve Antiller oluşturmaktadır. 1 Ocak 2021 itibarıyla en fazla nüfusa sahip göçmen grubu, 421.910 kişi ile Türklerdir ve bu sayının yarısından fazlası (%52,7) Hollanda’da doğmuş ikinci kuşaktır. Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?*”, Centraal Bureau voor de Statistiek, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland-> [Erişim 20 Şubat 2021].

⁴¹⁹ Yeni Avrupa ülkeleriyle AB’ne nispeten yeni giren Polonya, Romanya, Bulgaristan kastedilmiştir.

⁴²⁰ Centraal Bureau voor de Statistiek, “*Jaarrapport Integratie 2020*”, s.25.

Şekil 10. 20-65 Yaş Arası Hollanda'daki Erkeklerin Sosyoekonomik Konumları

Şekil 11. 20-65 Yaş Arası Hollanda'daki Kadınların Sosyoekonomik Konumları⁴²¹

Hollanda İstatistik Kurumu verilerine göre (Şekil 10 ve Şekil 11), cinsiyet fark etmeksizin Hollanda’da yaşayan Polonyalı ve Rumen Batılı göçmenlerin

⁴²¹ 2020 Yıllık Entegrasyon Raporu’ndaki verilerle oluşturulan tablolardaki bazı oranlarda rapordan kaynaklı olarak %100’ü tamamlamayan veya geçen hatalar bulunmaktadır. Fakat tablolar rapora sadık kalınarak oluşturulmuş ve değerlendirmeler rapor verilerine göre yapılmıştır. Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2020”, Centraal Bureau voor de Statistiek, “Jaarrapport Integratie 2016” (Den Haag, 2016).

sosyoekonomik konumu yerli halk ile benzerlik gösterirken Batılı olmayan Türk ve Faslı göçmenlerin yerel halk ile arasındaki fark büyüktür. Türk kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğunun 2011, 2016 ve 2018’de temel gelir kaynağı çalıştıkları işten aldıkları maaşlar veya kendi işlerinden elde ettiği gelirlerdir. 2011 yılında Türk erkeklerin %68’i çalışan, %24’ü sosyal yardım alan, %6 öğrenci ve %2’si geliri olmayan kategorisindedir. Türk kadınlarda ise bu oranlar sırasıyla %43, %33, %8 ve %16’dır. 2011’de Hollandalı erkeklerin %81’i çalışan, %15’i sosyal yardım alan, %4’ü öğrenci ve %1’i geliri olmayan kategorisindeyken Hollandalı kadınlarda bu oranlar sırasıyla %70, %10, %4 ve %16’dır. İstatistiklere bakıldığında kadın ve erkek istihdam oranlarındaki farklılıklar yerli halk arasında da mevcuttur. Buna bağlı olarak kadınların etnik köken fark etmeksizin erkeklere kıyasla daha az istihdam edildiğini söylemek mümkündür. 2016 yılına ait veriler 2011 ile benzerlik gösterirken 2018 verilerine bakıldığında çalışan yerli halk ve Türk oranlarında artış yaşanmış fakat etnik kökene bağlı olarak aradaki fark devam etmiştir.

Türklerin, Hollandalılarla arasındaki farkın yanı sıra Batılı göçmenlerle de arasındaki farkın büyük olmasında, AB vatandaşlarının AB vatandaşlığından kaynaklanan haklarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bir AB vatandaşının işe alım, çalışma koşulları, terfi, maaş, mesleki eğitime erişim, mesleki emeklilik ve işten çıkarılma konularında eşit muamele görme hakkı gibi istihdam koşullarındaki hakları AB vatandaşı göçmenleri istihdam koşullarındaki ayrımcılıktan korumaktadır.⁴²² Ayrıca AB genelinde kamu ve özel sektörde çalışan AB vatandaşı göçmenlerin yaş, cinsiyet, engellilik, etnik köken, inanç gibi konularda ayrımcılık yaşamasını engellenmektedir.⁴²³ Bunun dışında AB ülkeleri, AB içindeki üçüncü ülkelere gelen göçmenlerin işgücü piyasasına entegre olmaları ve sosyoekonomik katılımlarını arttırmak için çeşitli entegrasyon stratejisi, eylem planı ve politika

⁴²² Your Europe, “*Equal Treatment When Working in the EU*”, https://europa.eu/youreurope/citizens/work/work-abroad/equal-treatment-with-nationals/index_en.htm [Erişim 9 Mayıs 2021].

⁴²³ European Union, “*Charter of Fundamental Rights of the European Union*”, Article 12 C 326/391 § Non-discrimination (2012), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>.

modelleri geliştirmektedir.⁴²⁴ Batılı göçmenlerin çalışma hayatlarındaki konumlarının yasalarla korunma altına alınması Batılı olmayan ülkelerden gelen göçmenler arasında etnik kökene bağlı olarak farkın açılmasına neden olmaktadır.

2020'nin sonlarında CPB tarafından yayınlanan *Ongelijkheid van het jonge kind* (*Genç Çocuklardaki Eşitsizlik*) raporuna göre, yetişkinler arasındaki eşitsizlik işgücü piyasasına girmeden önceki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Erken yaş çocukluk dönemlerinde sosyoekonomik geçmişe göre şekillenen bilişsel (dil ve aritmetik) ve bilişsel olmayan becerilerin (iş disiplini ve tutum) işgücü piyasasındaki fırsatları belirlediği tespit edilmiştir. 2-15 yaş arasındaki çocuklar üzerinden yapılan araştırmada, göç geçmişi ve cinsiyetin becerileri etkilediği sonucuna varılmıştır. Etnik köken belirtilmeksizin göç geçmişine sahip olan çocukların göç geçmişi olmayanlara kıyasla dilde ve aritmetikte gecikme yaşadığı ve bu farkı ilkokul çağında kapatabildiği saptanmıştır. İş disiplini ve tutum konusunda herhangi bir farka rastlanmamıştır.⁴²⁵

⁴²⁴ Jolandie Clemente, “EMN Study on Labour Market Integration of Third-Country Nationals in EU Member States”, Text, Şubat 2019, s.16.

⁴²⁵ Maria Zumbuehl ve Rik Dillingh, “*Ongelijkheid van het Jonge Kind*” (Den Haag: Centraal Planbureau, Aralık 2020), s.3.

SONUÇ

Hollanda'ya 1960'larda Türkiye'den ve diğer ülkelerden yaşanan göçü, uluslararası göç hareketlerinin başlamasını sağlayan "neoklasik ekonominin makro kuramı" ve göçün devamlılığını açıklayan teorilerden olan "göçmen ilişkiler ağı" ile açıklamak mümkündür. Ülkeler arasında yapılan ikili anlaşmalarla ekonomik sebepler temelinde başlayan işçi göçü, yakın aile ve arkadaş bağlarıyla devamlılık göstermiştir. Bunun en önemli göstergesi ise Hollanda'ya Türkiye'nin belirli ilçe ve bölgelerinden yaşanan göçün sayıca yüksek olmasıdır. Bilindiği üzere, göçün maliyetini azaltmak amacıyla göç rotası, göç sebebi ne olursa olsun, genellikle tanıdıkların olduğu ülke ve şehirlere olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Hollanda, eski sömürgelerinden göçmenlerin uzun yıllardır bu ülkeye göç etmesine rağmen kendisinin bir göçmen ülkesi olmadığını açıklamış ve 1960'lı-70'li yıllarda sadece göçün akışını düzenleyen politikalar uygulamıştır. Hollanda, entegrasyon konusunda ilk kurumsal politikasını 1980'li yıllarda oluşturarak⁴²⁶ 2000'li yıllara kadar çeşitli entegrasyon programları uygulamıştır. Almanya, Hollanda ve Fransa gibi en çok göçmene ev sahipliği yapan Avrupa ülkeleri 2000'li yıllarda göçmenleri kendilerine benzeten entegrasyon programları geliştirmeye başlamıştır.⁴²⁷ Göçmenlerin entegrasyonu konusundaki uygulamalar göç ve göçmene yönelik bakış açısı, entegrasyon anlayışı, entegrasyondan beklenenler ve politik gelişmelere göre şekillenmektedir. Günümüze gelindiğinde Hollanda hükümeti, göçmenlerle ilgili her konuyu entegrasyon perspektifinden ele alarak politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Toplum içindeki farklılıklar entegrasyon perspektifinden değerlendirilerek entegrasyon, kutsal hedef haline getirilmiştir. Buna bağlı olarak uyum tartışmaları göçmenlerin lehine olmaktan çıkarılarak aleyhine çevrilmiştir.

Hollanda, literatürde var olan entegrasyon politikalarını 1980'lerden itibaren dönemsel olarak hayata geçirmiştir. 2003'te Adalet Bakanlığı'nın oluşturduğu "Yeni Tür Entegrasyon Politikası" ile resmi olarak entegrasyon programlarını neo-

⁴²⁶ María Callejo vd., "Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands", Nations and Nationalism- NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.12.

⁴²⁷ Erkan Perşembe, "Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon", s.90.

asimilasyonist bir tutumla şekillendireceğini ilan etmiştir.⁴²⁸ Yeni dönem entegrasyon politikaları ile daha önceki politikalarda birincil plana konulan ülkedeki grupların sosyoekonomik eşitsizlikleri ile baş etme kaygısı geride bırakılmış ve bu grupların kültür, dil, din ve değerlerine müdahale edilmeye başlanmıştır. Hollanda'nın farklı göçmen politikaları deneyimleyerek bazı politikalarda öncülük etmesi uluslararası konjonktürün anlaşılması bakımından Hollanda'yı önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın merkezinde yer alan sosyoekonomik entegrasyon politikaları, Hollanda hükümetinin sosyokültürel politikalarından bağımsız değildir. Bunun sebebi; göçmenlerin kabullenildiği 1973-1985 arası dönemde sosyoekonomik entegrasyon, sosyokültürel entegrasyon için ön koşul olarak görülürken günümüzde sosyokültürel entegrasyona öncelik verilmiş olmasıdır. Dolayısıyla entegrasyon türlerine verilen öncelik dönemsel olarak değişiklik göstermiştir. Sosyokültürel entegrasyonun öncelikli olmaya başladığı kontrollü entegrasyon dönemine bakıldığında, Hollanda'nın uygulamalardaki başarısızlıklara rağmen bu konuda ısrar ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumda göçmenlerin değerleri geri plana atılarak ülkeye entegre olmaları beklenmektedir. Tüm bunlara rağmen işgücü, eğitim ve mekânsal ayrışmadaki pozisyonlara bakıldığında Türklerin göçün ilk yıllarından itibaren kayda değer bir gelişme gösterdiği açıktır. Endüstri ve tekstil sektöründe çalışmak için Hollanda'ya gelen ilk nesilden farklı olarak ikinci ve üçüncü nesil yoğunlukla ticaret, hizmet, bakım, işletme ve idari mesleklerde çalışmaktadır. Fakat Türkler ve yerli halk arasında çalışma alanı, istihdam oranı ve yıllık gelir gibi farklılıklar hala mevcuttur. Göçmenlerin işsizlik oranlarının yüksek olması ve iş yaşamında düşük pozisyonlarda çalışmaları, ekonomik güvensizliği de beraberinde getirmektedir.⁴²⁹ Mevcut farklılıklara çeşitli etkenler sebep olmaktadır. Ele alınması gereken ilk sebep, devletin bu konularda uyguladığı politikalardır. Günümüzde uygulanan entegrasyon politikalarının tek taraflı düşünülerek oluşturulması nedeniyle, Hollanda hükümetinin göçmenlerden beklediği ilerlemenin kaydedilmesi mümkün değildir. Bu anlamda devlet politikalarında entegrasyon hedef olmaktan çıkarılarak göçmen grupların her

⁴²⁸ María Bruquetas Callejo vd., “Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands”, Nations and Nationalism- NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007), s.133.

⁴²⁹ Jan Skrobanek, “Perceived Discrimination, Ethnic Identity and the (Re-)Ethnicisation of Youth with a Turkish Ethnic Background in Germany”, Journal of Ethnic and Migration Studies, 2009, s.538.

alandaki gelişmesine yönelik politikalara önem verilmelidir. Farklılığın oluşmasına neden olan ikinci faktör ayrımcılıktır. Yapısal hale gelmiş ayrımcılık, devlet ve halk arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Gruplar arasında temasın azalmasına ve toplumsal yaşamın sekteye uğramasına neden olan ayrımcılık göçmen grupların yerel toplumda içselleştirilmesini zorlaştırmaktadır.

Hollanda'daki Türklerin eğitim hayatlarında da geçmişe kıyasla istikrarlı bir ilerlemenin olduğunu söylemek mümkündür. İlk nesil Türkler anavatanında yeterli eğitimi almamış ve mesken ülkede çalıştığı işler yüksek eğitim seviyesini gerektirmemiştir. Fakat ikinci ve üçüncü nesle baktığımızda gerek okuldan aldıkları tavsiye notları gerekse eğitim dereceleri giderek artmakta ve eğitim seviyesi kuşaklar ilerledikçe gelişme göstermektedir. Buna rağmen ülkedeki diğer göçmen gruplar da dahil olmak üzere Hollandalıların eğitim seviyesini yakalayan bir etnik grup henüz yoktur. Eğitimdeki başarı veya başarısızlık sadece göçmenlerin sorumluluğunda olan bir olgu değildir. Bu olgu aynı zamanda ev sahibi ülkenin göçmenlere yönelik uyguladığı eğitim politikalarıyla şekillenmektedir. Hollanda'nın bazı eğitim politikaları ve toplumda kabul edilmiş yapısal bir sorun olan ayrımcılık, işgücü piyasasına katılımda olduğu gibi akademik başarıyı da olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim ana dili bilgisinin mesken ülke dilini öğrenmeyi hızlandırdığı ve buna bağlı olarak akademik başarıyı olumlu yönde etkilediğine dair bilimsel çalışmalar olmasına rağmen uyumu engellediği bahanesi ile ana dili eğitimi kaldırılmıştır. Ayrıca göçmen grupların yetersiz sosyoekonomik durumları nedeniyle göçmen aileler çocuklarının eğitimine yerli halk kadar yatırım yapamamaktadır. Bu da yeterli dil öğrenimini engelleyerek kişinin ve sonraki kuşakların eğitim ve iş hayatını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle göçmenlerin akademik başarısını etkileyen birçok dış etkene karşılık hükümetin önceliği göçmenlere eşit haklar sunmanın yanında tüm farklılıkları gözeten politikalar üretmek olmalıdır.

Toplum içerisinde var olan eşitsizlik göçmen grupları, kendi içlerine çekilmeye zorlamakta bu da yerli halktan soyutlanmayı beraberinde getirmektedir. Ülkede yaşanan göçün ilk yıllarında iş imkanlarının ülkenin batısında yer alması göçmenlerin "randstad" olarak adlandırılan dört büyük belediye çevresinde toplanmasına neden olmuştur. Devletin göçmenlere sunduğu sosyal konut bölgelerinde yerli halkın sayıca çok az ikamet etmesi veya hiç ikamet etmemesi mekânsal ayrışmanın yaşanmasına

sebepler olmuştur. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Aile bağları, iş imkanları, ekonomik durum gibi etkenler göçmenlerin Amsterdam, Rotterdam, Lahey, Utrecht ve çevresinde toplanmasına neden olmaktadır. Böylece belli bölgelerde yoğunlaşma etnik grupların yerli halkla temasını gittikçe azaltmaktadır. Temas eksikliği ise göçmenlerin sosyoekonomik entegrasyonlarının hedeflenen seviyelere ulaşamamasında önemli bir rol oynamaktadır. Hollanda hükümetinin göçmenlere yönelik artan sosyokültürel ve sosyoekonomik entegrasyon taleplerine rağmen 2018’de WRR tarafından yayınlanan Yeni Çeşitlilik (*De nieuwe verscheidenheid*) anket çalışmasında, etnik çeşitliliğin sosyal uyumu azalttığı ve güvenlik sorunlarını arttırdığı sonucuna varılarak bu konuda hayata geçirilecek politikalarda ayrışmayı pekiştiren bir yol izleneceği resmi olarak ilan edilmiştir. Bu konuda uygulanacak hükümet politikaları, etnik grupların bir arada bulunduğu mahallelerin oluşturulmasını ve komşuluk ilişkileri sayesinde bölgede yaşayan sakinlerin temasının artırılmasını öncelermelidir.

İşgücü, eğitim ve mekânsal ayrışma alanlarında üretilen her politika Türklerin Hollanda içindeki sosyoekonomik konumlarını etkilemektedir. Hollanda’daki Türkler göçün ilk yıllarından itibaren işgücü piyasasına katılım, eğitim alanında ilerleme kaydetmiş ve kaydetmeye devam etmektedir. Göçmen odaklı düşünülmüş politikalar göçmenlerin refah seviyesini arttırırken entegrasyon odaklı düşünülmüş politikalar göçmenlerin sosyoekonomik anlamda daha geriye gitmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan entegrasyon ve sosyoekonomik statünün kuşaklar arasında incelenmesi uzun vadeli gelişmelerin gözlemlenmesinde önemlidir. Fakat sosyoekonomik konum belirlenirken Hollanda resmî kurumlarının kullandığı entegrasyon göstergeleri sınırlı konularda ele alınmaktadır. Kısıtlı göstergeler üzerinden göçmenlerin entegrasyonda gösterdiği “başarı” tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bunun sonucunda söz konusu oranlardan memnun kalmayan Hollanda hükümeti, sosyoekonomik konumdaki olumsuz tabloyu çok kolay bir şekilde göçmenlerin entegrasyondaki “başarısızlığına” bağlamaktadır. Ayrıca Hollanda’da entegrasyon için seçilen göstergelerdeki tüm sorumluluklar hükümetin sorumluluğundan çıkarılarak bireylerin sorumluluğunda incelenmiştir. Benzer şekilde ortaya çıkan başarısızlık da göçmen bireylerin sorumluluğuna verilmektedir. Devlet sadece bu sonuçları değerlendirmede dahil olmayı tercih etmektedir. Devletin, Hollanda’daki göçmenlerin entegrasyon

sürecindeki mevcut eşitsizliklerinin çözümünde değerlendirme ile birlikte uygulama aşamasında da sürece dahil olması gerekmektedir.

Bu çalışmanın araştırma sorusu olan Hollanda'nın sosyoekonomik entegrasyon politikalarının Türklere etkisi incelendiğinde elde edilen sonuç, sosyoekonomik entegrasyon politikalarının göçmenler ve Hollanda hükümetinin beklediği ideal durumu oluşturmadığı yönündedir. Mevcut politikaların Hollanda hükümetinin göçmenlerden beklentileriyle uyuşmadığı incelenen devlet politikaları ve istatistiksel veriler ışığında tespit edilmiştir. Hollanda hükümeti, entegrasyon sürecine dahil olmak yerine göçü engellemeye çalışan politikalara başvurmakta ve ülkesindeki göçmenleri kültür ve normlar bakımından kendine benzetmeye çalışmaktadır. Bu bakımdan Hollanda'daki sağ parti söylemlerinin etkisiyle göç ve göçmenler istenmeyen bir fenomen haline gelmiştir. Bu durum hem ülkede yaşayan etnik azınlıkları hem de Hollanda'nın geleceğini olumsuz etkilemektedir. Göçü kısıtlayan politikalar Hollanda'nın geleceği düşünülerek değerlendirildiğinde, Hollanda'nın demografik yapısı ülkeye göç akışı yaşanmadığında yeterli büyümeden yoksun kalacaktır.

The World Bank 2019 verilerine göre, nüfusun kendini yenileme düzeyi evrensel olarak kadın başına 2,4 çocuk kabul edilmektedir ve bu oran 1960'lı yıllardan itibaren en düşük seviyeye gelmiştir.⁴³⁰ Evrensel olarak kabul edilmiş nüfus yenilenmesini sağlayan çocuk sayısı dikkate alındığında Hollandalılar için 2018'de ortalama çocuk sayısı 1,8'in altına düşmüştür. Faslı ikinci kuşak için ortalama çocuk sayısı 2,1 iken, Türk ikinci kuşak için 1,8 çocuktur. Yenilenemeyen nüfusa sahip bir toplumda yaşlı nüfus oranları artarak bağımlı bir nüfus oluşmaktadır. Avrupa'da yaşlı nüfusun artacağı öngörülerine dayanarak ülkedeki göçmenlere daha fazla özen gösterilmesi ve göçmenlerin toplumdan dışlanmaması büyük önem arz etmektedir. Günümüzde vasıflı işçi göçünü kolaylaştıran Hollanda ve diğer Avrupa Birliği ülkeleri kendi topraklarında var olan potansiyelleri ayrımcılığa maruz bırakmadan işlemelidir. Bu yöntem göçmenlerin, yaşadıkları ülkeye uyumlarında da önemli bir yere sahip

⁴³⁰The World Bank, "Fertility rate, total (births per woman)", 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2019&start=1960&view=chart> [Erişim 9 Haziran 2021].

olacaktır. Gelecek on yıllarda göçmen odaklı politikaların uygulanması ile göçmenlerin eğitim ve refah seviyesinin artarak yerli halkla eşitlenmesi, göçmenlerin ülkeye uyumu tartışmasını ortadan kaldıracaktır. Bu açıdan popülist partilerin seçimlerde oy kaygısına yenik düşerek göçmenleri istenmeyen ilan etmeleri ve göçmenler hakkında ülkeye entegre olmadıklarına dair söylem üretmeleri sürdürülebilir bir politika olmaktan uzaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. "Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Bitmeyen Yurttaşlığa". 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Adıgüzel, Yusuf. "Göç Sosyolojisi". 3. bs. Nobel, 2019.
- Onze Taal. "Allochtoon (herkomst, betekenis, gebruik) | Genootschap Onze Taal". Erişim 09 Ekim 2020. <https://onzetaal.nl/taaladvies/allochtonen>.
- Andriessen, Iris ve Ross, Julian. "Liever Mark dan Mohammed?: Onderzoek naar Arbeidsmarktdiscriminatie van niet-Westerse Migranten via Praktijktests". Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010.
- Andriessen, Iris, Fernee, Henk ve Wittebrood, Karin. "Ervaren Discriminatie in Nederland". Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Ocak 2014.
- Andriessen, Iris, Dijkhof, Justin Hoegen, van der Torre, Ab, van den Berg, Esther, Pulles, Ine, Iedema, Jurjen ve de Voogd-Hamelink, Marian. "Ervaren discriminatie in Nederland II". Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, Mart 2020.
- Avrupa Konseyi. "Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsü Hakkında Avrupa Sözleşmesi (1979)".
- Bağlı, Mazhar ve Özensel, Ertan. "Çokkültürlü Vatandaşlık". 2. bs. Çizgi Kitabevi, 2013.
- Bartram, David, Poros, Maritsa V. ve Monforte, Pierre. "Göç Meselesinde Temel Kavramlar". Çeviren İtir Ağabeyoğlu-Tuncay. 2. bs. Ankara: Hece Yayınları, 2019.
- Bezciöğlu-Göktolga, İrem ve Yağmur, Kutlay. "Home Language Policy of Second-Generation Turkish Families in the Netherlands". Journal of Multilingual and Multicultural Development 39, sy 1 (02 Ocak 2018): 44-59.
- Bolkestein, Frits. "De Integratie van Minderheden", 12 Eylül 1991. <http://fritsbolkestein.com/articles.html>.
- Bolt, Gideon. "Over Spreidingsbeleid en Drijfzand". Migrantenstudies 20 (01 Ocak 2004).
- Bolt, Gideon, van Kempen, Ronald ve van Ham, Maarten. "Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy", 2008.
- Bolt, Gideon, Özükren, A. Şule ve Phillips, Deborah. "Linking Integration and Residential Segregation" 36, sy 2 (Şubat 2010): 169-86.
- Bonjour, Saskia ve Vink, Maarten. "When Europeanization Backfires: The Normalization of European Migration Politics". Acta Politica 48, sy 4 (01 Ekim 2013): 389-407.
- Borjas, George J. "Ethnic Capital and Intergenerational Mobility". The Quarterly Journal of Economics 107, sy 1 (01 Şubat 1992): 123-50.

- Bosswick, Wolfgang ve Heckmann, Friedrich. "Integration of Migrants: Contribution of Local and Regional Authorities". Eurofound, 29 Ocak 2007.
- Boterman, Willem. "School segregation in the Netherlands". İçinde Understanding School Segregation Patterns, Causes and Consequences of Spatial Inequalities in Education Understanding School Segregation Patterns, Causes and Consequences of Spatial Inequalities in Education, editör Cristián Bellei ve Xavier Bonal, 2017.
- Bouma-Doff, Wenda van der Laan. "Confined Contact: Residential Segregation and Ethnic Bridges in the Netherlands". Urban Studies 44, sy 5-6 (01 Mayıs 2007): 997-1017.
- Böcker, Anita ve Thränhardt, Dietrich. "The Institutional Setting of Naturalization and Multiple Citizenship: A Comparison of German and Dutch Policies:Of States, Rights, and Social Closure Governing Migration and Citizenship". Edited by Oliver Schmidtke and Saime Ozcurumez. PALGRAVE MACMILLAN, 2008.
- Brakel, Marion van den ve Otten, Ferdy. "Welvaart in Nederland 2019". Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019.
- Brubaker, Rogers. "The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States". İçinde Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States, editör Christian Joppke ve Ewa Morawska, 39-58. Migration, Minorities and Citizenship. London: Palgrave Macmillan UK, 2003.
- Butter, Ewoud. "De 25 grootste groepen Nederlanders met en zonder migratieachtergrond". Republiek Allochtonië. Erişim 22 Haziran 2020. <http://www.republiekallochtonie.nl/blog/achtergronden/de-25-grootste-groepen-nederlanders-met-en-zonder-migratieachtergrond>.
- Callejo, María Bruquetas, Garcés-Mascareñas, Blanca, Penninx, R. ve Scholten, Peter. "Policymaking Related to Immigration and Integration. The Dutch Case. Country Report on the Netherlands". Nations and Nationalism - NATIONS NATL, sy Working Paper No:15 (01 Ocak 2007).
- Canatan, Kadir. "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu 'İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri'". Turkish Studies 2, sy 3 (2007).
- Canatan, Kadir. "Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları". Sosyoekonomi 15, sy 15 (01 Eylül 2011).
- Canatan, Kadir. "Avrupa'da Ulusal Azınlıklar: Hollanda Friesland Örneği". 2013.
- Canatan, Kadir. "Hollanda'da Yaşayan Türkiyeli Kanaat Önderlerinin İdeal ve Reel Entegrasyon Algısı". Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 8, sy 1 (29 Haziran 2018): 31-56.
- Canatan, Kadir. "Toplumsal Değişim Perspektifinden Göç Sosyolojisi". Ankara: Eskiyei Yayınları, 2020.
- Castles, Stephen ve Miller, Mark J. "The Age of Migration". London: Macmillan Education UK, 1998.

- Cecel-Köse, Sezen. “Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda’daki Türkiye Kökenli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme”. Hacettepe Üniversitesi, 2012.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Bevolking”. Erişim 10 Eylül 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/47/bevolking>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Gestandaardiseerd Inkomen”. Erişim 30 Mayıs 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/37/koopkracht-groeide-in-2017-een-half-procent/gestandaardiseerd-inkomen>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Hoe Verschillen Arbeid en Inkomen naar Migratieachtergrond?” Centraal Bureau voor de Statistiek. Erişim 07 Eylül 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoe-verschillen-arbeid-en-inkomen-naar-migratieachtergrond->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Hoeveel Immigranten Komen naar Nederland?” Erişim 25 Eylül 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-immigranten-komen-naar-nederland->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Hoeveel Mensen met een Migratieachtergrond Wonen in Nederland?” Centraal Bureau voor de Statistiek. Erişim 15 Eylül 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Hoger Onderwijs; Gediplomeerden Eerste Diploma, Herkomst 1995/’96-2015/’16”. Erişim 14 Eylül 2020. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/71172ned/table?searchKeywords=herkomstgroep>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Jaarrapport Integratie 2016”. Den Haag, 2016.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Jaarrapport Integratie 2018”. Den Haag, 2018.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Jaarrapport Integratie 2020”. Den Haag, 2020.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Personen met ouders van tweede generatie, 1 januari 2020”. Erişim 02 Ocak 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/46/personen-met-ouders-van-tweede-generatie-1-januari-2020>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Population Counter”. Erişim 28 Mayıs 2021. <https://www.cbs.nl/en-gb/visualisations/dashboard-population/population-counter>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Population Outlook 2050: More People with a Migration Background”. Statistics Netherlands. Erişim 09 Şubat 2021. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/28/population-outlook-2050-more-people-with-a-migration-background>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Prognose Bevolking naar Migratieachtergrond (2019-2060)”. Centraal Bureau voor de Statistiek. Erişim 10 Eylül 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2019/51/prognose-bevolking-naar-migratieachtergrond--2019-2060-->.

- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Termen Allochtoon en Autochtoon Herzien”. Centraal Bureau voor de Statistiek. Erişim 25 Eylül 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2016/43/termen-allochtoon-en-autochtoon-herzien>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Wat is het verschil tussen de eerste en tweede generatie?” Erişim 02 Ocak 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/specifiek/wat-is-het-verschil-tussen-de-eerste-en-tweede-generatie->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Wat verstaat het CBS onder een allochtoon?” Erişim 09 Ekim 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/specifiek/wat-verstaat-het-cbs-onder-een-allochtoon->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Werkloosheid Gedaald naar 3,6 Procent”. Erişim 27 Haziran 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/07/werkloosheid-gedaald-naar-3-6-procent>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Wie zijn de derde generatie?” Erişim 09 Ekim 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/47/wie-zijn-de-derde-generatie->.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. “Work and Family Reunification Main Reasons for Immigration”. Erişim 09 Şubat 2021. <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2020/30/work-and-family-reunification-main-reasons-for-immigration>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek-StatLine. “Werkzame beroepsbevolking; gemiddeld inkomen”. Erişim 07 Şubat 2021. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83686NED/table?dl=41796>.
- Champion, Dean J., ve Gordon, Milton M.. “Review of Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins”. *The Sociological Quarterly* 6, sy 3 (1965): 308-10.
- Clemente, Jolandie. “EMN Study on Labour Market Integration of Third-Country Nationals in EU Member States”. Text, Şubat 2019. https://ec.europa.eu/home-affairs/content/emn-study-labour-market-integration-third-country-nationals-eu-member-states_en.
- Coleman, James S., Campbell, Ernest Q., Hobson, Carol J., McPartland, James, Mood, Alexander M., Weinfeld, Frederic, D. ve York, Robert L.. “Equality of Educational Opportunity”, 1966.
- Connor, Helen, Tyers, Claire, Modood, Tariq ve Hillage, Jim. “Why the Difference? A Closer Look at Higher Education Minority Ethnic Students and Graduates”, 2004.
- Coşkun, Emel. “Uluslararası Göç Teorilerinde Kadınlar, Batı Avrupa Ülkelerine Göç, Göçmen Politikaları ve Kadın Göçmenlerin Ekonomiye Katkısı”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Cummins, Jim. “Bilingual Children’s Mother Tongue: Why Is It Important for Education?” *Sprogforum* 19 (01 Ocak 2001).
- Çağlayan, Savaş. “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, sy 17 (01 Aralık 2006): 25.

- Dagevos, Jaco. "Ruimtelijke Concentratie van niet-Westerse Migranten: Achtergronden, Gevolgen en Aangrijpingspunten voor het Beleid". Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2009.
- Demiral, Seran. "Sosyal Tabakalar ve Kentsel Katmanlar: İstanbul'da Mekansal Ayırışma Biçimleri". İçinde Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik, editör Lütfi Sunar, C. 2. Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- de Vries, M. Robert ve Wolbers, Maarten H. J.. "Ethnic Variation in Labour Market Outcomes among School-leavers in the Netherlands: The Role of Educational Qualifications and Social Background", sy Vol. 7, No. 1 (Mart 2004).
- Dienst Uitvoering Onderwijs Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. "Integration in the Netherlands: Fines - DUO Inburgeren". inburgeren.nl. Erişim 28 Kasım 2020. <https://www.inburgeren.nl/en/integration-in-the-netherlands/fines.jsp>.
- Doomernik, J. "The Effectiveness of Integration Policies towards Immigrants and Their Descendants in France, Germany and the Netherlands". Working paper, 15 Nisan 1998. http://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/publications/WCMS_201974/lang--en/index.htm.
- Driessen, Gert. "The Educational Progress of Immigrant Children in the Netherlands". Language, Culture and Curriculum 8, sy 3 (01 Ocak 1995): 265-80.
- Driessen, Geert. "Minority Language and Culture Teaching in The Netherlands: policies, arguments, evaluation and prospects". University of Nijmegen, 1996.
- Driessen, Geert ve Dekkers, Hetty. "Educational Opportunities in the Netherlands: Policy, Students' Performance and Issues". International Review of Education 43, sy 4 (01 Temmuz 1997): 299-315.
- Duin, Coen, de Jong, Andries ve Broekman, Rob. "Regionale Bevolkingsen Allochtonenprognose 2005-2025". Ruimtelijk Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek, 2006.
- Duyvendak, J. W., Pels, T. ve Rijkschroeff, R.. "A Multicultural Paradise? The Cultural Factor in Dutch Integration Policy". Ithaca, NY Cornell University Press, 2009.
- Elferink, Jan-Willem ve Smits, Mari. "Post-War Migration from the Netherlands". Tilburg: Tilburg University Press, 1997, 21-31.
- Entzinger, Han. "The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands". İçinde Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States, editör Christian Joppke ve Ewa Morawska, 59-86. Migration, Minorities and Citizenship. London: Palgrave Macmillan UK, 2003.
- Entzinger, Han. "The Growing Gap Between Facts and Discourse on Immigrant Integration in the Netherlands". Identities 21, sy 6 (02 Kasım 2014): 693-707.
- Ersanilli, Evelyn. "Country Profile: Netherlands". Focus Migration, Kasım 2007.
- Ersanilli, Evelyn ve Koopmans, Ruud. "Ethnic Retention and Host Culture Adoption among Turkish Immigrants in Germany, France and the Netherlands: A Controlled Comparison", 2009, 40.

- European Union. "Charter of Fundamental Rights of the European Union, Article 12 C 326/391 § Non-discrimination (2012)". <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>.
- Eurostat. "Overview - Europe 2020 Indicators - Eurostat". Erişim 19 Mart 2021. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators>.
- Extra, Guus ve Yağmur, Kutlay. "Immigrant Minority Languages at Home and at School: A Case Study of the Netherlands". *European Education* 38, sy 2 (01 Haziran 2006): 50-63.
- Fainstein, Norman. "Black Ghettoization and Social Mobility". İçinde *The Bubbling Cauldron: Race, Ethnicity, and the Urban Crisis*, editör Joe R. Feagin ve Michael Peter Smith, NED-New edition. University of Minnesota Press, 1995.
- Fajth, Veronika ve Bilgili, Özge. "Beyond the isolation thesis: exploring the links between residential concentration and immigrant integration in the Netherlands". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46, sy 15 (17 Eylül 2020): 3252-76.
- Fussell, Elizabeth ve Massey, Douglas S.. "The Limits to Cumulative Causation: International Migration from Mexican Urban Areas". *Demography* 41, sy 1 (01 Şubat 2004): 151-71.
- Galster, George C., Metzger, Kurt ve Waite, Ruth. "Neighborhood Opportunity Structures and Immigrants' Socioeconomic Advancement". *Journal of Housing Research* 10, sy 1 (1999): 95-127.
- Garcés-Mascareñas, Blanca ve Penninx, Rinus. "Integration Processes and Policies in Europe". IMISCOE Research Series, 2016.
- Genootschap Onze Taal. "Het Woord Allochtoon': Geschiedenis en Discussie". Erişim 09 Ekim 2020. <https://onzetaal.nl/nieuws-en-dossiers/dossiers/het-woord-allochtoon>.
- Gheasi, M. "Social Economic Aspects of the Diaspora World". VU University, 2015. <https://research.vu.nl/en/publications/social-economic-aspects-of-the-diaspora-world>.
- Gijsberts, Mérove, Meer, Tom ve Dagevos, Jaco. "'Hunkering Down' in Multi-Ethnic Neighbourhoods? The Effects of Ethnic Diversity on Dimensions of Social Cohesion". *European Sociological Review* 28 (01 Ağustos 2012): 527-37.
- Gurr, Ted Robert. "Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict since 1945". *International Political Science Review* 14, sy 2 (01 Nisan 1993): 161-201.
- Güllüpcinar, Fuat. "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiğı ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 4 (Nisan 2012).
- Hagendoorn, Louk, Veenman, Justus ve Vollebergh, Wilma. "Introduction Cultural Orientation and Socio-Economic Integration of Immigrants in the Netherlands". İçinde *Integrating Immigrants in the Netherlands: Cultural Versus Socio-Economic Integration*, editör Louk Hagendoorn ve Justus Veenman, 1st edition. Routledge, 2017.

- Hasekamp, Pieter ve Putters, Kim. “De Ongelijke Effecten van de Coronacrisis – en Opties voor Beleid”. Centraal Planbureau ve Sociaal en Cultureel Planbureau, 20 Nisan 2021.
- Heckmann, Friedrich. "From Ethnic Nation to Universalistic Immigrant Integration: Germany". *The Integration of Immigrants in European Societies*. De Gruyter Oldenbourg, 2016.
- Hermansen, Are Skeie. “Moving Up or Falling Behind? Intergenerational Socioeconomic Transmission among Children of Immigrants in Norway”. *European Sociological Review* 32, sy 5 (01 Ekim 2016): 675-89.
- InfoNu. “Het verschil tussen een autochtoon en een allochtoon”. Erişim 10 Ocak 2020. <https://mens-en-samenleving.infonu.nl/sociaal-cultureel/79462-het-verschil-tussen-een-autochtoon-en-een-allochtoon.html>.
- Hondius, Dienke. “Access to the Netherlands of Enslaved and Free Black Africans: Exploring Legal and Social Historical Practices in the Sixteenth–Nineteenth Centuries”. *Slavery & Abolition* 32, sy 3 (01 Eylül 2011): 377-95.
- Hoving, Isabel. “Circumventing Openness: Creating New Senses of Dutchness”. *Transit* 1, sy 1 (16 Eylül 2004). <https://escholarship.org/uc/item/1g62t1wx>.
- Huddleston, Thomas, Bilgili, Özge, Joki, Anne-Linde ve Vankova, Zvezda. “Migrant Integration Policy Index 2015”, Haziran 2015.
- Huddleston, Thomas, Niessen, Jan ve Tjaden, Jasper Dag. “Using EU Indicators of Immigrant Integration”. European Commission, 2013.
- Ihlanfeldt, Keith R. ve Scafidi, Benjamin. “Black Self-Segregation as a Cause of Housing Segregation: Evidence from the Multi-City Study of Urban Inequality”. *Journal of Urban Economics* 51, sy 2 (01 Mart 2002): 366-90.
- Immigratie-en Naturalisatiedienst. “Income: Condition for a Residence Permit for Your Family Member”. Erişim 31 Ocak 2021. <http://ind.nl:80/en/Pages/income-requirements-family.aspx>.
- Immigratie-en Naturalisatiedienst. “Turkish Citizens and Their Family Members”. Erişim 01 Şubat 2021. <http://ind.nl:80/en/Pages/turkish-citizens-and-their-family-members.aspx>.
- IOM UN Migration. “Key Migration Terms”. International Organization for Migration, 14 Ocak 2015. <https://www.iom.int/key-migration-terms>.
- Jongen, Egbert, Muns, Sander, Thijs, Claartje, de Boer, Henk-Wim, Dagevos, Jaco, Dillingh, Rik, Ebregt, Jos vd. “Kansrijk Integratiebeleid op de Arbeidsmarkt”. Den Haag: Centraal Planbureau ve Sociaal en Cultureel Planbureau, Ekim 2020.
- Justice and Home Affairs Council. “The Common Basic Principles”, 19 Kasım 2004. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/82745.pdf.
- Kao, Grace ve Tienda, Marta. “Optimism and Achievement: The Educational Performance of Immigrant Youth”. *Social Science Quarterly* 76, sy 1 (1995): 1-19.

- Karakurt-Abass, Semra. "Okul Modeli Olarak 'Brede School': Hollanda Örneği". Marmara Üniversitesi, 2012.
- Kaya, Ayhan. "İslam, Göç ve Entegrasyon". İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Kee, Peter. "Native-Immigrant Employment Differentials in the Netherlands: the Role of Assimilation and Discrimination", 1994.
- Kivisto, Peter ve Faist, Thomas. "Assimilation: Historical Perspective and Contemporary Reframing". İçinde Beyond a Border: The Causes and Consequences of Contemporary Immigration, 87-126. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc., 2010.
- Kivisto, Peter. "Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age". Routledge, 2015.
- Knox, Paul ve Pinch, Steven. "Urban Social Geography: An Introduction". Routledge, 2014.
- Kolbaşı-Muyan, Gizem. "Interactions Between Family Reunification and Integration: Marriages of Second Generation Turkish Dutch From Turkey". ODTÜ, 2017.
- Kolbaşı-Muyan, Gizem. "Avrupa'da Göçmen Politikaları Almanya, Hollanda, Fransa Özelinde Göçmen Politikalarının Karşılaştırılması". Detay Yayıncılık, 2018.
- Kolbaşı-Muyan, Gizem. "Hollanda Göçmen Entegrasyonu Politikaları: Liberalizmden Neoliberalizme". SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi 9, sy 1 (28 Haziran 2019): 177-92.
- Kolbaşı-Muyan, Gizem. "Alienation of 'Second Generation Turkish Dutch' in the Name of 'Integration': Family Reunification Policies in the Netherlands", 2020.
- Koser, Khalid. "International Migration: A Very Short Introduction". Second Edition. Very Short Introductions. Oxford, New York: Oxford University Press, 2016.
- Kraszewska, Katarzyna, Knauth, Bettina ve Thorogood, David. "Indicators of Immigrant Integration- A Pilot Study". Eurostat, 17 Haziran 2011. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-working-papers/-/KS-RA-11-009>.
- Kymlicka, Will. "Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Multicultural Citizenship". Oxford University Press. 1995
- Kymlicka, Will. "Multiculturalism: Success, Failure, and the Future", 01 Şubat 2012.
- Kymlicka, Will. "Solidarity in Diverse Societies: Beyond Neoliberal Multiculturalism and Welfare Chauvinism". Comparative Migration Studies 3, sy 1 (17 Aralık 2015): 17.
- Lancee, Bram ve Hartung, Anne. "Turkish Migrants and Native Germans Compared: The Effects of Inter-Ethnic and Intra-Ethnic Friendships on the Transition from Unemployment to Work". International Migration 50, sy 1 (2012): 39-54.
- Letki, Natalia. "Does Diversity Erode Social Cohesion? Social Capital and Race in British Neighbourhoods". Political Studies 56, sy 1 (01 Mart 2008): 99-126.

- Lubbers, R. F. M. "Allochtonenbeleid". Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 09 Mayıs 1989. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/1989/05/09/allochtonenbeleid>.
- Malthus, T. R. "An Essay on the Principle of Population". J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard, 1798. <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>.
- Martin, Philip L. "Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe, with Special Reference to the Federal Republic of Germany". ILO, 1990. <https://labordoc.ilo.org>.
- Massey, Douglas S., Arango, Joaquin, Hugo, Graeme, Kouaouci, Ali, Pellegrino, Adela ve Taylor, J. Edward. "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". Population and Development Review, sy 19 (Eylül 1993): No:3.
- Mattheijer, Marloes. "De Toelating van Vluchtelingen in Nederland en hun Integratie op de Arbeidsmarkt". Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies University of Amsterdam, Haziran 2000, 110.
- Meld Islamofobie. "Zwartboek 'Boerkaverbod'", 21 Eylül 2020.
- Migrant Integration Policy Index 2020. "Netherlands | MIPEX 2020", 2019. <https://www.mipex.eu/netherlands>.
- Ministerie van Algemene Zaken. "Kamerbrief Evaluatie van de Wet Inburgering 2013 - Kamerstuk - Rijksoverheid.nl". Kamerstuk. Ministerie van Algemene Zaken, 27 Haziran 2018. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/27/kamerbrief-evaluatie-van-de-wet-inburgering-2013>.
- Ministerie van Algemene Zaken. "Nieuwe Wet inburgering- Nieuwsbericht". Nieuwsbericht. Ministerie van Algemene Zaken, 02 Temmuz 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/07/02/nieuwe-wet-inburgering-aangenomen>.
- Ministerie van Algemene Zaken. "Regeerakkoord 2017: 'Vertrouwen in de Toekomst' - Publicatie - Rijksoverheid.nl". Publicatie. Ministerie van Algemene Zaken, 10 Ekim 2017. <https://doi.org/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst>.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. "Circulaire inwerkingtreding Woningwet 2015". Erişim 23 Mayıs 2021. <https://wetten.overheid.nl/BWBR0036776/2015-07-01>.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. "De Woningwet 2015 in vogelvlucht". Ministerie van Algemene Zaken, 03 Mart 2015. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2015/03/17/woningwet-2015-in-vogelvlucht>.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. "Gedeeltelijk verbod gezichtsbedekkende kleding- Gezichtsbedekkende kleding (in de media 'boerkaverbod')- Rijksoverheid.nl". Onderwerp. Ministerie van Algemene Zaken, 15 Mayıs 2018.

- <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gezichtsbedekkende-kleding-in-de-media-boerkaverbod/gezichtsbedekkende-kleding-gedeeltelijk-verbieden>.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. "Minister Van Engelshoven: 'Stagediscriminatie is onaanvaardbaar' - Nieuwsbericht - Rijksoverheid.nl". Nieuwsbericht. Ministerie van Algemene Zaken, 28 Ağustos 2018. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/08/28/minister-van-engelshoven-%E2%80%9Cstagediscriminatie-is-onaanvaardbaar%E2%80%9D>.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. "Kamerbrief Motie Over Inburgering Turkse Nieuwkomers - Kamerstuk - Rijksoverheid.nl". Kamerstuk. Ministerie van Algemene Zaken, 04 Şubat 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/02/04/inburgering-turkse-nieuwkomers>.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. "Nieuwe Wet inburgering - Inburgeren in Nederland". Onderwerp. Rijksoverheid. Ministerie van Algemene Zaken, 05 Ağustos 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/inburgeren-in-nederland/nieuwe-wet-inburgering>.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. "Turkse nieuwkomers worden inburgeringsplichtig - Nieuwsbericht - Rijksoverheid.nl". Nieuwsbericht. Ministerie van Algemene Zaken, 04 Şubat 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/02/04/turkse-nieuwkomers-woorden-inburgeringsplichtig>.
- Modood, Tarıq. "Çokkültürcülük Bir Yurttaşlık Tasarımı". Çeviren İsmail Yılmaz. Phoenix Yayınevi, 2014.
- Mouw, Ted ve Xie, Yu. "Bilingualism and the Academic Achievement of First- and Second-Generation Asian Americans: Accommodation with or without Assimilation?" American Sociological Review 64, sy 2 (1999): 232-52.
- Mouzelis, Nicos. "Social and System Integration: Lockwood, Habermas, Giddens". Sociology 31, sy 1 (01 Şubat 1997): 111-19.
- NetherlanNZ Foundation. "Home Abroad - A Profile of the Dutch Diaspora in New Zealand". Embassy of the Kingdom of the Netherlands Wellington, 2014.
- Nicolaas, H., ve A. H. Sprangers. "Allochtonen in Nederland 2000". Centraal Bureau voor de Statistiek, 2000. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2000/45/allochtonen-in-nederland-2000>.
- Niesing, Willem, van Praag, Bernard M. S ve Veenman, Justus. "The Unemployment of Ethnic Minority Groups in the Netherlands". Journal of Econometrics 61, sy 1 (01 Mart 1994): 173-96.
- Oostindie, Gert. "Postcolonial Netherlands: Sixty-Five Years of Forgetting, Commemorating, Silencing". Amsterdam University Press, 2011. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/34617>.
- Öztañ, Ece. "Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: 'Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya'-Hollanda ve Göçmenleri". İçinde

- Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, editör Suna Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012.
- Park, Robert E. "Human Migration and the Marginal Man". *American Journal of Sociology* 33, sy 6 (1928): 881-93.
- Parlament. "Parlementaire Enquête Woningcorporaties (2012-2014)". Erişim 23 Mayıs 2021.
https://www.parlement.com/id/vj8qb1nuabtp/parlementaire_enquete_woning_corporaties.
- Penninx, Rinus. "Ethnic groups in the Netherlands: Emancipation or minority group-formation?" *Ethnic and Racial Studies* 12, sy 1 (01 Ocak 1989): 84-99.
- Penninx, Rinus. "Dutch Integration Policies after the Van Gogh murder". Institute for Migration and Ethnic Studies, 2005.
- Penninx, R., ve Scholten, Peter. "Research-policy Dialogues on Migration and Integration in Europe". *Climatic Change*, 2009.
- Penninx, Rinus. "Postwar Immigration and Integration Policies in the Netherlands: An Unstable Marriage". *İçinde Relations between Immigration and Integration Policies in Europe Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States*, 77-105. Routledge, 2020.
- Perşembe, Erkan. "Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon". 1. bs. Araştırma Yayınları, 2005.
- Phinney, Jean S., Sam, David L. ve Vedder, Paul. "Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation", 2006, 31.
- Portes, Alejandro ve Zhou, Min. "The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 530, sy 1 (01 Kasım 1993): 74-96.
- Portes, Alejandro ve Rumbaut, Rubén G.. "Immigrant America: A Portrait". 4. bs. University of California Press, 2014.
- Rath, Jan, Sunier, Thijl ve Meyer, Astrid. "Islam in the Netherlands. The establishment of Islamic institutions in a depillarizing society". *Journal of Economic and Social Geography*, 88 (4), sy pp. 389-395 (1997).
- Rijkschroeff, R., ten Dam, G., Duyvendak, J. W., de Gruijter, M. ve Pels, T.. "Educational Policies on Migrants and Minorities in the Netherlands: Success or Failure?" *Journal of Education Policy* 20 (2005).
- Rijksoverheid. "Amount of the Minimum Wage - Minimum Wage". Onderwerp. Ministerie van Algemene Zaken, 12 Mart 2014.
<https://www.government.nl/topics/minimum-wage/amount-of-the-minimum-wage>.
- Rijksoverheid. "Discriminatie op de Woningmarkt Landelijk Groot Probleem". Ministerie van Algemene Zaken, 23 Nisan 2021.
<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/04/23/discriminatie-op-de-woningmarkt-landelijk-groot-probleem>.

- Rijksoverheid. "Regeringsverklaring minister-president Rutte - Kamerstuk". Kamerstuk. Ministerie van Algemene Zaken, 26 Ekim 2010. <https://doi.org/10/10/26/regeringsverklaring-minister-president-rutte>.
- Roel, Jennissen. "De nieuwe verscheidenheid. Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland-Verkenning- WRR". Regeling. Ministerie van Algemene Zaken, 29 Mayıs 2018.
- Schedler, Petra ve Glastra, Folke. "Adult Education between Cultural Assimilation and Structural Integration. Settlement programmes for 'newcomers' in The Netherlands". Compare: A Journal of Comparative and International Education, 01 Temmuz 2010.
- Scheerens, Jaap, Luyten, Johannes W. ve van Ravens, Jan. "Perspectives on Educational Quality: Illustrative Outcomes on Primary and Secondary Schooling in the Netherlands". Springer, 2011.
- Scheffer, Paul. "Dossier Multiculturele Samenleving", 29 Ocak 2000. <https://retro.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html>.
- Schinkel, Willem. "Imagined Societies A Critique of Immigrant Integration in Western Europe". Cambridge University Press, 2017.
- Schleicher, Andreas. "PISA 2018 Insights and Interpretations". OECD, 2019.
- Scholten, Peter ve Holzhaacker, Ronald. "Bonding, Bridging and Ethnic Minorities in the Netherlands: Changing Discourses in a Changing Nation". Nations and Nationalism 15, sy 1 (Ocak 2009): 81-100.
- Scholten, Peter. "Framing Immigrant Integration Dutch Research-Policy Dialogues in Comparative Perspective". Amsterdam University Press, 2011.
- Scholten, P. W. A. "Agenda Dynamics and the Multi-Level Governance of Intractable Policy Controversies: The Case of Migrant Integration Policies in the Netherlands". Policy Sciences 46, sy 3 (01 Eylül 2013): 217-36.
- Skrobanek, Jan. "Perceived Discrimination, Ethnic Identity and the (Re-)Ethnicisation of Youth with a Turkish Ethnic Background in Germany". Journal of Ethnic and Migration Studies, 2009.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. "Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt - Publicatie - Sociaal en Cultureel Planbureau". Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 09 Temmuz 2020. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/07/09/kwetsbare-groepen-op-de-arbeidsmarkt---beleidssignalement-maatschappelijke-gevolgen-coronamaatregelen>.
- Sociale Zaken en Werkgelegenheid. "Participatiewet, Pub. L. No. 288", Participatiewet (2003). <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/2021-01-01>.
- Stalker, Peter. "The Work of Strangers: A Survey of International Labour Migration". Geneva: International Labour Office, 1994.

- Strik, Tineke, de Hart, Betty ve Nissen, Ellen. "Family Reunification: A Barrier or Facilitator of Integration? A Comparative Study". 2013, t.y. Erişim 31 Ocak 2021.
- Sunar, Lütfi. "Sosyal Tabakalaşma: Kavramlar- Kuramlar ve Temel Meseleler", 2018.
- Taylor, Charles, Appiah, K. Anthony, Habermas, Jürgen, Rockefeller, Steven C., Walzer, Michael ve Wolf, Susan. "Çokkültürcülük Tanınma Politikası". 5. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları". Erişim 01 Mayıs 2021. https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa.
- Tesser, P.T.M., Merens, J.G.F. ve van Praag C.S.. "Rapportage Minderheden 1999 Positie in het Onderwijs en op de Arbeidsmarkt". Sociaal en Cultureel Planbureau, 1999.
- Tezcan-Idriz, Narin. "Dutch Courts Safeguarding Rights under the EEC-Turkey Association Law. Case Note on District Court Rotterdam Judgments of 12 August 2010, and District Court Roermond Judgment of 15 October 2010". European Journal of Migration and Law 13, sy 2 (01 Ocak 2011): 219-39.
- The World Bank. "Fertility rate, total (births per woman)", 2019. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2019&start=1960&view=chart>.
- Toksöz, Gülay. "Uluslararası Emek Göçü". 1. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Tol, Gönül. "Integration of Turks in Germany and the Netherlands". İçinde Turks in Europe Culture, Identity, Integration. Türkevi Research Centre, 2009.
- Turhan, Şuayıp. "Avusturya'da Yaşayan Türklerin Avusturya Eğitim-Öğretim Sistemindeki Yeri". T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2012.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. "Integratiebeleid Etnische Minderheden", 1994 1993.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. "Minderhedenbeleid 1996", 1996.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. "Stedelijke vernieuwing". Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 1997.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. "Jaarnota Integratiebeleid 2005", 20 Eylül 2005. <https://cdn.atria.nl/search/collection/book/show/93253>.
- United Nations Economic and Social Affairs. "Recommendations on Statistics of International Migration Revision 1", 1998.
- Unutulmaz, K. Onur. "Gündemdeki Kavram: 'Göçmen Entegrasyonu' - Avrupa'daki Gelişimi ve Britanya Örneği". İçinde Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, editör Suna Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2012.

- Uslaner, Eric. "Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation, and Social Cohesion". Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation, and Social Cohesion, 15 Aralık 2009.
- van Dalen, Hendrik P. ve Henkens, Kène. "Longing for the Good Life: Understanding Emigration from a High-Income Country", 07 Mart 2007, 37-66.
- van Gent, Wouter ve Aslan Zorlu. "Housing Market Position and Spatial Concentration of Immigrants and Their (Grand)Children – A Generational Perspective on Socio-Spatial Assimilation". Centre for Urban Studies - University of Amsterdam, Kasım 2020.
- van Kempen, Ronald ve Priemus, Hugo. "Revolution in Social Housing in the Netherlands: Possible Effects of New Housing Policies". Urban Studies 39, sy 2 (01 Şubat 2002): 237-53.
- van Oers, Ricky, Betty De Hart, ve Kees Groenendijk. "Country Report: The Netherlands", 2013. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/19629>.
- van Veen, Ronnie. "Gediscrimineerde sollicitant kan weinig doen om baankans te vergroten - Nieuws - Universiteit Utrecht". Erişim 22 Haziran 2020. <http://www.uu.nl/nieuws/gediscrimineerde-sollicitant-kan-weinig-doen-om-baankans-te-vergroten>.
- Vasta, Ellie. "From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands" 30, sy 5 (Eylül 2007).
- Vedder, Paul. "Black and White Schools in the Netherlands". European Education 38, sy 2 (01 Haziran 2006): 36-49.
- Verkuyten, Maykel ve Canatan, Kadir. "Normative Orientation and Academic Achievement in a School Context". İçinde Integrating Immigrants in the Netherlands: Cultural Versus Socio-Economic Integration, editör Wilma Vollebergh, Justus Veenman, ve Louk Hagendoorn, 1st edition. Routledge, 2017.
- Vertovec, S., Castles, S., Korac, M. ve Vasta, E.. "Integration: Mapping the Field", 2003.
- Vluchtelingen Werk Nederland. "Kabinet Maakt Nederlanderschap Onbereikbaar voor Tienduizenden Vluchtelingen". Erişim 03 Şubat 2021. <https://www.vluchtelingenwerk.nl/nieuws/kabinet-maakt-nederlanderschap-onbereikbaar-voor-tienduizenden-vluchtelingen>.
- Wachter, Gusta G. ve Fleischmann, Fenella. "Settlement Intentions and Immigrant Integration: The Case of Recently Arrived EU-Immigrants in the Netherlands". International Migration 56, sy 4 (Ağustos 2018): 154-71.
- Wetenschappelijke Raad Voor Het Regeringbeleid. "Nederland als Immigratiesamneleving". Rapporten aan de Regering. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001.
- Yağmur, Kutlay. "Batı Avrupa'da Uygulanan Dil Politikaları Kapsamında Türkçe Öğretiminin Değerlendirilmesi". Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sy 55 (2010): 221-42.

- Yalçın, Cemal. “Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye’de Batı Avrupa Ülkelerine Göç”. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 26, sy 1 (2002).
- Your Europe. “Equal Treatment When Working in the EU”. Erişim 09 Mayıs 2021. https://europa.eu/youreurope/citizens/work/work-abroad/equal-treatment-with-nationals/index_en.htm.
- Yüceşahin, M. Murat. “Uluslararası Göç, Kimlik ve Mekânsal Kümelenme-Ayrışma”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22, sy Göç Özel Sayısı (30 Kasım 2017): 1303-15.
- Zegers de Beijl, Roger. International Labour Office, World Employment Programme, ve International Migration for Employment. "Discrimination of Migrant Workers in Western Europe". Geneva: International Labour Office, 1991.
- Zhou, Min. “Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation”. The International Migration Review 31, sy 4 (1997): 975-1008.
- Ziller, Conrad ve Spörlein, Christoph. “Residential Segregation and Social Trust of Immigrants and Natives: Evidence From the Netherlands”. *Frontiers in Sociology* 5 (2020). <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2020.00045/full>.
- Zorlu, Aslan. “Who Leaves the City? The Influence of Ethnic Segregation and Family Ties”. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 23 Mayıs 2008.
- Zorlu, Aslan ve Hartog, Joop “Migration and Immigrants: The Case of the Netherlands”. Tinbergen Institute Discussion Papers. Tinbergen Institute Discussion Papers. Tinbergen Institute, 04 Nisan 2001.
- Zorlu, Aslan ve Hartog, Joop. “Employment Assimilation of Immigrants in The Netherlands: Dip and Catchup by Source Country”. *International Journal of Population Research* 2012 (2012): 1-23.
- Zumbuehl, Maria ve Dillingh, Rik. “Ongelijkheid van het Jonge Kind”. Den Haag: Centraal Planbureau, Aralık 2020.
- Zwiers, Merle, Bolt, Gideon, van Ham, Maarten ve van Kempen Ronald. “Neighborhood Decline and the Economic Crisis”. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network, 03 Ocak 2015. <https://papers.ssrn.com/abstract=2544813>.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Bahar Cebe

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Kuyucak, 18 Ekim 1993

E-mail: baharrbalcii@gmail.com

EĞİTİM

2013–2018	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler İstanbul Üniversitesi, İstanbul (<i>Lisans</i>)
02/2017–06/2017	Centre for Europe Varşova Üniversitesi (Polonya) (<i>Erasmus</i>)
07/2018–06/2021	Uluslararası İlişkiler İstanbul Medeniyet Üniversitesi (<i>Yüksek Lisans</i>)

ÇALIŞMA DENEYİMİ

06/2019-Devam ediyor	Göç Araştırmaları Vakfı (Ankara) (<i>Araştırmacı</i>)
----------------------	---

YABANCI DİL

İngilizce, Felemenkçe